

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

No. Curent *4625* Format.....

No. Inventar *7181* Anul.....

Secția..... Raftul.....

4625

TREISPREZECE ZILE
DIN VIAȚA MILITARĂ A LUI MIHAI-VITEAZUL
7-20 OCTOMBRIE 1600

LUPTELE CU POLONII

SĂRATA-NĂENII-CEPTURA-BUCOVELUL

RECONSTITUIRE ISTORICA MILITARA

DE

SUBLOCOTENENTUL ZAGORIȚ CONSTANTIN DONATIUM
DIN REGIMENTUL MIRCEA No. 32

„.....; și au stătut un
război mare acolo pentru vad.
Singur Mihai-Vod ca un
leu în fruntea războiului;.....
întorcându-se singur cu
capul său unde era greu!”,
MIRON COSTIN.

*Pângă
neapă*

BUCUREȘTI

INST. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-SOR ION ST. RASIDescu
16, STRADA DOAMNEI, 16.

1908

Ino. 8220

A. 4625.

275874

TREISPREZECE ZILE
DIN VIAȚA MILITARĂ A LUI MIHAI-VITEAZUL
7—20 OCTOMBRIE 1600

LUPTELE CU POLONII

SĂRATA-NĂENII-CEPTURA-BUCOVELUL

RECONSTITUIRE ISTORICA MILITARA

DE

SUBLOCOTENENTUL ZAGORIȚ CONSTANTIN **BONATIUNK**
DIN REGIMENTUL MIRCEA No. 32

.....; și au stăzut un
război mare acolo pentru Vad.
Singer Mihai-Vod ca un
leu în fruntea războiului.....
întorcându-se singur cu
capul său unde era greu".

MIRON COSTIN.

BUCUREȘTI

INST. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-SOR ION ST. RASIDESCU
16. STRADA DOAMNEI, 16.

1908

355.48(498)

93

1961

L

CONTROL 1957

BI	TARĂ
C	4625
Inv	7181

Re 62/84

Imi rezerv dreptul de a conceda reproducerea lucrării întregi, a capitolelor sau a paragrafelor singuratic.

B.C.U. Bucuresti

C7181

P R E F A Ț A

Istoricul Bălcescu, scriind cea mai mare parte a Istoriei lui Mihai Viteazul departe de țară, și deci în imposibilitate de a urmări la fața locului evenimentele ce descria, înțelesese cerința de a urmări operațiunile militare ce descria confruntând relatările documentare cu terenul pe care s'au desfășurat aceste operațiuni. Pentru satisfacerea acestei trebuințe, pedeoparte însărcinase pe un prieten cu un pelerinagiu pe tărâmul luptelor lui Mihai, iar pedealta pretindea editorilor să anexeze lucrării sale hărți topografice, ridicate de un inginer pentru fiecare luptă în parte, reprezentând teatrele pe cari s'au desfășurat luptele ce descria.

D-l Sârbu, un nou istoric al lui Mihai, încă neavând „fericirea“ să poată vedea aceste locuri, cum socotește că „eră de lipsă și cum ar fi fost de dorit“, schițează locul luptelor „cum a putut culege și întocmi cu chibzuința minții de prin hărți și din Marele Dicționar Geografic“.

Această preocupare a istoricilor, deși mi-o explic prin dorința lor pentru o descriere mai exactă, dacă nu chiar pentru comentarii asupra artei militare a lui

Mihai, dar în ea mai văd și un mare inconvenient de care se lovesc istoricii, și care constă în lipsa unui studiu critic al trecutului nostru militar, studiu făcut de un militar, și pentru care deocamdată s'au învrednicit numai istoricii propriu ziși.

Lipsa unui asemenea studiu s'a resimțit mai ales cu ocazia reconstituirii epocii lui Mihai-Viteazul, cu care ocazie un fruntaș istoric ne-a făcut trista, dar, din fericire, inexacta afirmațiune, că „minteai lui Mihai nu se putea ridică până la un plan“.

Și nu mă opresc a preconiza o conlucrare a istoricului cu militarul numai pentru reconstituirea faptelor propriu zise și a organizației noastre militare, ci istoricul trebuie să caute alianța militarului pentru luminarea întregului nostru trecut. Mai ales chestiunea etnografică și chestiunea continuității Românilor în Dacia, chestiuni pecăt de importante, peată de discutate și încurcate, cred că și dela această cale își așteaptă rezolvirea.

Oare istoricii nu și-au simțit slăbiciunea? Și militarii de ce nu au observat dibuirile istoricilor în cercetările pentru stabilirea în general a adăposturilor folosite de Români pe timpul năvălirilor barbare, și în special pentru fixarea regiunilor unde Românii s'au putut apăra mai bine, și și-au putut păstra mai neatinse caracterele neamului? Aceste aprecieri sunt de rezortul și simțirea militarului, și constă în stabilirea funcției și valorii defensive, potrivită diferitelor timpuri, și comparativ, a diferitelor unități terestre din punctul de vedere al caracterului accidentației.

Prin lipsa unei asemenea conlucrări, în afară că se pierde ocazia de a apropiă cât mai mult de realitate presupunerile istorice, dar, privind în special pe militar, se pierde un ajutor prețios în conceperea apă-

rării țării. Căci știm că măsurile acestei apărări se întemeiază fie pe aprecieri și concluzii teoretice, fie pe combinații sancționate de operațiunile din trecut. Afară de acestea, studierea în amănunțimi de execuție a acestor operațiuni ne conduce la determinarea caracterului operațiunilor defensive și ofensive ale neamului, ce constituiesc spiritul militar național.

Atât cu aprecierea eficacității organizației militare, cât și cu comentarea rezultatelor dobândite prin operațiuni, precum și cu fixarea spiritului militar național, se ocupă *Istoria Militară Națională*.

Dar noi nu avem o istorie Militară Românească; și aceasta nu atât din lipsa unui trecut militar apreciabil, cât din necunoașterea acestui trecut.

Oare să nu avem a ne lăuda decât cu vitejia apărătorilor acestei țări? Oare vechea faimă a Țării Șciților, — că cine intră în ea nu mai ese, — să nu se datorească și vreunei particularități a solului? și, ceace ne-ar interesă și mai mult, și vreunui chip de luptă deosebit aplicat la teren? Alexandru cel Mare, în contra căruia munții Pindului nu fură de nici un folos vitejiei grecești, de ce, urmărind pe Geți, s'a oprit la poalele Carpaților? Tot în acelaș fel Darius. Și care, chiar în ultimul timp, dintre călcătorii acestui pământ nu au plecat rușinați, sau nu și-au lăsat oasele pe aci?

Și nu alt popor și, acest popor nu în alt chip, formează pavăza acestei țări azi.

De aceia, precum ne simțim tăria și puterea sufletească crescând când ne recunoaștem în înaintașii noștri, în portul și obiceiurile lor, tot în acelaș fel pildele din trecut, a căror temeinicie e probată prin însăși existența noastră, să ne servească de far îndreptător.

Pe calea cercetării trecutului, dar nu studiind cu concluzii preconceptionate, și cu jumătăți luate drept întreg, ajungând a ne cunoaște strămoșii, vom ajunge să ne cunoaștem poporul, care nu înțelege glasul chipurilor cioplite și lustruite, ci numai glasul celor cu chipul și asemănarea sa, și nu-și poate da inima decât celor ce simt la fel cu el.

*„Ear împăratulă Rudolfă nemțescă
dacă văzu pe Michaiă-Vodă că se
desparte de elă, foarte se îngrijă, și so-
coti cum că-i va face scădere de împă-
răție Michaiă-Vodă. Și socoti împă-
ratulă cumă va face cu puteare și armă
să sară și să scoată pe Michaiă-Vodă
den Ardeală“.*

*(Din „Cronica Buzeștilor“ incorporată
în „Anonimul Cantacuzinesc“).*

Deși Mihai intrase în Ardeal (la 20 Octombrie 1599) cu învoiala și în numele Împăratului, și dăduse lupta dela Șelimberg, spre a statornici în această țară dreptul acestuia și al Casei de Habsburg, drept consfințit prin angajamentul lui Sigismund Bathory și prin alegerea de principe făcută de dieta țării în persoana lui Maximilian (1), totuși supunerea acestei țări numai prin forțele lui proprii (2), îi dedia dreptul nu numai să-și spună și el cuvântul în chestiunea guvernării viitoare, dar și îi crea un drept de stăpânire (efect al cuceririi prin război) asupra țării supuse.

În baza acestui drept, deși la 4 Noembrie (la 28 se dăduse lupta dela Șelimberg iar la 1 Noembrie Mihai intrase în Alba-Iulia) Mihai, anunțând victoria, pune la picioarele Împăratului provincia supusă, și îi lasă hotărîrea asupra ei, totuși din purtarea lui ulterioară vedem că el nu înțelegea să lase la absoluta discreție a curții din Praga decizia soartei Ardealului și prețuirea și răsplătirea serviciului său.

În acest chip Împăratul, de unde «doriă» să vadă în întreprin-

(1) Sigismund părăsise tronul în folosul lui Maximilian cu întărirea dietei țării și în schimbul a două ducate din Silezia (Opelln și Ratibor) și a unei pensii anuale.

(2) Basta nu interveni a ajuta pe Mihai la zdrobirea lui A. Bathory, după cum fusese planul și învoiala.

derea lui Mihai un ajutor pornit dintr'un spirit de politețã și sacrificiu al acestuia (1); deodată întâlnește în Mihai în noua lui situație, numai un înlocuitor al lui S. Bathory, cu care trebuia să înceapă iar vechile tratative de supunere, pe cari le încercase fără sfârșit cu Sigismund; Mihai se prezintă ca stăpânitor al Ardealului.

Cooperațiunea proiectată a lui Basta, generalul imperial, cu Mihai pentru supunerea Ardealului, nu avu loc, fie din cauză că expediția lui Basta se întârziase înadins în așteptarea rezultatului unor demersuri diplomatice, fie din cauză că Mihai s'a grăbit,— și aceasta mai ales cred,— a-l supune singur, spre a se folosi în întregime de dreptul ce-l creiază cucerirea prin arme,— și aceasta pentru înfăptuirea intențiunilor sale (2).

În orice caz, când Basta încercă în urmă să intre în Ardeal spre a pune o stăpânire efectivă împărătească (garnizoane), Mihai îi refuză ajutorul, ca nefiind de lipsă, și îl invită a părăsi țara.

Până la sfârșitul anului 1599 Mihai trimise la Praga pe Petru Armeanul cu o scrisoare în care prezentă cererile lui Impăratului, și lăsă acestuia hotărârea asupra provinciei supuse.

În acest timp mai trimise tot la Praga în ambasadă solemnă pe Vistierul Stoica și pe Mihalcea Banul; acesta din urmă eră omul lui de încredere, fiind înarmat și cu o competență deosebită pentru tratările ce priveau situația lui Mihai în Ardeal. Mihalcea se stabilă în permanență la Praga (3), — măsură diplomatică foarte potrivită, — și ținu în curent încontinuu pe Mihai de dispozițiile celor dela curte, prezintând totodată cu deosebită ardoare dorințele Voevodului.

La începutul lui 1600 Petru Armeanul se întorcea dela Praga; în acelaș timp și poate odată cu el, venia Carlo Magno cu răspunsul Impăratului la cererile lui Mihai. Carlo Magno comunică prin grai lui Mihai promisiunile: că i se va da trupele de care va avea nevoie, comanda trupelor din Ungaria Superioară, titlu princiar, o mireasă din familia imperială pentru Pătrașcu, dar cu obligația de a nu atacă Moldova.

(1) Nu e mai puțin probabil că a voit să speculeze pur și simplu pe Mihai. (Tractatul din 12 Sept.).

(2) Mihai spusese la 4 Oct. că nu poate aștepta mai mult de 15 zile; Basta aveã ordin să nu intre în Ardeal până la sfârșitul lui Noembrie.

(3) Se întoarse numai în Aprilie 1600.

Când cu acestea lucrurile păreau că s'au lămurit, — și Mihai eră mulțumit, — la 8 Ianuarie sosesc comisarii imperiali David Ungnad și Mihail Zekeli, în calitate de consilieri, cu noi instrucțiuni relativ la așezarea garnizoanelor, la guvernământ, dar în realitate însărcinați cu serviciul de spionajiu pe lângă Domn, și cu țeserea de intrigi. Tot cam în acelaș timp mai sosiră: Bartolomeu Pezzen, ca trimis secret, alți agenți mai mici, și în fine Șt. Bocskai, cu cine știe ce misiune.

Mihai văzându-se înconjurat de atâția,—de sigur prea mulți,— trimiși, delegați, agenți secreți, consilieri, controlori și misionari, cari mai de cari cu noi, diferite și încalcite însărcinări, declară comisarilor imperiali că nu poate decât să «se rătăciască» între atâtea sfaturi, răspunsuri și expuneri deosebite: «Marini mi-a adus un răspuns dela Măria-Sa; Carlo Magno altul, iar D-voastră (Ungnad și M. Zekeli) un al treilea». Și dându-le a înțelege că el își dă perfect seama de gândurile ce ei nutriau și de întorsătura ce în chip diplomatic ei voiau să o dea lucrurilor, făgădui «trăznind», cum spuneau comisarii, că în cele din urmă va ști să răspundă împăratului cu sabia: «Se vor vedeà unde vor veni Viena și Praga (1)». Și această amenințare nu eră provenită dintr'o pasiune nestăpănită, care să întunece simțul realității, ci se întemeiă pe o cunoaștere intenționat întreținută (spionajiu îndelungat al Banului Mihalcea) (2) a lucrurilor și a oamenilor cu care avea afaceri la Praga. Căci față tot de acești diplomați, și-a exprimat el batjocoritor îndoiala privitoare la personalitatea Impărafului: «Fată-i au nevastă Impăratul nemțesc (3)».

În asemenea împrejurări trimise la Praga lui Mihalcea noi instrucțiuni: să înfățișeze categoric Impăratului pretențiile ce aveà, și pe care se găsia în drept să i le pună în vedere, dar pe care un moment, —la venirea lui Carlo Magno, — declarase că le va retrage.

Aceste pretențiuni erau: păstrarea vechilor hotare țale Ardealului (4), bani pentru trupele sale, adăpost în caz de înfrângere

(1) Iorga, Istoria Românilor în chipuri și icoane, Vol. I, p. 146.

(2) Relativ la misiunea de spionajiu a lui Mihalcea, vezi Spontoni, Istoria Transilvaniei, p. 171.

(3) Cronica lui Șincai, Vol. II, p. 441.

(4) Dacă Mihai nu și-ar fi socotit un drept de stăpânire asupra Ardealului ce i-ar fi păsarat de hotarele lui?

și sosirea grabnică a solului celui mare, a unui îputernicit reprezentant al Împăratului, cu care să trateze serios și definitiv condițiunile rămănerii sale în Ardeal.

În Februarie trimite alte instrucțiuni lui Mihalcea, să ceară scurt și coprinzător: consfințirea stăpânirii sale cu drept de moștenire asupra Ardealului și Țării-Românești, titlul lui Sigismund Bathory, alipirea comitatelor exterioare, Hustul și Chioara, dreptul de a cucerii și a anexa la Ardeal părțile ce fuseseră cucerite de Turci.

La întoarcerea lui în Aprile, Mihalcea aducea fructul negocierilor sale: două răspunsuri; un răspuns din partea lui Pezzen și un altul din partea Împăratului, amândouă fără să precizeze ceva pentru situația viitoare a Ardealului; primul făcea muștrări lui Mihai, punându-i în vedere să nu mai discute voința Împăratului; iar Împăratul promitea pe deoparte bani pentru trupe, iar în ce privește afacerile Ardealului îl trimetea la solii veniți până acum și la cei ce or să mai vină de acum înainte.

Unde se așteptă la o lămurire definitivă a situației, un limpede «da sau ba», aceste răspunsuri erau pentru dânsul o grea lovitură în situația lui destul de îngreuiată și de încurcată; căci, pe deoparte lipsa banilor se simția din ce în ce mai mult, și timpul ce s'ar fi putut întrebuiți pentru urmărirea unor scopuri mai înalte, trecea; iar pe de alta, dușmanii lui personali desfășurau o activitate febrilă pentru pregătirea loviturii.

De mult încă din timpul năvălirii Tătarilor (1596) Mihai înțelesese intențiunile lui Irimia Movilă de a-l scoate din Țara-Românească (1) și a-l înlocui cu fratele său Simion-M., și acum el avea prinse dovezile cele mai clare despre aceste intențiuni (2).

Sigismund mai întâi încercă a atrage de partea sa pe Bocskai; apoi prin scrisori, prinse de Mihai, invită Ardealul să se răscoale. În Martie 1600 el se instalase în Moldova, și împreună cu Ieremia conspiră și cere ajutorul lui Zamoyski, Cancelarul polon, pentru a-și recăpăta țara și domnia.

În aceste împrejurări, deși Mihai nu avea clarificate legăturile

(1) Făcuse jocul Tătarilor pentru a pregăti pe Mihai să cadă mai lesne în cursa iutinsă de aceștia.

(2) Prinse o scrisoare a lui Andrei Bathory, prin care acesta în ajunul Selimbergului cerea lui Ieremia Movilă să-i vie în ajutor contra lui Mihai.

ce priveau situația lui și a țării supuse cu curtea suzerană dela Praga, totuși neputând răbdă să vadă cum dușmanii își țeseau intrigile în liniște și aproape de hotarul țării, se hotărâ să spargă cât mai de grabă cuibul de intrigi ce se oploșise în Moldova.

Deși se trecea peste voința Impăratului cu o expediție în Moldova, eră însă chestiunea de proprie existență a-și sdrobi dușmanii; și apbi foarte puțin s'ar fi nevoit el să fie pe gustul stăpânilor săi, mai ales de când aceștia mergeau așa de încet cu regularea situației, și se arătau așa de puțin favorabili dorințelor lui.

Hotărî deci să grăbească cucerirea Moldovei, pe care pusese ochii încă de când eră în Țară, pentru a-și «asigura» hotarele dinspre Tătari.

Înainte de a sosi solul cel mare, a cărui venire îi fusese anunțată,—eră pe drum și se mișcă foarte încet,—și pe când trimețea pe d-rul Muraldo înainte ca spion și ca ademenitor în Moldova, el strângea armata de expediție la Brașov, și, lăsându-și ca locțiitor în Ardeal pe Mihalcea, trecu pe la începutul lui Maiu munții prin pasul Oituzului și căzù ca un trăznet asupra lui Sigismund și Ieremia, ce se găseau cu tabăra la Târgul Trotușului.

Aceștia se retraseră; și urmă apoi lupta în care ostașii moldoveni trecură de partea lui Mihai. Ieremia înspăimântat se retrase la Hotin, unde și armata ce-i mai rămăsese credincioasă îl părăsi.

După înfrângerea lui Ieremia, și deci după luarea în stăpânire a Moldovei, prezența sa fiind de urgență reclamată în Ardeal, căci se așteptă sosirea comisarului imperial, el constituie o locotenență din Banu-Udrea, Andronie Vistierul, Sava Armașul și Negre Spătarul, lasă comanda armatei ce o așezase în jurul Hotinului lui Ion Selește, Baba-Novac, Deli-Marcu și lui Mărzea Spătarul, iar el se grăbește pentru Alba-Iulia, unde, deși sosește mai târziu de cum promisese, eră însă de vreme pentru primirea lui Pezen.

La 10 Iulie sosi Pezen cu mult așteptatul răspuns definitiv; dar când pleacă încă nu lasă un lucru definitiv hotărât; nu se ajunsese decât la niște preliminări de tratat, la o anumită «învoială» care aveă nevoie nu numai de întărirea Impăratului, dar putea fi controlată și chiar schimbată de acesta; afacerea trebuia trăgănată.

Prin această învoială se stipulă mai important următoarele: se acordă lui Mihai guvernul țării cu drept de a-l transmite la

urmași în linia bărbătească; în linia femeiască numai asupra ținuturilor Ghiurghiu, Jeciu și Făgăraș; în Muntenia se menține stăpânirea lui Mihai în forma vechei situații domnești; 300.000 de lei pentru plata oștilor și ajutor din partea comandantului Ungariei-Superioare; în fine beneficiul acelorași ajutoare de care beneficia în caz de războiu Sigmund Bathory.

Întărirea acestora însă de către Împărat, încheierea tratatului cu definitivă hotărâre a lui Rudolf, nu s'a făcut decât la 12 Sept., deși nu târziu, dar în tot cazul după ce alte evenimente au decis de soarta lui Mihai.

Nobilimea ardeleană instigată, — lucru vădit pentru cine știe să vadă, — de imperiali, nu vedeă cu ochi buni încă dela început stabilirea puterii române în Ardeal; se ură mai cu seamă această putere, fiindcă eră reprezentanta iobăgimei. La început urită și desprețuită, ea a devenit în urmă de nesuferit prin câteva întâmplări și fapte a lui Mihai.

Mai întâiu se ținură sfătuirii tainice, sub auspiciile lui Șt. Csaki, generalul șef al armatei, ce speculă în contra lui Mihai autoritatea ce i-o dăduse acesta; mai apoi Moise Zekeli dezertează în Polonia; iară ungurul Gheorghe Mako, comandantul trupelor din Câmpia-Bârsei, sub diferite pretexte nu voi a se mai supune ordinelor lui Mihai; în fine noblimea își constitui trupe în câmpia Turdei și se răsvrăti pe față contra domnului, depunând jurământ de credință Împăratului în fața comisarilor, ce ținuti de Mihai peste hotare așteptau și grăbeau evenimentele. Basta ce stă și el tot peste hotare, la cererea de ajutor a lui Mihai, găsi momentul de a intra în Țară, «pentru a ajuta Țara», unindu-se pentru aceasta cu oastea nobilimei răsvrătite (1), care peste puțin îi va răsplăti ajutorul aruncându-l îndărăt peste graniță.

Mihai care înțelesese situația, dădu ordine de concentrare a armatelor ce ținea în garnizoană în Moldova și Țara-Românească; trebuia să înfrunte oastea cu șteagurile Împăratului, cari intrau în țară ca dușmane.

A urmat mai întâiu tratări din partea lui Mihai, cerând lui

(1) Cooperarea lui Basta nu se poate înțelege fără ordin formal din partea Împăratului. Acolo unde acțiunea eră atât de necesară Imperiului, se găsi astfel mijlocul nu numai de a asigura răușita, dar chiar de a îndatora pe biete instrumente ce erau răsculații ardeleni.

Basta hârtie dela Impărat, tratări sincere poate, spre a evita o ruptură cu Impăratul, sau amăgitoare spre a câștiga timpul trebuincios sosirii ajutoarelor.

Lupta s'a dat la Mirislău.

«Nu mă luptai, spune Mihaiu în Memorial, după cum eram datat ca în contra inamicului natural, aprinzând pe ai mei cu cuvântul și cu exemplul meu și susținând însumi prima lovire a inamicului, ci, văzând înainte-mi oaste creștină, mi se muiă inima și nu susținui după datina mea primul atac, ci mă trăsei îndărăt, nu pentru că aveam oaste mult mai puțină,»

Și așa soldații mei, deprinși a mă vedeă în luptă totdeauna în fruntea lor, astă dată nevăzându-mă, neîncrezători în sufletul lor, deteră spatele, nu de frică, ci temându-se să nu mi se fi întâmplat mie vreo nenorocire».

În ori ce caz, deși el știa că e oastea împărătească și că se apropiă sub sfatul comisarilor, totuși a dat lupta.

Până a nu ne întrebă dacă Mihaiu, luptând cu Basta și cu reprezentății Impăratului, a avut sau nu intenția să stea în războiu cu însuși Impăratul, să ne întrebăm ce ar fi însemnat o victorie a lui Mihaiu la Mirislău, dacă nu eșirea de sub suzeranitatea Impăratului, excluderea de drept a puterii acestuia din Ardeal și prin urmare unirea celor 3 țări române sub stăpânirea neatinsă a lui Mihaiu.

A fost însă înfrânt, și armata risipită nu s'a adunat decât în parte la Alba-Iulia și la Făgăraș, unde se uni și cu ajutoarele ce veniau din Moldova și din Țara Românească.

«Comandanții acestor trupe, tot Mihaiu spune, mișcați de nenorocirea mea, toți steteră (mai ales Ion Selește) ca să ne batem din nou cu Transilvanii, spre a răsbună nedreptatea ce mi s'a făcut».

În acest timp Sigismund și Ieremia-M., însoșiți de oaste polonă se apropiă; Moise Zekeli, detașat din această oaste, «venind pe brumul Bistriței prădă în Secuime cu foc și sabie». (Memorial).

Mihaiu, părăsind cugetul unei rezistențe la Făgăraș, se îndreaptă spre C. Bârsei, unde, amenințat prin năvala Polonilor în Moldova, este obligat să încheie pace cu Basta și să treacă în Țara Românească.

La 4 Octomvrie jură din nou credință Impăratului, iar la 7 Octomvrie e în mers peste munte.

urmași în linia bărbătească; în linia femeiască numai asupra ținuturilor Ghiurghiu, Jeciu și Făgăraș; în Muntenia se mențineă stăpânirea lui Mihai în forma vechei situații domnești; 300.000 de lei pentru plata oștilor și ajutor din partea comandantului Ungariei-Superioare; în fine beneficiul acelorași ajutoare de care beneficia în caz de războiu Sigmund Bathory.

Întărirea acestora însă de către Împărat, încheierea tratatului cu definitivă hotărîre a lui Rudolf, nu s'a făcut decât la 12 Sept., deși nu târziu, dar în tot cazul după ce alte evenimente au decis de soarta lui Mihai.

Nobilimea ardeleană instigată, — lucru vădit pentru cine știe să vadă, — de imperiali, nu vedeă cu ochi buni încă dela început stabilirea puterii române în Ardeal; se ură mai cu seamă această putere, fiindcă eră reprezentanta iobăgimei. La început urită și desprețuită, ea a devenit în urmă de nesuferit prin câteva întâmplări și fapte a lui Mihai.

Mai întâiu se ținură sfătuirii tainice, sub auspiciile lui Șt. Csaki, generalul șef al armatei, ce speculă în contra lui Mihai autoritatea ce i-o dăduse acesta; mai apoi Moise Zekeli dezertează în Polonia; iară ungurul Gheorghe Mako, comandantul trupelor din Câmpia-Bârsei, sub diferite pretexte nu voi a se mai supune ordinelor lui Mihai; în fine noblimea își constitui trupe în câmpia Turdei și se răsvrăti pe față contra domnului, depunând jurământ de credință Împăratului în fața comisarilor, ce ținuți de Mihai peste hotare așteptau și grăbeau evenimentele. Basta ce stă și el tot peste hotare, la cererea de ajutor a lui Mihai, găsi momentul de a intra în Țară, «pentru a ajuta Țara», unindu-se pentru aceasta cu oastea nobilimei răsvrătite (1), care peste puțin îi va răsplăti ajutorul aruncându-l îndărăt peste graniță.

Mihai care înțelesese situația, dădu ordine de concentrare a armatelor ce ținea în garnizoană în Moldova și Țara-Românească; trebuia să înfrunte oastea cu șteagurile Împăratului, cari intrau în țară ca dușmane.

A urmat mai întâiu tratări din partea lui Mihai, cerând lui

(1) Cooperarea lui Basta nu se poate înțelege fără ordin formal din partea Împăratului. Acolo unde acțiunea eră atât de necesară Imperiului, se găsi astfel mijlocul nu numai de a asigura răușita, dar chiar de a îndatora pe biete instrumente ce erau răsculații ardeleni.

Basta hârtie dela Impărat, tratări sincere poate, spre a evita o ruptură cu Impăratul, sau amăgitoare spre a câștiga timpul trebuincios sosirii ajutoarelor.

Lupta s'a dat la Mirislău.

«Nu mă luptai, spune Mihaiu în Memorial, după cum eram datat ca în contra inamicului natural, aprinzând pe ai mei cu cuvântul și cu exemplul meu și susținând însumi prima lovire a inamicului, ci, văzând înainte-mi oaste creștină, mi se muiă inima și nu susținui după datina mea primul atac, ci mă trăsei îndărăt, nu pentru că aveam oaste mult mai puțină,

Și așa soldații mei, deprinși a mă vedea în luptă totdeauna în fruntea lor, astă dată nevăzându-mă, neîncrezători în sufletul lor, deteră spatele, nu de frică, ci temându-se să nu mi se fi întâmplat mie vreo nenorocire».

În ori ce caz, deși el știa că e oastea împărătească și că se apropiă sub sfatul comisarilor, totuși a dat lupta.

Până a nu ne întrebă dacă Mihaiu, luptând cu Basta și cu reprezentății Impăratului, a avut sau nu intenția să stea în războiu cu însuși Impăratul, să ne întrebăm ce ar fi însemnat o victorie a lui Mihaiu la Mirislău, dacă nu eșirea de sub suzeranitatea Impăratului, excluderea de drept a puterii acestuia din Ardeal și prin urmare unirea celor 3 țări române sub stăpânirea neatinsă a lui Mihaiu.

A fost însă înfrânt, și armata risipită nu s'a adunat decât în parte la Alba-Iulia și la Făgăraș, unde se uni și cu ajutoarele ce veniau din Moldova și din Țara Românească.

«Comandanții acestor trupe, tot Mihaiu spune, mișcați de nenorocirea mea, toți steteră (mai ales Ion Selește) ca să ne batem din nou cu Transilvanii, spre a răsbună nedreptatea ce mi s'a făcut».

În acest timp Sigismund și Ieremia-M., însosiți de oaste polonă se apropiă; Moise Zekeli, detașat din această oaste, «venind pe brumul Bistriței prădă în Secuime cu foc și sabie». (Memorial).

Mihaiu, părăsind cugetul unei rezistențe la Făgăraș, se îndreaptă spre C.-Bârsei, unde, amenințat prin năvala Polonilor în Moldova, este obligat să încheie pace cu Basta și să treacă în Țara Românească.

La 4 Octomvrie jură din nou credință Impăratului, iar la 7 Octomvrie e în mers peste munte.

La 11 Octomvrie apare în fața Buzăului în calea Polonilor care inaintau către Târgoviște pe drumul Buzău-Ploești. Deschide luptele de harță dela Sărata, Șuava Năianca, Ceptura, în zilele de 12, 13 și 14 Octomvrie; se rtrage apoi pentru un moment din luptă, și în fine, la 20 Octomvrie, cu scopul de a deschide o luptă decisivă, el apare, din nou, în mult prețuita lui poziție militară a Bucovelului.

Obiectul studiului de față va fi urmărirea și comentarea operațiunilor militare ce a avut loc între 7 și 20 Octomvrie.

Aceste operațiuni deși cele mai interesante din întreaga viață militară a Eroului, sunt foarte puțin date la iveală (1).

(1) Bălcescu se oprește la Mirislău; d-l Sărbu n'a ajuns până acum decât până la mijlocul anului 1598 cu primul volum al lucrării sale, (nici cu al doilea volum apărut acum în urmă nu merge decât până la inclusiv lupta dela Șelimberg); d-l Iorga în «Scurta Istorie a lui Mihaiu-Viteazul» dă totul în rezumat.

Atât operațiunile militare din acest timp, cât și interesele politice ce se rezolviau prin aceste operațiuni, neatingând interesul general, și deci neoferind subiect de comentarii întinse, aceste evenimente sunt redade de către scriitori cu un profil aproape șters. Toate cunoștințele ce posedăm se mărginesc, fie la conținutul rapoartelor și notificărilor oficiale, — descrieri și înștiințări de ordinar pasionat întocmite de conducătorii acestor operațiuni, cari, când pentru a-și mări gloria, când pentru a-și ascunde greșelile, falsificau intenționat, — fie că aceste științe se reduc la parafrazarea acestor rapoarte și descrieri.

Cercetătorii și reconstituitorii istorici, în detrimentul învățămintelor ce s'ar putea trage din aceste evenimente, făcând caz mai ales de situația de scenă (scăderea gloriei) eroului, aci ca și cu alte ocazii, au contribuit într'altfel la întunecarea și falsificarea faptelor, întunecând în acelaș timp capacitatea și valoarea iscusinței lui Mihai-Vodă în conducerea trupelor.

Și din această cauză este cu atât mai necesară pentru studiul Istoriei Militare desgroparea și cercetarea conștiincioasă și amănunțită a luptelor repurtate de Mihai-V., cu cât, pe lângă că el poate fi socotit ca cel mai dibaciu șef ce a operat în aceste locuri, și pe lângă că situația ce-și creiase și ce voiă să-și mențină îi impunea operațiuni în regiuni și pe direcții neobișnuite, operațiuni prin care s'a sancționat în chip experimental funcția și valoarea militară a diferite elemente terestre nepuse încă la încercare până la el, — pe lângă acestea el mai reprezintă și pe expertul conducător al trupelor în spiritul militar național. Căci cum s'ar putea explica apariția acelei pleiade de dibaci locotenenți ce înconjurau pe Mihai, decât prin formarea unei școale în felul celor ce și-au creat marii conducători pe temeiul aptitudinilor militare speciale popoarelor lor și în jurul aspirațiunilor naționale?

Și apreciind comparativ gradul capacității lui militare, să-mi fie permis a-l pune pe Mihai printre marii militari, dacă nu «în capul scării» (1), și nu țin așa mult să-l socotesc ca înțelegător al tainelor strategiei, sau mai bine zis al teoriilor strategice de cultură și cabinet,—dar cel puțin a nu-l considera numai ca un «viteză sălbatic», ca un deslegător al problemelor militare printr'un fel de brutalitate, ce pedeoparte pare a nu avea trebuință de a fi dirigiată, iar pedealta e astfel văzută și concepută ca să nu aibă în exercitarea ei sprijinul unui plan judecat.

Da! Mihai nu a fost un Napoleon, dar a fost pentru țara sa ceea ce Napoleon a fost pentru țara lui; a fost întrupătorul gândului și aspirațiunilor neamului românesc, înțelegătorul nevoilor și lipsurilor neamului nostru, (tăria prin unire), a fost omul cerințelor timpului său; s'a impus pentru deslegarea evenimentelor și a fost recunoscut și urmat pentru că a fost capabil și pentru că și-a întrebuițat neclintit și fără rezervă facultățile pentru îndeplinirea sarcinilor ce și-a luat.

Cultură nu i s'a dat, dar s'a instruit singur și și-a făcut singur lege. Marile principii nu se întemeiază, și nu ni se desvăluie decât prin faptele celor ce-și taie singuri calea în necunoscut. Dacă școala ar naște geniile nu ar împodobi întreaga viață a unui popor numai un Napoleon.

Dar în afară că faptele lui Mihai nu ne sunt în deajuns cunoscute și comentate, ne este necunoscut și modul în care el și-a petrecut timpul vârstei de studiu și gândire, ocupațiile de predilecție, precum și gândurile cari îl apăsau și îi munceau sufletul.

Excluzând cunoștințele ce avem asupra apărării «strâmtoarei dela Călugăreni» suntem aproape cu totul lipsiți de cunoștințe în ce privește mijloacele și chipul în care a pătruns Mihai până în inima Imperiului Turcesc când acesta eră în plină putere. Nu mai mult sunt cunoscute Campania Transilvaniei și a Moldovei. Dar potopirea tuturilor năvalelor Turcești și Tătărești? Dar înțelesul plănuităi capitale la Sofia? Numai acestea bine cunoscute și răspicate, ne poate da măsura faptelor și temeinicia legerilor lui.

(1) Bălcescu.

Conspirația nu se sfârșise la Mirislău cu moartea Valahului. Lupta trebuia continuată în țară.

Basta, care asupra luptei dela Mirislău scria: «Am cunoscut primejdia în care mă aflam când am luat hotărîrea de a ridică armele împotriva sus-zisului Valah» (1), și care ceruse prin Csaki lui Baba-Novac, să-i dea prin trădare pe Mihai (2), Basta, precum se vede nu avea curajul să treacă strămtorile munților în urmărirea lui Mihai.

De aceia el încheie pace după bătălia dela Mirislău, pentru ca apoi pedeoparte să aștepte în Țara-Bârsei sfârșitul, iar pedealta, la ordinul lui Zamoyski, să închidă granița în contra unei retrageri a lui Mihai în Transilvania, sau în cazul cel mai bun să-i dea drumul cu 500 de ostași pentru ospitalitatea ce-i oferă Brașovul, unde îl aștepta poate temnița sau o Turdă timpurie.

«In sumă toți umblă să-l omoare» (3), observă un pătrunzător diplomat turc la această dată.

În Țară se însărcină Polonul. După însăși declarațiile lui Zamoyski, comandantul polon, el nu venea numai să înscăuneze pe Simion Movilă, ci voia să-și răzbune și să isprăvească odată cu acest înșelător care se lăudase către Sandjacul de Tighina că vrea sa devie rege al Poloniei (4).

În această situație se găsea Mihai, și aceasta era problema politică ce trebuia să deslege.

La Mirislău, spun scriitorii, oastea românească s'a împrăștiat; o adunare nu s'a putut execută decât în parte la Alba-Iulia și apoi la Făgăraș, unde i-au sosit și ajutoarele ce-i veneau din Țara-Românească, din Moldova și din Secuime.

(1) Scrisoarea lui Basta, Docum., Vol. XII, p. 1057.

(2) Scrisoarea lui Csaki, Docum., Vol. IV¹, p. 148.

(3) Raport din Constantinopole, 14 Oct. 1600, Doc., Vol. IV, p. 167.

(4) Scrisoarea către Radziwil, 20 Iulie, 6 Sept. 1600. Doc., Suplim. II, Vol. I, p. 625.

Se va fi lăudat Mihai că ar fi vrut sau că ar fi putut deveni rege al Poloniei, dar sigur lucru e că cu o ocazie a scris Impăratului Rudolf, că Polonia ar putea-o cuceri «in 3 zile» Vezi Istoria lui M.-V. de Dr. Sârbu.

Urmând șirul scurgerii evenimentelor, Ungnad, comisarul imperial din Ardeal, în raportul dela 22 Sept., îl dă pe Mihai ajuns la Făgăraș, iar în raportul dela 27 Sept. ca trecând prin pădurea Zeitner (Munții Persany) spre Brașov (1).

Bălcescu admite că Mihai și-a așezat lagărul la Codlea (Zeiden) la 23 Sept., apoi la Prejmer și Bodila (Bodölö), unde așteptă pe Basta pentru a deschide bătălie, când la 30 Sept. află că Polonii au năvălit în Moldova chiar în acea zi, și că înainteză cu gând de a năvăli în Ardeal (2).

Mai întâi nu e adevărat că Polonii au intrat în Moldova la 30 Sept., căci Zamoyski scrie lui Radziwil, în ziua de 6 Sept. (3) că a trecut Nistrul, trecere care, după d-l Iorga, s'a executat la 4 Sept.; apoi, această știre i-a putut-o aduce lui Mihai trupele ce se retrăgeau din Moldova din fața lui Zamoyski, și care s'a unit cu Mihai la Făgăraș cel mult la 22 Sept., (de oarece la 17 Sept. trecuseră prin Țara-Bârsei).

D-l Iorga admite că la 23 Sept. Mihai încă eră la Făgăraș, când scrie lui Basta să dea ostateci și să înceteze lupta; și cred că hotărîrea de a încheia pace a luat-o Mihai în urma vestei ce-i adusese Sava Armașul (cu trupele din Moldova) în ajun.

La 25 Sept. Basta puse condițiile de împăcare: familia zălog, retragerea în Țara-Românească, renunțarea la Ardeal, înapoierea armelor ce Mihai luase din cetatea Făgărașului, supunere împăratului, și ajutor reciproc, etc. Mihai răspunse că primește, dar cere libertatea Secuilor și stăpânirea cu drept ereditar ce i-o dăduse Împăratul asupra ținuturilor din Ardeal: Ghiurghiul, Jeciul și Făgărașul.

La 3 Oct. depuse jurământul în tabăra Sân-Pietrului (Petersberg); la 7 Oct. scrie din castrele «în montibus Bozza positis» iar la 12 Oct. din valea Cricovului din Țara-Românească.

Mihai avusese de gând să se împotrivescă la Făgăraș lui Basta, — și eră foarte mult îndemnat la aceasta de către generalii săi, și mai ales de către impetuosul Ion Selește (Zelestey), îndemn întemeiat pe slabele forțe de care Basta dispunea în acel timp, — dar nesimțindu-se tare și având în vedere și năvălirea

(1) Docum., Vol. IV¹, p. 167.

(2) N. Bălcescu, *Istoria lui Mihai-Viteazul*, p. 409—410.

(3) Docum., Vol. IV¹, p. 155.

lui Zamoyski, se retrase luând cu sine și pe Baba-Novac, care se oferise să rămână acolo și să sprijine retragerea.

Oricând ar fi ajuns și plecat Mihai din Făgăraș, noi îl vedem înainte chiar de a ști că Polonii au năvălit în Moldova, luând drumul Câmpiei-Bârsei (dela Sibii prin Făgăraș) cu toate că bătut ar fi putut trece mai ușor în Țară prin Turnu-Roșu, pe unde îi venia chiar o parte din ajutoarele din Muntenia.

Urmând acest drum însă, (prin Câmpia-Bârsei), pe lângă că păstră cel puțin în parte o stăpânire efectivă în Ardeal, de care de altfel nu se învoia să se deslipească decât după ce ultimile mijloace ar fi fost sfârșite, și care stăpânire la încheierea păcei îl mai puneă într'o poziție de tratare superioară față de protivnicul său Basta, dar pe lângă aceasta el voia să nu piardă nici legătura și sprijinul Moldovei în această luptă din Ardeal, în acelaș timp stăpânind, rezemându-și puterea, sau protejând, după trebuință, și pe Secui, precum și cele trei posesiuni ale sale din răsăritul Transilvaniei.

Câmpia-Bârsei, către care el s'a îndreptat, și care formă și o adevărată bază de operațiuni pentru cucerirea Ardealului, îndeplinea prin poziția sa, în chipul cel mai potrivit, această funcție.

După ce a aflat, de năvălirea Polonilor în Moldova, Câmpia-Bârsei capătă, după cum vom vedea, o nouă funcție în lupta contra acestora, funcție de mult înțeleasă și cultivată de Mihai și care constituie încă un motiv pentru care el a purces către Brașov-Prejmer în loc să intre în Țară pe la Bran, drumul direct spre Târговиște.

Ungurii cu Basta ajung la 4 Octomvrie la Vlădeni (Munții Persany) și apoi în Țara-Bârsei, unde Basta rămâne împreună cu comisarii împărătești, după ce își licențiază cea mai mare parte din armată.

Zamoyski după ce face recrutări întinse și își pregătește pe îndelete cele necesare războiului în Polonia, trece, după cum am spus, la 4 Septembrie Nistrul; la 15 Septembrie eră la Suceava; la 25 se găsiă la Roman, unde află de înfrângerea lui Mihai la Mirislău și de unde detașează prin drumul Bistriței pe Potoki (1)

(1) Raportul dela «Iolason», 22 Octombrie, 1600, Doc., Vol. III², p. 371.

și pe Moise Zekeli în Ardeal spre a da mână cu răsculații; la 1 Octombrie ajunge la Trotuș; la 6 Octombrie e la Focșani (1) și la 9 Octombrie, după 3 zile de marș fără popas, ajunge la Buzău. (2) (80 klm.).

La intrarea lui în Moldova, pe deoparte pentru a câștiga timp, iar pe de alta pentru a duce trupele intacte și proaspete în fața inamicului, evită cetatea Hotinului, trecând Nistrul mai pe din-sus; lasă neocupată cetatea Sucevei, evitând în acelaș timp ciocnirile cu trupele lui Mihai lăsate pentru paza Moldovei. Aceste trupe văzând superioritatea numerică a armatei polone, în retragerea lor nu opuseră o rezistență directă, ci atunci numai când «soarta oferea prilejuri de războiu norocit, uneori Udrea, alteori Deli-Marcu, dar mai ales Baba-Novac, ocupând pădurile cele mai apropiate de locul unde trecea armata Polonă, împingeau escursiunile lor pentru a face recunoașteri militare» (3).

Dintre toate datele marșului Polonilor în Moldova, cea mai importantă e aceia a șederii și a plecării lor dela Trotuș, deoarece ne va înlesni să ne fixăm asupra planului de campanie al lui Zamoyski. Această dată nu este relatată însă nicăeri, dar o putem deduce punând-o în legătură în acelaș timp cu situația lui Mihai, din următorul pasagiu din scrisoarea acestuia dela 7 Octombrie, dată din Munții Buzăului: «Am fost informat sigur de către curierul meu, sosit acum dela granițele Moldovei, că oștirea poloneză e încă la Tatroș; în ce număr și încotro are de gând să apuce, asta nu se știe».

Mai întâi în cuvântul Tatroș, văd Trotuș, lucru pentru care sunt îndreptățit pedeoparte de însuși nedumerirea lui Mihai, și apoi de date. Intr'adevăr râul Trotuș, în continuare cu afluentul său Oituz, sunt râurile ale căror văi deschid drumul ce conduce la ultimul pas (Oituz) de trecere a munților din Moldova, și pe unde putea veni Zamoyski în Ardeal; a fi fost la sud de acest râu, însemnă a se fi hotărât, pentru drumul Țărei Românești; și pentru ca Mihai să se fi putut arăta nedumerit de direcția ce va lua Zamoyski, Polonii nu puteau fi la sud de Trotuș; și nici la nord nu putea fi, deoarece știm că Zamoyski ajunsese aci la 1 Octombrie.

(1) Raport dela «Iolason», 22 Octombrie, 1600, Doc., Vol. III², p. 371.

(2) Heidenstein, *Rerum Polonicarum* libri XII, p. 358.

(3) Idem.

În ce privește data când au fost văzuți de curier, Mihai scriind imediat după sosirea curierului («sosit acum»), și ținând socoteala și de drumul acestuia, (100 de km. în 2 zile), Polonii au fost văzuți de curier cel puțin în dimineața zilei de 5 Oct. (Mihai scria la 7 Oct.).

Așa dar Zamoyski, după ce face drumul Roman-Trotuș în 4—5 zile, (90 klm.), stă în așteptare cel puțin 4 zile la Trotuș, și apoi printr'un marș forțat străbate drumul Trotuș-Buzău (130—135 klm.) în 4—5 zile.

După cum am spus, Mihai a depus jurământul la 4 Oct.; la 7 Oct. se găsea în M-ții Buzăului, (probabil la Bozza-Vama), iar la 12 Oct. în valea Cricovului (în punctul Lapoș după cum vom vedea); probabil plecase din Sân-Petru la 5 Oct.

Relativ la modul în care și-a întrebuițat el timpul între 7 și 12 Oct., — afară de drumul parcurs între aceste două puncte, — nu știm nimic pozitiv; dar putem deduce.

Mai întâi însă trebuie amintit că, deși știa în acel timp de năvălirea Polonilor, și nu mai puțin își da și seamă de scopul ce ei urmăreau, totuși Mihai era nelămurit de direcția ce va apuca armata polonă, chiar până în ultimul timp (7 Oct.).

În scrisoarea dela 7 Oct., dată «ex montibus Bozza», el comunică lui Basta că se găsește «în drum spre Țara Românească», după cum de altfel, — după un raport al lui Ungnad din 7 Oct., — îl și găsisese o delegație a lui Basta încă din dimineața zilei de 6 Oct.

În alte două rapoarte ale lui Ungnad, din 10 și 12 Oct., găsim «că Mihai, spune Ungnad, după unii, nu știe încotro trebuie să se îndrepte, încotro să se întoarcă sau să se apere», iar după alții că «el trebuie să se află încă la granița (raportul din 12 Oct.) dintre Muntenia și Transilvania, între munți.... și că nu se poate coborî înaintea Turcilor și Tătarilor din munte în șesul țării, căci Turcii sunt acolo deja de mult și au întărit câteva locuri».

Basta notificând la 9 Oct. lui Zamoyski condițiunile tratatului cu Mihai, îi comunică în același timp că Voievodul se află numai la 6 leghe distanță (de Basta sau de Zamoyski?).

Însuși Mihai, în scrisoarea adresată lui Basta la 12 Oct., comunică acestuia că Polonezii din partea lor asediaseră Bozza-

Vasart (Târgul Buzău) tocmai în ziua când el eră în marș peste munte. Polonezii ajungând la Buzău la 9 Oct., înseamnă că în acel timp Mihai încă nu traversase munții, (munții cei mari dela graniță cred). In acest caz e de neexplicat cum în ziua de 7 Oct. eră în marș peste munți, și în ziua de 9 Octomvrie încă nu-i trecuse.

Deasemenea ținând socoteală că la 5 Octomvrie a plecat din Săn-Petru, iar la 12 a ajuns la Lapoș (140 klm.), e de neînțeles încetineala marșului (17 klm. pe zi, în 8 zile), când știm iuțeala (3 zile) cu care tot el cu un an înainte a făcut acest drum, și mai ales împrejurările ce de astă dată făceau necesară sosirea lui cât mai de timpuriu în Țară, spre a eși Polonilor cât mai nainte în drumul lor spre Târgoviște.

Pare a se adeveri relatarea lui Ungnad, că Mihai în acest timp (aproximativ 6—10 Oct.) a stat în M-ții Buzăului și în nedumere de ce trebuia să facă.

Intr'adevăr, în 3 scrisori posterioare (din 7, 13, 14 Oct.) îl vedem arătându-și dorința de a se întoarce înapoi în Transilvania, în caz când nu i se va trimite ajutoare (în acel timp nu i s'a trimis, și nici mai în urmă), și ar socoti că nu va putea rezistă, și tot în acelaș timp arătându-și și teama că nu o să poată rezistă; («căci știu și văd că în puține zile, scriă Mihai la 7 Oct., o să fiu nevoit să mă întorc îndărăt.»)

Privind purtarea aceasta nu trebuie se credem atât că el făcea rezerve în îndeplinirea datoriei de apărător al țării, cât mai ales că el așteptă ajutoare dela Basta; temerile ce el și le arată că va fi nevoit a luă calea Transilvaniei, erau mai mult sperietori pentru Unguri și Basta, pentru a le stoarce ajutoarele cerute.

Afară de acestea, un alt motiv, care pedeoparte are cea mai mare probabilitate de a fi adevăratul motiv ce a provocat întârzierea, și care în acelaș timp ne scoate din presupunerea că el ar fi executat un marș târăgănat, iar pedealta ne descoperă însuși planul de campanie adoptat de Mihai *la început*, pentru respingerea năvalei polone, e următorul:

In scrisoarea dela 7 Oct. adresată lui Basta, Mihai, cerând ajutor acestuia, îl roagă ca cu restul armatei să loviască pe Poloni prin Berectz (Oituz); în o altă scrisoare, fără dată, dar adresată după începerea luptelor din Țară (12 sau 13 Oct.) îl roagă tot pe Basta, ca ajutorul ce îi va da, să fie trimis tot prin acelaș

loc (Bereetz), sau cel puțin să curețe drumul spre Bereetz simulând pregătirea unui marș în această direcție.

Din prima scrisoare reese în mod lămurit că el fiind în Munții Buzăului (7 Octombree), eră frământat de gândul de a lăsa pe Poloni să înainteze în Muntenia și apoi, contenindu-i de front, să-i lovească cu putere prin Oituz, în spate și pe linia de comunicație, fie cu ajutoarele ce ar primi dela Basta, fie cu însăși propriile forțe; din a doua scrisoare respiră încă speranța de a da o asemenea lovitură, sau cel puțin o fățări o diversiune în acest sens, cu toate că luptele începuseră în țară.

Această lovitură pe lângă că eră motivată de dispoziția rățelei de comunicație și prin funcția Câmpiei-Bârsei, Mihai probabil mai simțise și vrea să se folosească încă și de o altă slăbiciune ce prezintă planul de operațiune și situația adversarului. Astfel Polonii nu se puteau aproviziona pe loc; însuși Zamoyski ne spune că deși țara e bogată (asemănând-o cu Italia) totuși toți locuitorii, atât din Moldova cât și din Muntenia, fugiseră în munte cu toate averile lor; «nici unul nu a venit să se supună regelui Poloniei» (1). Din această cauză hrana trebuia să o aducă din Polonia. In aceste condiții o lovitură prin Oituz, în valea Siretului ar fi suprimat aprovizionarea armatei Polone ce ar fi trecut în Muntenia (2); nădejdea unei asemenea lovituri îl ținea cred în munții vecini C.-Bârsei.

Am spus că față de situația militară creiată prin năvălirea Polonilor, și intențiunea lor de a năvăli în Muntenia, Câmpia-Bârsei (și Haromzek) capătă o funcție specială, funcție care făcea pe Mihai, deși silit a plecă în Țara Românească, să se despartă greu de această câmpie; și am mai spus că rățeaua de comunicație încă motivă o lovitură din Câmpia-Bârsei prin Oituz-Trotuș-Siret. Intr'adevăr Mihai stăpânind această câmpie, pedeparte stetea în legătură directă cu Țara Românească, de unde își putea trage ajutoare printr'o linie cu greu de amenințat, (prin Buzău-Văleni-Ploești), pedealta stătea în flancul liniei de ope-

(1) Probabil din ordinul lui Mihai, sau cel puțin fiind-că țineau cu Mihai și urau pe Movilești.

(2) De rezultatul unei asemenea operațiuni eră cu deosebire convins Mihai din expediția sa către Sofia, când a obligat armatele turcești ce operă în Ungaria, să se retragă spre Andrianopole.

rațiune a Polonilor ce ar fi trecut spre Târgoviște pe valea Siretului, prin Moldova, fiind în acelaș timp înatacabil Mihai din această parte (1); și am văzut chiar, cum, el fiind în munții Buzăului, voiă să facă uz de această funcție în contra Polonilor.

Am mai spus că el nu numai că a înțeles această funcție, dar a căutat și a o cultiva; într'adevăr la încheerea păcii cu Basta căzând de acord asupra tuturor cererilor acestuia, insistă pentru păstrarea stăpânirii asupra ținuturilor din Ardeal, Ghiurghiul, Jeciul și Făgărașul, și în acelaș timp cerea a se menține libertatea Secuilor. Prin aceasta el voiă pedeoparte să atragă de partea sa pe Secui, ce constituiau unul din depozitele sale de recrutare, iar pedealta libera circulație spre Oituz; acest din urmă lucru numai momentan, și numai pentru cazul special al planului de luptă contra Polonilor.

Dar această funcție nu e numai ocazională, ci e una din manifestările funcției complexe ce acest ținut îndeplinește prin locul ce ocupă. Astfel așezată la răscrucea celor 3 hotare ce despart Ardealul, Moldova și Muntenia, (2) și legată fiind cu fiecare din aceste 3 provincii prin comunicații lesnicioase și conducând la obiective importante respective (3), Câmpia-Bârsei este locul indicat pentru rezolvirea stăpânirii și corespunderii militare a teritoriului locuit de Români, sau, cu cuvinte provite cu situația politică, pentru înfăptuirea unității naționale a Românilor.

Intr'adevăr, o inițiativă în acest scop fiind pornită din oricare din cele 3 țări locuite de Români, impune mai întâi cucerirea acestei câmpii (Bârsa-Haromzek) și pornirea de aci, pentru-ca îndreptându-se către una din celelalte două, să se aibă concursul sau să se stăpânească o acțiune contrarie pornită din cea de a treia.

Aceasta fiind funcția ei, și Mihai făcându-și un ideal din întru-

(1) Insuși el spusese că Oituzul se poate păzi cu un pumn de oameni; și eră bine edificat despre aceasta, de oare ce însuși el l'a forțat odată. (Campania Moldovei).

(2) Aceste 3 provincii locuite de Români, prin fenomenalitatea geologică și mai ales prin înclinare formează 3 regiuni geografice cu individualitate cu totul distinctă, așa că nu numai hotarul format de Carpați e natural, ci și cel format de Milcov.

(3) In Moldova, valea Siretului; in Muntenia, regiunea Ploestilor; in Ardeal prin drumuri multiple și ușoare in valea centrală a Mureșului.

parea unității naționale, nu a lipsit de a o înțelege și a o cultivă chiar, corespunzător acestei trebuinți; astfel la încheierea pactului de supunere către Impărat, din 20 Iulie 1600, cere, și i-se acordă, stăpânirea cu drept de transmitere la urmași și în linie femeiască a ținuturilor din Ardeal, Ghiurghiu, Jeciul și Făgărașul. Oare ce însemnă aceasta, decât un pas temeinic în Transilvania și piatra fundamentală a întregirii Națiunii Române (1)?

Afară de acestea, și tot în acest scop, nu a încetat în tot timpul de a cultivă relațiuni de prietenie cu Secuiei, locuitori ai acestor ținuturi, făcându-i să întrevadă și să nădăjduiască dela el într'un viitor mai bun, și folosindu-se de prima ocazie (cuprinderea Transilvaniei) pentru ale da libertăți.

Campania Transilvaniei și a Moldovei fu urmărirea fără preget a acestui ideal, prin aplicarea neștirbită a principiilor și mijloacelor de care am vorbit.

În cazul lui, inițiativa pentru unitatea națională porniă din Muntenia, și după împrejurări trebuia întâi îndreptată în Transilvania; din Moldova nu numai că nu se aștepta la un ajutor, dar chiar se temea că va stârni o contra-acțiune. Astfel fiind, el intră în Câmpia Bârsei, unde putea primi de aproape, în strâmtoarele munților chiar, un atac dinspre Moldova, sau de unde, luând înainte, putea să treacă în această țară și să răpună o asemenea tentativă; momentan nefiind amenințat din această parte, accelerează cuprinderea Transilvaniei, stabilindu-și linia principală de legătură cu Țara Românească prin Turnu-Roșu, linie la adăpost de orice întreprindere dinspre Moldova.

E de observat în conducerea acestei campanii folosirea de către Mihaiu a două linii de operațiune, sau mai corect, întrebuintarea unei linii pure de operațiune, și a alteia de comunicație cu Țara Românească.

Direcția ce trebuia să se dea operațiunilor motiva urmarea unei linii; comunicarea cu Țara Românească cerea întrebuintarea altei linii.

(1) Mihai tratând înainte de Mirislău o împăcare cu Sigismund Bathory, prin căsătoria acestuia cu o fată a Domnului Român, puneă condiție ținerea Brașovului pentru el în timp ce Sigismund ar fi domnit în Ardeal. (Vezi Bălcescu, Istoria lui M. V. Ed. Minerva, p. 334.

Mihaiu îndreptându-se mai întâiu cu oștirea în spre Câmpia Bârsei, punându-se astfel momentan între Moldova și Transilvania, (1) luase această direcție numai spre a-i fi la îndemână să preîntâmpine orice eventualitate dinspre Moldova (2).

Comunicația cu Țara Românească însă prin această parte (prin Brașov-Buzău), fiindcă ar fi fost ușor de atacat dinspre Moldova, Mihaiu, după ce se îndreaptă către Alba-Iulia, o stabili prin Turnu-Roșu, pe unde i-a venit ajutoarele în preziua Schelebergului, și pentru lupta dela Mirislău.

După cuprinderea Transilvaniei, furtuna ridicându-se dinspre Moldova, Mihaiu își concentrează forțele în Câmpia-Bârsei, care în această împrejurare serviă ca loc de adunare a ajutoarelor ce veniau din Ardeal și Muntenia, și eră aproape de granițele Moldovii.

De aci cu o parte din armată atacă direct frontiera prin Trotuș (urmând culmile munților, nu valea Oituzului ce se putea apăra ușor), iar cu altă parte și cu trupele ce lăsase de pază în Țară întoarce frontiera prin Focșani; asigurându-și astfel și flancul drept al armatei și protejând, și Muntenia; eră aceiași mișcare pe care voia să o întrebuițeze și contra Polonilor.

După Mirislău, în lupta pentru păstrarea stăpânirii în Ardeal, având de partea sa atât Țara Românească cât și Moldova (întru cât îi venea în ajutor garnizoanele ce lăsase acolo), retragerea către Câmpia-Bârsei reprezintă unirea cu puterile din aceste două ținuturi.

Când, după pronunțarea năvalei polone, atât Moldova cât și Ardealul fiind pierdute și el obligat a-și apăra și salvă țara, îl vedem

(1) N. Bălcescu susține că Mihaiu s'a îndreptat întâiu spre Brașov spre a supune pe Sași și a atrage de partea sa pe Secui în lupta contra lui A. Bathory. Observația lui Bălcescu e foarte judicioasă; dar trebuie știut că Secuii simpatizau foarte pe Mihaiu, și o unire a lor cu Mihaiu se putea face chiar dacă acesta ar fi intrat prin Turnu-Roșu. Cât despre Sași, mai lesne își vedeau de negoț și industrie, decât să-și provoace inimiciții; ei se declarau de partea celui mai tare, cum au și făcut Brașovenii la somația lui Mihaiu: «se rugară să le cruțe averea și viața și îi făgăduiră supunerea și jurământul credinței lor *dacă Dumnezeu îi va da izbândă în planul lui.*» (Dr. Sârbu, Istor. lui M. V. p. 309)

(2) Ținuturile, Ghiurghiu, Csik, Haromzek, Bârsa, închise la Est prin Carpați Moldovei, la Vest prin lanțul de munți Ghiurghiu-Hărghita-Persany, constitue o regiune intermediară între Ardeal, Moldova, și Muntenia.

insistând pentru libera circulație în Câmpia-Bârsei-Haromzek pentru a putea da îndoita lovitură, pedeoparte prin Oituz, pedealta prin Buzău, în spate și de front.

După cum vedem, mecanismul acestor 4 operațiuni e același, numai situația adecă rolurile sunt schimbate; întrebuintarea Câmpiei-Bârsei și a liniilor de operație ce ea deschide făcându-se în marginile aceluiași principiu, și cu o consecvență ireproșabilă.

Așa că putem afirmă cu toată probabilitatea de adevăr că Mihai între 7 și 9 Octomvrie a stat în munții Buzăului și că acolo stând, a făcut toate sforțările posibile de a fi îngăduit de Basta să lovească el, sau cel puțin acesta, pe Poloni prin Oituz sau numai să se simuleze o lovitură în acest sens. Și în acelaș timp vedem în condițiile de tratare cu Basta urmărită, pentru a fi adusă la îndeplinire, concepția planului de operațiune ce el adoptase pentru respingerea năvalei polone.

S'ar mai putea ca Mihai să nu fi voit a se coborâ din munte înainte ca Zamoyski să fi plecat dela Trotuș de teamă ca acesta să nu se pue pe urmele lui și să-i cadă în spate din munte mai nainte ca el să aibă timpul să se întoarcă și să apere strimtorile munților. Temerea aceasta ar reeși din însăși nedumirirea lui Mihaiu în ziua de 7 Octomvrie, de direcția ce va luă armata polonă dela Trotuș (a Ardealului sau a Țărei Românești?). (1) Ea s'a adevărit prin năvala lui Potoki și a lui Moise Zekeli în Ardeal, și apoi, după cum vom vedeă, numai a acestuia din urmă în Țara Românească prin munți.

Am fi greșiți să credem că un om ca Mihai putea să-și piardă timpul tremurând în fața unei greutăți pe care implicit trebuia să o treacă.

Il vom vedeă, când pierzând speranța ajutorului din partea lui Basta, și a schimbării condițiilor, lăsat ca cu propriile forțe să deslege nodul gordian, îl vom vedeă, ca la Călugăreni, nețiind socoteală de inferioritatea numerică și punând cu curagiu mâna în pieptul Polonului.

(1) Pentru a luă și el măsurile potrivite cazurilor în parte: când Zamoyski ar fi atacat prin Ardeal peste munte, sau prin Focșani; în primul caz primindu-l în munți, unde chiar așteptă; în al doilea caz, coborând munți și căzându-le în cale la eșirea văilor în câmpie, cum a și făcut.

Am spus că scopul campaniei întreprinse de Zamoyski,—campanie de altfel întreprinsă pe spesele și răspunderea sa,—nu eră numai întronarea lui Eremia Movilă în Moldova și a lui Simion M. în Muntenia, ci însăși distrugerea definitivă a puterii lui Mihai și la nevoie chiar omorarea lui; și acestea fiindcă el, fie în stăpânirea Ardealului, fie pribegind, nu numai că ar fi periclitat tronurile Movileștilor, dar cunoscute fiind considerațiunile lui pentru situația din Polonia, el ar fi constituit și un pericol pentru această țară și nu mai puțin pentru pacea și înțelegerea Austro-Polonă. Așa dar trebuia a i se distruge și puterea lui din Ardeal și a fi urmărit și contrariat pretutindeni în sforțările lui.

Astfel fiind, planul de campanie trebuia conceput în consecință de Zamoyski.

În timpul conceperii și pregătirii campaniei și chiar după plecarea lui Zamoyski din Polonia (trecerea Nistrului la 4 Sept.), Mihai avea sub stăpânirea sa, putând ridică trupe și putându-și sprijini puterea pe câte trele țările românești unite.

Asupra intențiunilor și asupra direcții în care Zamoyski, în aceste prime timpuri, socotea să-și îndrepte lovitura nu avem nici o mărturie.

După trecerea Nistrului (la 4 Septembrie), deci înainte de a se putea bănuși chiar întorsura ce ar luă lucrurile în Ardeal, îl vedem scriind lui Rădziwill că a trecut Nistrul în Moldova fără a întâmpină vre-o rezistență și că probabil nu va fi întâmpinat acolo de către Mihai, (1) exprimându-și în același timp temerea că va fi nevoit a merge în Transilvania.

«Ajuns la 25 Septembrie la Bacău, (sau Roman?) acolo află de cele ce se petrecuse în Transilvania: că Transilvănenii sunt gata a se bate cu Mihai, care are cu sine 10.000 de oameni. — Zamoyski hotărâ atunci a merge în Transilvania. Trimise însă înainte pe Moise Zekeli și Iacob Potoki pe calea Troțușului (sau a Bistriței? prin Bicaz Ghiurghiu) pentru a face recunoaștere, a ocupă pasurile ce duc din Moldova în Transilvania, a se uni cu răsculații, dacă aceștia vor a se folosi de ajutorul lor (?) și a trimite

(1) O întrebare: de ce presupunea el că nu va fi întâmpinat de Mihai în Moldova? Asta e o probă că, chiar dacă nu avea legături cu răsculații, avea cel puțin cunoștință de proiectul de răsccoală al Ardelenilor, și deci conta pe angajarea lui Mihai cu aceștia, angajare ce-l va reținea în Ardeal, și îi va împărți forțele.

știri lui Zamoyski pentru ca acesta de acolo să ia și el hotărârile lui (1)».

Aceștia ajunși în Ardeal, trimiseră știri foarte lămurite și mai presus de toate exacte asupra înfrângerii lui Mihai și a tăriei armatei lui, asupra păcei ce intervenise între Basta și Mihai și asupra plecării acestuia în Țara Românească pe drumul Buzăului.

«Zamoyski aflând de înfrângerea lui Mihai, urmează Heidenstein, rechemă pe Potoki din Transilvania și părăsind drumul trotușan se îndreptă către Brazov» (Buzău), la 5 Octomvrie.

În scopul reconstituirii planului de campanie al lui Zamoyski, pentru a ne edifică asupra adevăratelor lui intențiuni și asupra faptelor ce le-au condiționat, trebuie stabilit dacă îndr'adevăr până la 25 Septemvrie, (la Roman) el nu avea nici o cunoștință despre răscoala din Ardeal, și ceea ce e mai important, dacă numai la 5 Octomvrie a aflat de înfrângerea dela Mirislău (18 Septemvrie). Pentru prima parte pledează contra însăși demonstrația din nota precedentă. Pentru adevărarea sau contrazicerea amândoror, dar mai ales a celei de a doua, neputând găsi documentar o cauză care să motiveze o stânjenire în transmiterea știrei, ne întrebăm dacă e posibil, ca o veste așa de importantă ca înfrângerea lui Mihai la Mirislău, să nu se fi putut afla prin mijloacele și în condițiile ordinare chiar, decât după 17 zile la o depărtare de 300 klm., și dacă e posibil ca serviciul de informațiuni și spionajiu militar să nu fi aflat și transmis o veste așa de importantă ca aceea care privește oscilarea forțelor adverse într'un timp așa de îndelungat?

Socotind ca sincere și adevărate expunerile lui Heidenstein, că Zamoyski a plecat singur să înfrângă pe Mihai, și că nu a știut și nu a contat pe răscoala Ungurilor din Ardeal,—lucru de altfel contrariat de relațiile lui cu Sigismund Bathory, fostul principe al Ardealului, ce ațâțase răscoala,—eu cred imposibil ca Zamoyski să nu fi fost în tot timpul într'o febrilă încunoștințare de situație cu răsculații, încunoștințare foarte necesară pentru dirijarea loviturii polone, mai ales că se urmărea de amândouă părțile acelaș scop, distrugerea lui Mihai.

(1) Heidenstein, *Rerum Polonicarum* libri XII.

D-l Iorga admite că Zamoyski a aflat la Roman (la 25 Sept.) de căderea dela Mirislău.

În intențiunea expresă și inițială a lui Zamoyski de a merge să răpună pe Mihai în Transilvania, lucru pentru a cărui execuție își exprimă teamă, vedem înțelegerea adevăratului reduit, pe care se sprijineă puterea lui Mihaiu, sau mai bine zis, înțelegerea funcții bastionului transilvan pentru susținerea românismului unit.

Chiar în cazul preocupărilor directe ale lui Zamoyski, pe lângă că nu se putea stabili, și cu atât mai mult menține o stăpânire străină în Moldova și Muntenia cât timp în Transilvania se susțineă puterea lui Mihaiu, dar el aveă și de executat față de «bastionul crenelat transilvan», atât în trecerea prin Moldova cât și prin Muntenia, un lung marș strategic de flanc, marș ce mențineă în tot cursul lui toate pericolele ce de ordinar însoțesc acest fel de operațiuni, în cazul de față mărite prin poziția excepțional de superioară în care se găsiă Mihai. (1) Și de acea îl vedem pe Zamoyski că nu ținea numai decât a merge la Târgoviște unde era punctul de plecare al lui Mihai, ci ținteă Transilvania. Și tot pentru acelaș lucru și pe Mihai îl vedem nu numai că nu se grăbiă a trece în Țară și a-și apăra capitala, ci, deși învins, se ținea morțiș de ținuturile lui favorite din Ardeal.

Înaintarea lui Zamoyski până în drumul Trotușului, așteptarea lui aci,—fiind încă în îndoială în alegerea direcției loviturii,—lucru din care reese clar alegerea acestui drum ca linie de operațiune pentru o eventuală invazie în Transilvania, e un indiciu decât prețuia și el posesiunea Câmpiei-Bârsei. De aci pe lângă că ar fi luat lui Mihai putința lovirii prin Oituz, dar în posesia acestei câmpii el ar fi putut da două lovituri combinate: una direct pe drumul mare moldo-valah, alta prin munte lovind în flanc și spate orice trupă, ce sprijinită pe acesta ar stă în coasta primului drum; sau în caz când Mihai ar fi rămas în Ar-

(1) Înțelegerea de către Zamoyski a funcției bastionului transilvan, și a pericolului cu care ar fi executat față de Ardeal marșul strategic de flanc urmând valea Siretului în lung, zic, înțelegerea acestora, se vede din măsura ce Zamoyski a luat-o, cred, încă dela Suceava, — ajungerea la nivelul primului crenel al Ardealului, de a introduce prin însăși acest crenel în Ardeal pe Potoki și pe Moise Zekely, cu însărcinarea de a urmări prin interiorul bastionului mișcarea de flanc executată de grosul armatei polone.

deal, pedeoparte îl loviã direct, iar pedealta țineã în respect ridicarea de ajutoare din Muntenia; încă o manifestare a funcției Câmpiei-Bârsei, cucerirea Transilvaniei pornind din Moldova.

În această privință cred că nu am fi departe de adevăr socotind că Zamoyski nu făcea altceva decât, studiind operațiunile lui Mihai din aceste părți,—și trebuie spus, după cum vom și vedea, că Zamoyski era un general de cultură, zelos de a se instrui, și în acelaș timp posedând o bună experiență,—Zamoyski cu această ocazie călcă pe urmele lui Mihai.

Cu tot avantajul ce prezentă linia Oituzului pentru o operațiune contra lui Mihai, vedem totuși că, după ce Zamoyski așteptă la Trotuș ademenit de avantajul ce această linie îi oferia, o părăsește.

Heidenstein spune că Zamoyski a părăsit drumul trotușan după ce a aflat de înfiângerea lui Mihai.

Această afirmație dă loc la două înțeleșuri: întâi că Zamoyski venind cu gândul de a distruge pe Mihai, și fiind hotărît să intre pentru aceasta chiar în Ardeal, numai în urmă aflând la Trotuș că Mihai a fost înfrânt și silit a trece în Muntenia, se hotără a părăsi drumul trotușan și a lua drumul Țării-Românești; și al doilea, că el a așteptat înadins la Trotuș înfrângerea lui Mihai, (pentru a cărei precipitare chiar a trimes pe Potoki ca ajutor resculaților), ori cel puțin a așteptat lămurirea situației, pentruca în caz de triumf al lui Mihai să intre în Ardeal și să coopereze la zdrobirea lui,—fiind nevoit să o facă,—sau în caz contrar, Mihai fiind nevoit a trece în țară, să se pue pe drumul Țării-Românești.

În cazul primului înțeleș purtarea ar fi fost militărește onorabilă, dar e foarte puțin probabil că așa a stat lucrul, de oarece știm că el a aflat încă dela 25 Sept. că Mihai a fost înfrânt, și putea lua de atunci drumul Țării-Românești, sau, dacă înfrângerea nu era completă, n'avea decât să intre și să concure la zdrobire.

În cazul celui de al doilea înțeleș, și e foarte probabil că așa a stat lucrul, Zamoyski s'a folosit de următorul expedient: a lăsat pe Mihai să se uzeze în lupta cu Basta, pentru ca apoi el să intervină și să pună un sfârșit ușor, fie intrând în Transilvania. În

caz când Mihai ar fi rămas stăpân acolo, fie, după cum s'a întâmplat, urmărindu-l în Țară.

Deși o condiție favorabilă, slăbirea forțelor lui Mihai eră îndeplinită, și cu toate că eră ademenit și de siguranța unor operațiuni dirijate din Câmpia-Bârsei, el totuși nu a intrat în Ardeal, nu, după cum se spune, că nu l-ar fi lăsat comisarii împărătești și Basta, căci Potoki intrase mai dinainte fără conflict, dar pentru că ar fi pus fără nevoie și folos între el și Mihai munții, pe care nu s'ar fi încumentat să-i treacă în fața acestuia; am fi avut o frumoasă lecție de apărare a pasurilor, păreche și la înălțimea operațiunilor de forțare a lor, trecerea pasului Buzăului (1) (Campania Transilvaniei) și trecerea Oituzului (2) (Campania Moldovei).

Deși din cele două înțelesuri ale afirmațiunii lui Heidenstein ar reeși cum că vestea înfrângerii lui Mihai, fie ea așteptată sau sosită incidental, a făcut pe Zamoyski să plece dela Trotuș, totuș cunoașterea acestei situații nu aveă să decidă plecarea, ci numai năvala eventuală; plecarea aveă să fie decisă de altceva.

După ce Zamoyski a știut că Mihai a fost înfrânt și nevoit a trece în Țara-Românească, neavând curagiul să atace pe Mihai prin Transilvania, voiă în cele din urmă să anihileze și pentru Mihai putința de a se folosi de C.-Bârsei, adică de a da lovitura prin Oituz; și de aci clauza din tratatul cu Basta cu pierderea și părăsirea Transilvaniei și a ținuturilor ce el stăpâniă cu drept ereditar în această țară, și obligația de a trece în Muntenia, clauză pe care eu o socotesc cel puțin în parte inspirată de Zamoyski; căci e de neexplicat cum Mihai împăcându-se cu Basta cu angajamentul de a se ajuta reciproc, acesta să nu-i admită folosirea drumului Oituzului, și cum, fiind obligat a da ajutor lui Mihai nu a voit în nici un chip, nici a atacă pe Poloni prin Berectz, nici a-i furniză arme. Izgonirea lui Mihai din Câmpia Bârsa-Haromozek luă acestuia speranța de a mai lovi pe Poloni în Moldova și asigură Polonilor linia lor de operațiune în Muntenia.

(1) L-a întors prin pasul secundar și vecin al Tătarului, drum deschis de culmea muntelui Craiu.

(2) L'a deschis părăsind drumul principal și urmând crestele laterale, executând în acelaș timp o întoarcere prin Focșani; proiectase o întoarcere simultană și prin Bistrița.

În privirea acestora, așa de bine vorbesc faptele, în cât nu se poate exclude existența unor înțelegeri secrete între Zamoyski și Basta. Dealtfel înțelegeri de felul acesta a mai existat între aceeaștia doi, după cum știm, cu ocazia retragerii lui Mihai (după Bucovel) către Transilvania, când Zamoyski a cerut lui Basta ca să închidă pasurile, și cu ocazia comunicării distanței la care se află Mihai, când mergea să întâmpine pe Poloni în Țară.

Iată de ce nu a plecat Zamoyski dela Troțuș. Nu a plecat până ce nu a aflat, nu numai că Mihai e obligat, și că va fi strict executat să părăsească Ardealul, ci numai după ce acesta l-a părăsit.

Dacă el nu îndrăzniă a ataca prin C.-Bârsei, nu voiă să lase nici pe Mihai a se folosi de această câmpie; și cât timp Mihai ar fi putut-o folosi, el nu s'ar fi cărmit dela Troțuș.

Folosirea C.-Bârsei, în afară de greutatea trecerii munților în Ț.-Românească, mai implică și operarea pe două linii, operațiune foarte grea și pentru care se cere nu atât dibăcie din partea conducătorilor cât energie. Zamoyski, după cum mai vom avea ocazia să-l cunoaștem, eră un general precaut; nu s'ar fi aventurat în operațiuni complicate, dar nici nu voiă să lase în mâna adversarului un instrument pe care acesta dăduse probă că știă să-l întrebuințeze. A reușit dar nu militărește. «Ține taurul de coarne să-i dau eu în cap».

Dacă se admite unui general prudență și calcule în deslegarea problemelor militare, Zamoyski calcă regulile onoarei ostășești, când menajându-se culege cu ușurință roadele muncii altuia, și mai ales a aceluia ce s'a expus pericolului, în timp ce putea să îi vină în ajutor, scopurile coincizând. Deasemenea nu e militărește corect să ridici adversarului un avantaj de care tu însuși nu ești capabil să faci uz, să îl ridici nu prin puterile tale sau prin combinațiile tale militare, ci prin mijlocirea tocmai a aceluia căruia ceva mai nainte nu îi venise și în ajutor (1).

În război, tocmai unde calitățile sufletești trebuesc să se manifeste în cea mai înaltă curățenie, când conducătorii sunt dispuși și întrebuințează asemenea menajamente și combinații diplo-

(1) Zamoyski sosise la Troțuș la 1 Oct., și dacă la această dată ar fi pornit în Ardeal, s'ar fi găsit la 4 Oct. la Brașov, tocmai în momentul tratărilor de pace între Basta și Mihai.

matice în locul combinațiilor pur militare, se dă o rea și periculoasă educație mulțimii. Promovarea unor asemenea porniri e în dispoziția bătrâneții, moliciunii și e semnul slăbirii încrederii în suflet. Țările tinere sunt mai ales periclitate prin învățăminte de asemenea natură. Poporul trebuie educat a-și pune nădejdea în statornicia sufletului lui și în dibăcia militară a șefilor nu în diplomația și în abilitatea cu care aceștia învârtesc expediente și speculațiuni. Japonezii, deși ar fi putut lua Port-Arturul prin foame și în mai puțin timp, au preferit a-l lua militărește prin trudă și pierdere; și pentru aceasta Port-Arturul va constitui un soare, ce, personificând abnegația, veșnic va lumina cerul japonez, mărturisind tutulor generațiilor adevărata cale la viață.

Nu acelaș lucru se poate spune, de pildă, despre Metz, sau despre «succesul dela Portsmouth».

În 1870 succesele armatei germane întemeiate în mare parte pe speculațiuni diplomatice, au creat după 6 luni de războiu, în loc de entusiasm, acea atmosferă greoaie, dispoziție de plictiseală, care ar fi putut periclita frumoasele rezultate câștigate până atunci.

În acelaș timp insuccesele franceze, datorite insuficienței înaltului comandament, și nicidecum unei manifestațiuni inferioare a poporului francez, departe de a crea îndârjire în luptă a dat naștere acelui sentiment de rușine și de disperare și în urmă formidabilului spirit de revanșe, ce nutrește și acum națiunea franceză. Lupta nu fusese dreaptă.

În victorie entusiasm, nu plictiseală

În înfrângere, nu rușine și disperare, ci îndârjire.

Astfel Zamoyski, ademenit un timp de minunata funcție a C. Barsei, în a cărei întrebuițare vede rezultate zdrobitoare nu însă sigure, se mulțumi că a făcut ca nici Mihai să nu se folosească de ea, și prin urmare că scăpase de un pericol ce-l pusese într'o încurcătură nerezolvabilă, și preferi mai bine a merge să înfrunte o greutate, pe care iarăși avea să o treacă pedeparte drept consecință a înlăturării primului pericol, pedeparte tot prin aceeași diplomație și cumpăneală, sigură în rezultate dar iritantă și detestabilă față de un adversar ager și care obișnuște a-ți răspunde în două cuvinte, — Zamoyski mulțumit că

a astupat îngrozitorul gol al Oituzului, deslipind pe Mihai de Ardeal, înaintează în Țara-Românească, către scaunul domnesc al Târgoviștei, urmând marele drum moldo-valah, ce alunecă pe sub bordura sud-estică a Carpaților.

Mihai-Viteazul amărît de reaua credință a prietenului ce avea să-l omoare odată, nemulțumit că a fost împiedecat de a lovi pe Poloni după chibzuința lui, după ce făcuse toate eforturile de a-și pune în execuție neștirbit planul său, consequent jumătății de plan ce-i rămânea în putere, coboară munții dinspre pasul Buzăului pentru a cădea în calea Polonilor și a le opri năvala.

* * *

Referitor la numărul și felul trupelor, Ungnad spune că «Mihai la Făgăraș nu avea decât 3.000 de oameni; aci se alătură de el Baba-Novac cu 4.000 de pedestri, Șava Armașul ce-i aducea prin Oituz 1000 de Călăreți; 3.000 de Secui (Zäggl) ce se adunaseră la Făgăraș înainte de lupta dela Mirislău nu se știe dacă s'au unit cu Mihai, sau s'au întors acasă; ajutorul pe care-l aducea Radu-Clucerul, o parte au fost bătuți de Sibieni, iar ceilalți fugiră la Mihai» (1). In ce privește Secuii, raportul Statelor Transilvaniei către Statele Poloniei glăsuște astfel: «Secuii ținând la el, din pricină că erau tot așa de scelerați veniră și ei» (2). Tot în acelaș fel se pronunță și Zamoyski (3), și după aceștia toți scriitorii, afară de Betlen, care spune că «Secuii fiind chemați refuzară de a veni» (4).

După Miron Costin în armata lui Mihai se găsiă și Unguri; probabil Secuii (5). In orice caz aceștia dacă au venit nu-l urmă pe Mihai fiindcă erau scelerați, ci fiindcă i-a desrobit la intrarea lui în Transilvania, iar la încheerea păcii cu Basta a cerut acestuia să le respecte libertatea ce el le-o dăduse.

Mihai, în Memorialul ce a adresat împăratului Rudolf se exprimă astfel relativ, la ajutoarele ce i-a sosit: «A doua zi după alungarea oastei mele, mergând spre Țara-Românească, aproape

(1) Rap. către Impărat, 22 Sept., Doc., Vol. IV¹, p. 138.

(2) Rap. din 26 Oct., 1600, Doc., Vol. III², p. 460.

(3) Descrierea lui Zamoyski, Doc., Vol. III², p. 462—464.

(4) Wolfgang Betlen, Hist. de rebus trans., tomul IV, p. 588—89.

(5) Opere complete, Ed. Urechiă, Vol. I, p. 448.

de Sibii dăduri peste oastea mea munteană sub conducerea lui Petru Husar, în număr de 12.000; și mergând înainte spre Făgăraș întâmpinai pe Ioan Selește cu oastea mea din Moldova» (1).

După cronicarul Fucusius, ar mai fi sosit în ziua de 19 Sept. în Țara-Bârsei Pătrașcu cu un ajutor de 29.000 oameni.

D-l Iorga (2) admite că ajutorul ce-i aducea Nicolae-Vodă nu i-a sosit decât în parte.

Pare a fi vorba de una și aceeași oaste, atât ajutorul adus de Radu-Clucerul (Ungnad) cât și cele comandate de Petru Husar (Memorial), de Pătrașcu (Fucusius) și de Nicolae-Vodă (Iorga); iar oastea adusă de Ioan Selește e cea lăsată de Mihai în Moldova și care se retrăgea din fața lui Zamoyski; ea constituia ajutoarele pe care Ungnad spune că le aducea din Moldova Baba-Novac, Deli-Marcu și Sava Armașul.

Afară de acestea în descrierea lui Zamoyski găsim că 500 de Polonezi au părăsit pe Mihai la Brașov, și au venit a se uni cu armata Polonilor; e vorba de dezertările de care Mihai se plângea chiar după ce trecuse în țară, dezertări provocate de strimtorarea bănească în care se găsea Voevodul.

Țifra totală a trupelor lui Mihai, Ungnad, în rap. dela 22 Sept. o dă ca fiind de 16.000, sumă admisă de d. Iorga (conferința din 1895); tot Ungnad, însă în raportul dela 27 Sept. 1600, o reduce la 10.000, țifră încă admisă de d. Iorga în «Scurta Istorie a lui M. V» din 1900.

Bălcescu, influențat de cronică lui Heidenstein, pare a fi avut intențiunea să o ridice la 50.000.

Raportul datat în tabăra așezată «supra il fiume Iolason» (3), o apreciază la 40.000, «afară de țărani ce luptau neregulat»:

«Zamoyski considerând locul unde își avusese Mihai tabăra, și pentru că îi și văzuse escadroanele, judecă că eră armată mare și că întrecea cu mult armata Majestăței-Sale poloneze».

Miron Costin, după cronicarul polon Piasecius, spune că «Miha; aveă 60.000 de oameni».

Socotind însă că ajutorul ce-l aducea Petru Husar, (Memorial), sau după alți de R.-Cluceru, Pătrașcu, nu putea fi așa mare, cu

(1) Tesaurul de monumente istorice, 1862, Vol. I., p. 265.

(2) *Scurta Istorie a lui M.-V.*, p. 94.

(3) Docum., Vol., III^a, p. 371—379.

atât mai mult că fusese slăbit prin atacul Sibiienilor, probabil că Mihai, și cu recrutările din țară, nu dispunea în ziua luptei de mai mult de 16.000 de soldați. Mai considerând încă lipsa de astă dată a mării îndrăsneli cu care Mihai obișnuia a se război, chiar atunci când era inferior numericește, ne-ar îndreptăți a mai reduce încă și această țifără, dacă nu am admite că Mihai a devenit mai prudent în fața unui adversar cu o reputație recunoscută, cum era Zamoyski.

O caracteristică a acestei armate, spre deosebire simțitor de celelalte pe care le-a mai condus, e că era constituită aproape exclusiv din Români. Lipsiau Ungurii ce îi angajase pentru cucerirea Ardealului și a Moldovei. Pe Cazaci nu-i putuse atrage de partea sa. Polonezii îl părăsiră dela Brașov. Ajutoarele nemțești pe cari i-le trimetea altă-dată Rudolf sau Sigismund Bathory nu le mai aveă de astă-dată. Secuii în îndoială dacă au venit. Ca străini dispunea de haiducii sârbi și albanezi ai lui Baba-Novac și Deli-Marcu.

Mihai-Viteazul puneă mare temeiu pe oștile lui de Oltenia și pe Albano-Sârbi. Primii erau oameni devotați lui. Cu cei din urmă întrețineă relații foarte interesante prin mijlocirea lui Baba-Novac și Deli-Marcu. Intr'o scrisoare a lor găsită după asasinarea lui Mihai sub perna acestuia, îl numiau «Steaua lor orientală» Pare că Baba-Novac și D. Marcu îndeplineau pe lângă Mihai un rol foarte delicat: luptau pentru stabilirea și întărirea puterii lui Mihai, pe care să se rezime odată o putere Daco-Balcană.

Și să nu ne îndoim că era, sau că Mihai nu ar fi găsit un punct de coeziune pentru închegarea unei asemenea puteri. Ca prin farmec se puneă în mișcare toate ținuturile turcești, și M-ții Balcani se umpleau de luptători cari luau armele în numele lui Mihai, când el trecea Dunărea (1). Substratul trac era o realitate.

În aceasta se vede vastitatea politiceii lui: ce socotiă el posibil, și decât se socotiă el capabil: «Scopul meu este de a pregăti o mare armată de 200.000 de oameni, cu care să trec Dunărea,

(1) Românii din Dacia, «Vlăhuții», se bucură și acum la locuitorii din Macedonia de o faimă cu totul deosebită; «nu sunt pă fața pământului oameni așa de viteji ca Vlăhuții» (N. Bațaria, *Cum am cunoscut întâi pe Români*, Revista aromânească «Graiu Bun», Anul I, No. 6—7).

să-mi așez capitala la Sofia, în mijlocul țării dușmane, unde după înțelegerea ce o am cu creștinii acelor părți, îmi va aduce sub șteguri alte 200.000 de oameni, cu care să pun capăt veacului Impărăției turcești». Acestea le spuneă el Impăratului Rudolf după ce cucerise Ardealul. (Xenopol, Ed. Șaraga, Vol. VI, p. 98).

Relațiuni de această natură întretineă și cu Podoleanii din Polonia, care îl rugau să vină și la ei. Iată cum și chestiunea cuceririi Poloniei în 3 zile, («peste puțin îmi voi îmbracă voinicii în Leopole și îi voi plăti în Zamosciu», promitea Mihai) și coroana regală a acestei țări nu eră numai o poveste cel mult îndrăzneată, ci un plan frământat și nu departe de realitate; și iată de ce Zamoyski se pusese pe drum și scria lui Cristof Radziwill, hatmanul Litvaniei: «Nădăduesc că bunul Dumnezeu va nimici aceste întrigi ale lui și eu îmi voi jertfi viața pentru aceasta». (1)

Din această cauză Albanezii din armata lui Mihai nu pozau atât ca străini, cât mai ales ca luptători «pro domo» ideală.

Cum că această armată eră mai mult formată din Români, mai avem încă două probe:

Întâi următorul pasagiu din raportul dela râul «Iolason»: «fără a pune la socoteală țărani de care ne loviam treptat, treptat». Probabil că acești țărani făceau parte tot din armata lui Mihai, dar fiind recrutați în urmă erau înarmați expeditiv și nu purtau uniforme (de altfel ostașii români aveau port românesc). Și al doilea următoarea întâmplare din lupta dela Ceptura, întâmplare povestită de Heidenstein: «Polonii fură de odată turburați văzând venind pe la spatele lor vreo câteva trupe românești, pe care Palatinul Moldovei, Eremia, li le trimesese lor în ajutor fără știrea lui Zamoyski și a lui Zolkiev; credeau că sunt trupe muntene». Oastea lui Eremia eră, după relatarea lui Miron Costin, «oaste de țară», îmbrăcată deci românește; și pentru ca confuzia, despre care e vorba, să se fi putut produce, trebuia ca și armata lui Mihai, toată sau cel puțin cea mai mare parte, să fi fost îmbrăcată la fel și prin urmare să fi fost tot «de țară».

(1) Panegiristul lui Zamoyski, în discursul ținut la immormântarea acestuia, vorbind de războiul purtat cu Mihai, descrie întreprinderea ca foarte primejdioasă; Mihai aveă o faimă legendară de vrednic luptător; lumea vedeă în el reparația lui Scanderbeg, vestitul erou albanez.

Această armată, deși mică și greu încercată prin întoarcerea norocului războiului, eră însă comandată de cei mai buni generali, și aproape de toți generalii lui Mihai, care cu această ocazie se strânseseră în jurul maestrului spre a-i oferi serviciile. Se putea nădăjdui într'o revenire a timpurilor frumoase!

Erau la posturile lor :

Frații Buzești, «strălucită treime de viteji chibzuiți». Intre ei *Radu Clucerul* eră cel mai energetic și cel mai văzut; pe lângă calitățile lui de bun ostaș eră și bun diplomat, dar mai ales om de stat, unul dintre puținii consilieri intimi ai lui Mihai.

După lupta dela Mirislău, însărcinat cu tratările dintre Mihai și Basta, apoi între 7 și 12 Oct. însărcinat a aduce pe Pătrașcu în Tabăra dela Lapoș, se achită de aceste însărcinări, intrând definitiv în tabăra lui Mihai chiar în ziua începerii luptelor. Ca general s'a distins împreună cu frații săi, luptând independent contra Tătarilor la Putinei și Stănești.

În campania Transilvaniei însărcinat cu organizarea oștilor de Oltenia, duse la bun sfârșit această însărcinare, luând parte și la lupta dela Schelimberg.

Nu se știe dacă a însoțit pe Mihai în campania din Moldova; la Mirislău însă n'a fost, fiind trimis în țară pentru a organiza noi ajutoare pentru potolirea Ungurilor, ajutoare pe cari le-a și adus lui Mihai la Făgăraș.

Comisarii împărătești comunică cu data de 24 Iunie 1600, după cum le spusese lor Mihalcea, că Logofătul Stoica și Radu Clucerul fuseseră trimiși de Mihai în Țară pentru a lua pe Pătrașcu și a-l duce să-l înscăuneze în Moldova.

După altă scrisoare a lui Pezz, din 12 Iulie 1600, Radu Clucerul eră la acea dată la Alba-Iulia; așa că dela o dată posterioară acesteia (12 Iulie 1600) a fost însărcinat și a adus la îndeplinire, până la 20 Septembrie, ridicarea și conducerea noilor ajutoare la Mihai.

După Bucovel, plecând Mihai la Impărat, fu lăsat împreună cu frații săi locțiitor în Oltenia.

Se bănuiește că în urmă ar fi trecut cu o parte din nobili de partea lui Simion Movilă. Lucrul e foarte puțin probabil, căci îl găsim în Iunie 1601 continuând, după moartea lui Udrea, și isbucind a duce la bun sfârșit, revolta acestuia începută în Mai, pentru isgonirea lui Simion Movilă.

Dar un semn hotărîtor, că a fost nestrămutat în credință și devotamentul lui către Mihai, este însărcinarea de mare încredere ce i-o dă Mihai printr'o scrisoare ce acesta o trimite din Măitin Secuilor, la 19 Iulie 1601, în ajunul Goroslăului. În această scrisoare după ce îi îndeamnă pe aceștia să vie să se împreune cu el, urmează: «Dumneavoastră să trimeteți această scrisoare a noastră prin vre-un om de credință în Țara Românească la Stoichiță și la Clucerul Radu și ei strângând floarea oștilor să se adune cu Dv.»

Stroe Stolnicul Buzescu. După inscripția (1) ce poartă piatra de pe «groapa Jupânului Stroe», scrisă probabil chiar de soția lui, Sima, «Stroe au fost la toate războaiele dimpreună cu Domnul său, ca o slugă credincioasă Domnului său, și au slujit lui Mihai-Vodă, până pieri în Țara Ungurească. Și la războiul dintâi (măcelul Turcilor în București) dobândi rană la mâna stângă de Turci, și la războiul dela Giurgiu, când se loviră cu Hanul, se răni în ochiul stâng de săgiată». Insoțind pe Mihai în Transilvania și Moldova, cu toate că fu prins împreună cu Gh. Raț, de către Șt. Racotzi, în timpul răscoalei Ardelenilor, puțin înainte de lupta dela Mirislău, fiind liberat însă după o scurtă vreme, a luat negreșit parte la lupta dela Bucovel. — Bun luptător, — cel mai viteaz dintre Buzești. S'a distins mai ales în lupta de isgonire a lui Simion Movilă. În această luptă «Simion-Vodă nu-i așteptă, ci s'au ridicat cu Leșii și Moldovenii și Hanul cu mare oaste de Tătari, în luna lui Septembrie 14, Luni dimineața și eșiră de se loviră în gura Teleajenului, la Teiușani, și făcură navală Marți dimineața de trei ori, de toate părțile, iar giupânul Stroia atâta nevoie pe creștini văzând stătù împotriva Tătarilor de se lovi cu Mârza, nepotul Hanului, și-l junghiă pe Tătar. Și dintr'acel război se răni la obraz și peste 3 săptămâni se tâmplă moartea, Octombrie 2, 1602. Și nu fu pe voia căinilor de Tătari.» (Totul e din inscripție).

Postelnicul Preda Buzescu. Deși nu se vorbește nicăeri de o cooperare a lui la Teleajen, dar nici de o reținere a lui într'altă

(1) Inscripția a fost dată exact, întâiaș dată, de N. Iorga, *Inscripții din Bisericile României*, p. 169—170. Cf. și A. Ștefulescu, *Istoria Târgu-Jiului*.

parte, e probabil că n'a lipsit pe Mihai de serviciul său în aceste timpuri critice. La întoarcerea lui Mihai din Moldova, puțin înainte de Mirislău, Preda a fost însărcinat a merge cu Marcu-Vodă la Moldova și a-l așeză în scaun acolo. După mărturia cronicii Buzeștilor (1), el se găsiă între trupele ce se retrăgea din fața lui Zamoyski, din Moldova, la Mihai. N'a însoțit deci pe Mihai în înfrângerea dela Mirislău. Dar ca și celelalte căpetenii de curând sosite din Moldova, e mai pe sus de ori ce îndoială că el se găsiă între trupele unite ale lui Mihai, în drum, — după 23 Septembrie — spre Țara Românească. Oare cum ar fi lăsat Mihai, la plecarea lui la Impărat, locotenenți în Oltenia pe câteși trei frații Buzești, — în Muntenia lăsase pe Udrea Băleanul, — dacă ei s'ar fi răslețit, și nu l'ar fi urmat în mersul său?

Banul Udrea Băleanul (2). Membru fruntaș al vechei familii boerești a Bălenilor. Om de încredere al lui Mihai, care îl întrebuință în expedițiile cele mai grele și în totdeauna cu isbândă. Leu în bătălie, dar niciodată nu a fost acuzat de cruzime, după cum erau acuzați tovarășii săi: Mărza, Gh. Raț, Deli-Marcu.

S'a distins în 1598 în expediția contra lui Hafiz-Pașa. Impreună cu R. Buzescu a condus la Schelemburg oștile Olteniei. A luat parte în Campania Moldovei, unde a fost lăsat în capul administrației și comandant șef al oștilor.

Intervenind năvala polonă în această țară s'a retras din fața lui Zamoyski, s'a unit cu Mihai și a luat deci parte și la lupta dela Bucovel, după care a condus vitejește 4.000 de oameni în lupta dela Loviștea.

(1) Fundamentul cunoștințelor despre cariera Buzeștilor sub Mihai îl formează Cronică lor, încorporată în Cronică Anonimului Cantacuzinesc, *Magazinul Istoric*, vol. IV. Pentru cariera lor de după moartea eroului a se vedea Iorga, *Studii și Documente*, vol. IV, prefața.

(2) M'am folosit pentru Udrea, cași pentru Mărza și Thèodosie, mai ales de Hașdeu, *Cuvinte din Bătrâni*, vol. I, (vezi indicile istoric dela sfârșit) și *Magnum Etymologicum*, art. Băleanu. Cf. și Iorga, *Note critice asupra culegerilor de documente interne, Românești*, p. 24, și *Studii și Documente*, IV.

Observ că moartea lui Banu Udrea întâmplându-se în Mai 1601, — lucrul e din întâmplare întărit și de un document intern, din 9 Iulie 1601, publicat de Hașdeu, în *Etimologie*, — menționarea lui ca fiind în viață, în scrisoarea imperială din 8 Sept. 1601 (Doc. XII, p. 1231), nu poate fi decât o confuzie.

În această luptă s'a susținut contra atacului de 3 ori repetat al unei armate mult mai numeroase, și nu a dat dos decât după o pierdere de 1.500 de oameni : «până în de trei ori au dat război Leșilor, iar a patra oară au purces în risipă oastea Udrei». (Miron Costin).

Plecând Mihai la Împărat, a fost lăsat locțiitor în Muntenia. Dat cu tot sufletul lui Mihai niciodată nu a trecut cel puțin cu inima la alt stăpân. La a doua intrare a lui Mihai în Ardeal, conduce împreună cu Stoichiță și Negrea Spătarul, revolta în contra lui, Simion, dar prins pe neașteptate de către acesta e decapitat în Mai 1601, împreună cu Negrea. «I s'au prins pereciune de Simion-Vodă», glăsuște naiv documentul.

Spătarul Mărza (Vasile). — Poreclit «Mărza cel mare» spre deosebire probabil de fratele său mai mic Dumitru, numit «Mărza cel mic»; boer moldovean de origină obscură, s'a ridicat repede la treapta de mare spătar; — «ostaș viteaz și iscusit, bărbat eminent și de o vitejie extremă.»

Inimic al Movileștilor, a fugit la Mihai în Țara-Românească. Nu se știe dacă a luptat la Schelemburg, dar a luat parte la expediția din Moldova, unde, după plecarea lui Mihai, a făcut parte din locotenență. Retrăgându-se din fața năvalei Polonilor, se uni cu Mihai odată cu oștile Moldovenești și nu lipsi nici dela Bucovel. Urmă după aceste lupte pe Mihai la Praga, și probabil îl însoți și la Guruslău. După Stavrinov (Tezaur, I, p. 318) Mărza, ca și Raț se găseau, după această victorie, cu Domnul în tabăra dela Turda.

După stingerea lui Mihai, în capul haiducilor săi, Mărza rămâne în slujba Împăratului, sprijinind dela început cauza lui Radu-Șerban și participând între alte multe și la victoria dela Teiușani.

Din Ardeal fu chemat în 1612 de către Ștefan Tomșa, și numit «mare vornic al Țării-de-sus».

Reîntorcându-se apoi în Țara-Românească, îl găsim într'un chrisov din Iunie 1617, cumpărând în calitate de mare spătar, — vechea lui funcție,—niște locuri (1).

Sava Armașul. — Distins boer moldovean, a luat parte și trebuie

(1) Am folosit pentru Mărza pe Hașdeu, *Cuvente den Bătrâni*, I. Pentru cariera de arme a lui Mărza în Ardeal, după moartea lui Mihai, -- carieră care are unele momente într'adevăr înălțătoare,—vezi Iorga, *Studii și Doc.* IV, indicele. Vezi și aci, mai la vale, notița despre Gh. Raț.

că s'a distins în luptele pentru cucerirea Transilvaniei, deoarece într'o scrisoare a lui din 4 Decembrie 1599 (1), puțin după lupta dela Schelemburg, (28 Octombrie), el anunță pe Bistrițeni că dijmele Veciului și ale tuturor moșiilor ce țin de el, dijmi datorite lui Andrei Bathory, îi sunt dăruite lui de către Mihai. Probabil că a dat concursul lui Mihai și în campania Moldovei—de altfel eră și boer moldovean,—căci îl vedem făcând parte din locotenența constituită aci.

Retrăgându-se din fața Polonilor, deși s'a unit cu Mihai la Făgăraș, totuși nu se știe sigur dacă a luat parte sau nu și la Bucovel, căci după cum se spune în Cronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum (p. 177), el a fost omorât împreună cu Ion Selește în Februarie 1601, fără să se spună când a fost prins. În ori ce caz bănuiala se întemeiază pe următorul lucru: În timpul tratărilor dintre Basta și Mihai, el însoția la ducere pe Radu-Clucerul în a treia delegație către Basta, însă la întoarcerea acestei delegații găsim că Radu-Clucerul eră însoțit de Kereti-Ianoș, fără însă să se specifice undeva că delegația la întoarcere eră compusă numai din aceștia sau că Sava Armașul a fost oprit (arestat) de Basta, cum fusese oprit dintr'o delegație anterioară Ion Selește; de asemenea nici Mihai, vorbind de oprirea acestuia din urmă în Memorial, nu pune alături și pe Sava; și tot Mihai, în scrisoarea dela Teleajen (2), reproșând lui Basta oprirea unor curieri și delegați, Armașul nu se găsește printre aceștia. Cu toate acestea omorârea lui Ion Selește în acelaș timp cu Sava Armașul, și faptul că Selește fusese reținut dintr'una din aceleași delegații, din care fusese reținut și Sava Armașul, ne dă dreptul a ne îndoi de participarea acestuia la Bucovel.

Negre Spătarul. — Boer distins în trebile publice, bine considerat și ascultat de Mihai; a fost pus de el alături de Banul Udrea în locotenența Moldovei. A condus împreună cu Udrea și cu Stoichiță răscoala în contra lui Simion Movilă.

Retrăgându-se împreună cu trupele de Moldova, nimic nereșinându-l în altă parte, și devotamentul lui către Mihai reeșind pu-

(1) Docum., Vol., XII, p. 528.

(2) Decum., Vol. XII, p. LXXXVIII.

ternic din cooperațiunea lui cu Udrea pentru isgonirea lui Simion Movilă, fără îndoială că nu a lipsit de lângă domnul său.

Popa Stoica Fărcaș (Aga).

Popa Stoica din Fărcași,
Care sare șapte pași,
Moșul Fărcașenilor,
Știa seama oștilor,
Cred și pe-a răsboaielor;
Care s'a lăsat de popie
Și s'a apucat de vitejie.

(*Poezie populară din Romanați ad. de Odobescu*)

«Acest general mai mult voinic decât norocos, fusese mai înainte preot în satul Fărcașanii din Jud. Romanați și se numia Popa-Stoica. Aflându-se într'acest loc de margine, care eră adesea bântuit, de Turci, Popa-Stoica luase obiceiul, după sfârșirea liturghii, de-și lăsa patrahilul și armându-se cu secură plecă în capul sătenilor de vână Turci. Vestea voiniciei lui ajunse până la Mihaie care puse pe Mitropolit de-l despopi și în loc de rasă îl învesti cu chepchen și în loc de cruce îl armă cu sabie, crezându-l mai vrednic de a-și sluji patria cu armele.

«Fărcaș adeveri așteptările Domnului și vitejia cu care se deosebii în mai multe rânduri îi dobândi dela dânsul slujba de agă sau general de pedestrime.» (1)

S'a distins în urma bătăliei dela Călugăreni luând singur Vidinul.

După cucerirea Transilvaniei Fărcaș a fost pus «căpitan al Făgărașului», după cum reese dintr'un crisov din 20 Aprilie 1600, (2) în care e numit: «boiarinul Domniei mele jupân Foarcaș, căpitan din cetatea Făgărașului».

Dacă la 20 Aprilie eră căpitan al Făgărașului, ne este îngăduit a crede că deși nepomenit în isvoare. a apucat și el Bucovelul.

Ion Selește (Zelestey) (3). — de origină român, «bărbat răsboinic și vestit mai mult prin îndrăzneala lui cea impetuoasă decât prin

(1) Bălcescu, Istoria lui M.-V., p. 145.

(2) Cipariu, Archiv, p. istorie și filologie; iau aceasta din Hasdeu, Cuvente, I.

(3) A se vedea autografele lui M.-V. în N. Iorga, *Studii și Doc.*, IV, p. 9.

o adevărată prudență răsboinică» (1). Nu mai puțin însă «iscusit a aduce la îndeplinire orice acțiune» (2); s'a distins în anii 1595—96 în luptele contra Turcilor.

Cu toată iscusința și vitejia lui, fiind înfrânt la asediul Temișoarei și al Cianadului, a fost dat judecății pentru «temeritatea sa», dar a fost achitat. (3)

În timpul luptei pentru cucerirea Transilvaniei, atras de Mihai, părăsește din front pe Andrei Bathory, în ziua Schelebergului, și trece în tabăra lui Mihai.

Intr'o scrisoare din Decembrie 1599 (4), Mihai plângându-se Împăratului de «nestatornicia cea mare a oamenilor», — în tanta hominum inconstantia, — spune că a fost nevoit să adauge la armata sa elemente din Ungaria, mai ales de acelea «ce au strălucit vreodată prin faima vitejiei răsboinice». Între aceștia recomandă mai ales pe Selește care îi este de un «mare ajutor» (magno adiumento), și căruia după ce i-a restituit bunurile ce aveâ în Transilvania, aceiaș răsplată ca și pentru Sava Armașul, — l'a chemat la «faptele obștești ale răsboiului» (ad comunes militiae labores).

În 16 Decembrie 1599, trimițându-l într'o solie către Maximilian împreună cu Gh. Raț, în scrisoarea ce le-o da îi numește: «oamenii mei siguri» (meos certos homines), iar solia le-o dă orală nu scrisă: «și toate câte vor zice, urmează Mihai în scrisoarea ce le-o dă, sau vor face în numele meu, să li se dea crezare binevoitoare și fără rezervă (indubia fides).»

Luat în expediția din Moldova, drept încredere e lăsat cu oștile acolo.

Retrăgându-se din fața armatei polone, aduce la Mihai oștile Moldovei și se unește cu acesta la Făgăraș.

Însărcinat cu prima solie către Basta e arestat atunci însă de către Unguri, aruncat în fiare și apoi, drept răzbunare a fetei dela Scheleberg, e omorît în chinurile cele mai groasnice. «Am trimis, zice Mihai pe Ion Selește la Basta. Însă Transilvănenii aruncară în fiare pe numitul trimes, îl bătură, și după cum auzii în drum, îi zdrobiră mâinile și picioarele, pentru care torturi neo-

(1) Barovius, *Comentarii*, în Vol. 17, p. 292, din *Monum. Hung. Historica*

(2) *Cronica* lui Simigianus, ed. Mildenberg, Cartea III, p. 241.

(3) Barovius, p. 263—264.

(4) Docum., Vol. III, p. 369.

menești merită pedeapsa corespunzătoare, mai ales de va fi ade-
vărat, cum se zice, că l-ar fi omorât chinuindu-l. Mă rog de Mă-
ria-Ta să nu lași nerăzbunat acest omor.» (1)

Aceste științe despre chinuirea lui Selește ce ajunseră până la
acea dată la Mihai, nu numai că nu erau exagerate, dar erau
chiar departe de sălbătecia ce s'a desfășurat cu acea ocazie.
«Lui Selește, aflăm din alt izvor, după ce i s'a sfărâmat mâinele
și picioarele fu vârat într'o celulă îngrozitoare, din care seos din
nou, fu aruncat încă viu în ocnă.» (2)

Deli-Marcu. — Voinic de frunte, de neam din Dalmația; după
declarația sa, fiind luat de 3 ori în robie, fugi din ținuturile tur-
cești purtând, ca și tovarășul său Baba-Novac, o ură cumplită
contra Turcilor.

Dealtfel locuitorii acelor părți, — din care și trăgea obârșia
vestitul căpitan de haiduci, — urmași prin sufletul lor ai vechilor
Iliri, distinși prin calitățile de vitejie personală, plăcându-le a trăi
în libertate, și-au manifestat în toate timpurile ura lor contra
tiraniei. Personalitatea formată în robie, precum și lupta de moarte
jurată asupraitorilor, ne amintește pe un alt reprezentant extra-
ordinar al strălucitului substrat etnic iliro-tracic, pe ciobanul Spar-
tacus, șeful sclavilor revoltați din Italia veche.

În serviciul lui Mihai, care știuse să-l atragă la sine din rân-
durile lui Sigismund Bathory, Deli-Marcu s'a distins în 1596 în
raitele din Bulgaria (3), când a cucerit și Plevna, și în 1595, sus-
ținând «vitejește» și căpătând «grave răni» în luptele pentru
alungarea Turcilor ce năvăliseră în Țară (4). Încă de pe acum
(Mart. 1595) el eră din cauza vitejiei sale «iubit și stimat de
Voievod» (5). «De sfatul său se folosea mult Mihai» (6), ni se spune
la data de 12 Dec. 1600.

După lupta dela Schelemburg, la care probabil a luat parte, îl

(1) Papiu, Tezaur, I, p. 266.

(2) *Chronicon Fuchsio*, etc., p. 177.

(3) Docum., Vol. III², p. 190 și 197.

(4) Docum., Vol. XII, p. 36.

(5) Docum., Vol. XII, p. 36.

(6) Docum., Vol. IV², p. 35; Rap. către Dogele Veneției.

găsim prin Martie și Aprilie 1600 căutând a se angaja cu 3.000 de haiduci (1).

O scrisoare din 4 Martie 1600 povestește isprăvile lui Deli-Marcu în Temișoara : cu 10.000 de ostași, în mare parte Valahi, el trecu totul prin foc și sabie, și, luând 4 cetăți Turcilor, îi îngrozî silindu-i a părăsi țara (2).

La 8 Mai iarăși e arătat că are cu sine 3.000 de haiduci (3). Solicitat de Mihai, îl însoțește în expediția din Moldova, unde este lăsat cu oștile de pază în jurul Hotinului.

În fața năvalei polone se retrage la Mihai, luptându-se în retragere cu curaj, și arătând un dispreț deosebit puterilor polone.

Unindu-se cu Mihai împreună cu 2.000 de călăreți Sârbi (4), se luptă la Bucovel (5).

Prins apoi de Turci, este decapitat.

Un raport din Constantinopole, din 12 Dec. 1600 (6) (după Bucovel), către Dogele Veneției, povestește astfel moartea lui : «Mahamut-Pașa a trimes dela Dunăre la Constantinopole pe un căpitan principal al lui Mihai, care fusese prins de Chehaia lui (al lui Mahamut), explorând cu aproape 300 de Călăreți (300 cavalli). Deli-Marcu nu se putea ține pe picioare din cauza grelelor sale răni, (poate căpătate la Bucovel 50 zile mai înainte), și a fost adus pe sus în Divan, dimpreună cu vre-o cinci de ai săi, prinși tot cu aceeași ocazie. La vederea lui, Divanul se bucură ca și cum prin aceasta scăpaseră de însuși Mihai ! » I s'a pus vre-o câteva întrebări în Divan, «la care răspunse cu o îndrăsneală nemaipomenită, spunând că să-l lase în pace cu întrebările». Fû dus apoi înaintea Sultanului dar și acolo răspunse «cu aceeași îndrăsneală și scârbă ce o arătase mai înainte pașei». Întrebat de Sultan de unde știe turcește, răspunse că a învațat din vremea când a fost sclav. «Zisul Deli-Marcu era vestit căpitan, (famoso capitano), și de sfatul lui se serviă mult Mihai».

Cu această ocazie s'a dat pe față minciuna unui general turc din Ungaria, Satârgi-Mehemet, care trimesese anii trecuți la Con-

(1) Docum., Vol. XII, p. 788.

(2) Docum., Vol. XII, p. 752.

(3) Docum., Vol. XII, p. 896.

(4) Rap. lui Ungnad din 22 Sept., Doc., Vol. IV¹, p. 138—139.

(5) Intre altele rap. St. Poloniei către St. Trans., Doc. III², p. 460—61.

(6) Rap. către Dogele Veneției, din 12 Dec., Doc., Vol. IV², p. 35.

stantinopol un cap umplut cu paie, spunând că e al lui Deli-Marcu.

Scrisoarea mai urmează cum Deli-Marcu ceru să se facă mai repede cu dânsul ceea-ce se crede de cuviință, pentru ca să nu-l mai plictisească cu întrebările, și cum i-s'a tăiat apoi capul.

Baba-Novac. — De neam sârb, cel mai vestit dintre generalii lui Mihai.

Intrând în serviciul lui Mihai ca comandant de haiduci, înaintea campaniei Transilvaniei, a luat parte la lupta dela Schelemburg, unde a atacat cu mare energie aripa dreaptă a armatei lui Andrei-Bathory.

Concediat după această luptă, îl găsim prin împrejurimile Lippei (Lipova) în Martie 1600, căutând a se angaja ca și Deli-Marcu cu 3.000 de haiduci, «putând să strângă și mai mulți».

Înștiințat de Mihai a se ține gata, și chemat, îi răspunse că vine bucuros, și că în curând îi va veni și vestea despre o ispravă a lui. Cu această ocazie, scriu comisarii împărătești la 16 Aprilie 1600, că întrebând pe Mihai unde va merge, acesta le răspunse «cu o ciudată expresie de bucurie»: «la Moldova, la Moldova!» (in die Moldau, in die Moldau).

Luat în expediția din Moldova, Heidenstein spune că a fost lăsat cu oștile de pază ale acestei Țări în jurul Hotinului, de unde a năvălit în Pocuția și a prădat posesiunile lui Ștefan Potoki.

Faptul că Baba-Novac ar fi rămas cu trupele în Moldova, și că el ar fi fost cel ce a condus năvala în Polonia ar părea dubios, de oarece, după Spontoni, el ar fi fost prezent la Mirislău, unde s'ar fi distins prin eroica rezistență a aripei drepte pe care o comandă. Oare să fi venit la Mihai înainte de a se pronunța și fără a aștepta năvala polonă în Moldova?

Ungnad vorbește în rap. dela 22 Sept. de unirea lui cu Mihai la Făgăraș ca și cum nu s'ar fi luptat la Mirislău, — ca «venit chiar atunci din Moldova»; de asemenea într'un raport anterior anunță pe Împărat, după cum l'a informat Mihalcea, că Baba-Novac a trecut Nistrul cu 3.000 de oameni, fapt care coincide cu relatarea lui Heidenstein. Pentru aceasta am înclină cu mare probabilitate de adevăr că și Baba-Novac a fost lăsat în Moldova și prin urmare a lipsit dela Mirislău. În orice caz el s'a unit cu Mihai la Făgăraș.

La 1 Oct. solicitat de Csaki a-i da în mână pe Mihai, rămâ-

ne credincios, și îl întâlnim luând contactul și comandând harțele înaintea luptei dela Bucovel, cu care ocazie bătrânul sârb, călare și suit pe o înălțime, se adresează și își încurajă voinicii printr'o cuvântare frumoasă și potrivită împrejurărilor, cuvântare pe care ne-o transmite Spontoni în cronica sa (1).

Concediat de Mihai după înfrângerea dela Bucovel, intră la 17 Dec. 1600 cu 1.400 inși în serviciul lui Basta, probabil recomandat și îndemnat de Mihai.

Ungurii însă nu puteau erta bătrânului general complicitatea lui cu Mihai. Moartea pe rug îl așteptă din partea dușmanilor neamului românesc, după cum așteptă moartea aproape pe toți marii generali ce serviră cu iubire cauza lui Mihai. Mihalcea spânzurat de imperiali, Deli-Marcu ucis de Turci, Udrea și Negrea tăiați de Simion-M., Ion Selește și Sava Armașul chinuți și apoi omoriți tot de Unguri: un întreg cortegiu de martiri! Dar Mihai?

Și astfel, «astăzi (5 Fevruarie 1601), pe la 10 ceasuri, Baba-Novac, unul dintre cei mai renumiți soldați ai lui Mihai (deseu Michel Waida fürnembsten Soldaten), a fost legat de două frigări și a fost ars pe piață» (2).

Spre deosebire de consecințele târzii, pe cari l-a provocat aceste suprimări barbare, păgubind îndeplinirea aspirațiilor românești, Mihai, în special cu ocazia Bucovelului, a fost lipsit, afară poate de Sava Armașul, tot prin uneltirile Ungurilor, de încă patru din cele mai viguroase brațe: Ion Selește, — cel ce susținuse cel mai mult pe lângă Mihai să se întoarcă la luptă contra lui Basta,—răpit înainte de a avea ocazie să răzbuie Mi-

(1) «Vitejii mei tovarăși! Ziua de azi, dragii mei, este aceea în care nu e numai vorba de a ne arăta voinicii, ci încă trebuie să biruim cu orice preț, căci ne luptăm pentru viață, pentru cinste, pentru țara unde suntem născuți (soldații erau români), pentru casele unde este leagănul nostru, pentru nevestele noastre, pentru averile noastre, pentru toate câte atârnă acum de aceste brațe și inimi. Ș'apoi norocul este totdeauna cu cei viteji. Pe unii ca cei cari fug, și oamenii îi disprețuesc, și soarta îi prigonește; căci în focul bătăliei moartea seceră mai ales pe cei ce fug. Nu vă speriați de mulțimea vrășmașilor. Aduceți-vă aminte de câte ori mai an, în Moldova, (e vorba de luptele cu Eremia) un pumn de ai noștri fugăreau oștirile leșești cele mai cu număr cari și azi sunt tot aceleași». (Spontoni, p. 127—28).

Spontoni cunoștea personal pe B. Novac, și discursul chiar de n'ar fi fost așa, în tot cazul, e lucru clar, că B.-N. obișnuia să vorbească soldaților.

(2) Doc., Vol. XII, la această dată.

rislăul, care îi provocase cea mai mare durere; Stoica Logofătul și Marele Logofăt Theodosie reținuți de Basta, și Gh. Raț, reținut de Șt. Racotzi la Munkacs.

Gheorghe Raț, o figură cu totul interesantă și originală, în care dela început Mihai descoperise istețimea diplomatică și pătrunderea lucrurilor ostășești. Deși născut în Țara Sârbească la Sallankamen, totuși prin o continuă viețuire încă din cea mai fragedă copilărie între Români, el fusese cu desăvârșire românizat. D-l Hașdeu vede într'însul cu drept cuvânt «un curat Român, ba încă un oltean cu 24 de măsele», și, judecând după un frumos hrisov românesc ce-a rămas dela dânsul,—în care el se numește «svatul Măriei lui Crai»; (craiul eră Mihai pe vremea când stăpâneă pe toți Românii),—d-l Hașdeu bănuiește chiar că n'a știut altă limbă decât pe cea românească.

După Bethlen (V, 346—347) el se născuse din straturile cele mai inferioare ale populației (origine tam humili et obscura ut terga genitum dicere possis). Pe drumuri și-a dus umila existență de copil fără căpătâi, pe drumurile Transilvaniei. Cu greu învingând asprimea sorței, el ajunsese vizitiu. La urmă și-a găsit adevăratul rost al vieții în serviciul lui Mihai, care îi răsplăti meritele dându-i însărcinări de cea mai mare încredere, care-l făcură îndată cunoscut înaltei lumi politice a vremei.

Un contemporan îl caracterizează astfel: «om cu experiența războiului, dar lipsit de credință și fidelitate, un om vesel». Trupele din armata lui Mihai, cari se găseau sub comanda lui erau dintre cele mai «stătătoare», și Miron Costin le pune alături de ale Buzeștilor.

Repetatele misiuni diplomatice la Hanul Tătăresc și la Impărat el le-a împlinit cu o deosebită dibăcie. El se pricepe să jure că Mihai e «credincios Impăratului», și știe a se arăta comisarilor «sincer imperialist» (gut Kaiserlich). Intr'o scrisoare de recomanță pe care i-o dă Mihai, din Ploesti, 23 Iulie 1598, către Impărat, îl laudă pentru zelul nemărginit, care, în îndeplinirea datoriei, nu se uită la ostenele corpului și nici chiar la viață.

N'a luat parte, se pare, nici la Mirislău, nici la Bucovel, fiind prins pe când mergea într'o solie la regele Poloniei, la 10 Sept. 1600, și reținut, în aceste vremuri grele pentru Domnul său, de către St. Racotzi. După Miron Costin el a însoțit pe Mihai la

Impărat, ceea ce ne-ar da de bănuț că el a fost cel puțin la Bucovel, în caz când poate va fi fost numai scurtă vreme ținut în prinoare.

După moartea lui Mihai, lipsit de personalitatea care îl orientase și dăduse un înțeles serios puterilor ființei lui, el începuse viața de mercenar nestatornic potrivită cu caracterul său. Avea în serviciul, său ne spune Bethlen, 3.000 de ostași în mare parte Moldoveni, care erau pe acea vreme, după mărturia aceluiaș cronicar, cunoscuți ca «cei mai isteți și mai ageri dintre toți Românii» (promptissimi et expeditissimi omnium Valahorum). El slujește în 1603 cauza lui Radu Șerban. Atunci dimpreună cu Mârza, conducând singuri lupta, ei resping, la 4 Iulie, oștile vechiului trădător al lui Mihai, Gh. Maco, întâiu la Feldioara și apoi la satul Cristian (Neustadt, C.-Bârsei), unde îl bat cu desăvârșire într'o luptă cu totul în stilul lui Mihai, îl prind și pun să i se taie capul. La 17 Iulie acelaș an, în lupta dela Brașov contra lui Moise Zekeli, un alt trădător al lui Mihai, care plăti și el, tot cu această ocazie, cu capul său, vechea trădare, Gh. Raț, conduse, sub comanda lui Radu-Șerban, aripa dreaptă a oștilor românești, pe când Mârza conduse pe cea stângă.

Gh. Raț moare la 9 Iulie 1611, în cealaltă bătălie dela Brașov a lui Radu-Șerban, în rândurile adverse domnului român de astă dată (1).

Mihalcea Banul. Bun și bătrân luptător, dar mai bun diplomat; prietin din tinerețe al lui Mihai; l'a urmat până la Turda, unde fu prins de Unguri și spânzurat după asasinarea lui Mihai.

Ca militar s'a distins la luarea Brăilei.

Intre vitejii bărbați și cumpăniții sfetnici ce înconjurau pe Mihai, Mihalcea e poate singurul care a servit pe Domn în cuget comun la fapte.

Găsindu-se în deplin acord cu Mihai și în ce privește felul mijloacelor de întrebuițat pentru înfăptuirea aspirațiunilor naționale, eră răsplătit de Voievod cu o încredere nediscuțată; astfel eră des întrebuițat în tratările ce interesă această cauză, iar cu ocazia campaniei Moldovei a fost singurul socotit capabil a fi

(1) Vezi pentru Raț Hasdeu în *Columna*, 1883, p. 235—239 și Iorga, *Doc. relative la Petru Schiopul și M.-V.* p. 36, și *Studii și Doc.*, IV, indicele.

lăsat locțiitor în Transilvania în lipsa lui Mihai, însărcinare foarte grea și delicată.

Din felul cum îl prezintă Impăratului, în scrisorile lor, comisarii ne putem face o idee mai intimă de firea lui și de modul cum privea el lucrurile într'un anume moment. Ei îl denunță că urăște pe Majestatea Sa, căreia îi face numai boroboațe (pessima offitia praestirt wider Eur-Majestät) și despre care vorbește fără nici o considerare (schimpf-spätlich). El ar fi căutat cu capul său să convingă pe Mihai că nimeni nu-i este mai mare dușman și mai interesat a lucra contra lui decât Impăratul (dass er, Herr Wayda, kein grösseren Feind und Widersaher als Eur-Majestät hab).

Cu totul robit și entusiast pentru măreța personalitate a Domnului său, el duce până la exagerare gândurile și faptele acestuia. Așa, de pildă, e acuzat categoric că într'o solie a cerut mai mult decât îl însărcinase Mihai (meher proponirt als der Mihail im Gedanken gehabt), iar isprăvile lui Mihai în Moldova el le povestește comisarilor «fabulose și hyperbolice».

Talentul diplomatic îi eră stricat însă prin aceia că nu putea să simuleze până la sfârșit gândul cel adevărat, așa încât comisarii erau preveniți contra lui. Ei îl știu că e «falș în tot cece spune» (in allen seinen Reden). Ca și la Mihai, după a căruia ființă el și-o fasonase pe a sa, firea impetuoasă nu avea răbdarea cuvenită de a lucra decât numai în împrejurări destul de pregătite diplomatic. «Cu vorba, spun de el comisarii, te ametește, dar când e vorba să faci ceva i-se dau la iveală intențiunile cele mai dușmănoase». Dintr'o scrisoare a comisarilor, datată 19 Iunie 1600, reese că ei fuseseră însărcinați să-l atragă de partea Impăratului, la care bătrânul Ban a răspuns că ar face aceasta dacă s'ar fi născut în Țara Nemțească, nu în cea Românească! (1).

Ținut prea aproape de Mihai, mai ales în timpul pregătirii campanii transilvane, se spunea, și eră chiar învinovățit, că el ar fi îndemnat pe Domn să calce această țară (Ardealul).

Stoica Logofătul (Stoichiță). Reținut în Ardeal cu ocazia conducerii lu Pătrașcu ca zălog lui Basta, deși îl vedem cerând din Ardeal protecția Impăratului (2) tocmai la data luptelor din Țară

(1) Pentru toate acestea vezi Doc., Vol. IV și XII.

(2) Doc., Vol. XII, p. 1080.

nu cred că el a rămas de bună voie acolo, trădând cauza lui Mihai, deoarece, pedeoparte Mihai reproșează lui Basta «oprirea» lui, iar pedealta ar fi de neînțeles încrederea ce i-o arată în urmă Mihai prin scrisoarea către Secui în ajunul Goruslăului.

Marele Logofăt Theodosie. «Boer bătrân, ales, de cinste și priceput la sfat» (1), după judecata lui Hașdeu, «cel mai profund om de stat dintre boerii români de pe atunci». Mare Logofăt al lui Mihai ocupând acest post dela 1596, om cu destulă știință de carte, scrisese românește pe la 1597 o entusiastă biografie a eroului, păstrată numai în infidelă traducere latină, sub numele lui Valter.

La început combătea planul pentru cuprinderea Ardealului, dar, văzând că nu poate înduplecă pe Domn, din cel mai moderat deveni cel mai radical și propunea exterminarea tuturilor Ungurilor ca condiție necesară pentru asigurarea cuceririi. «Theodosie Logofătul cel de pe vremea lui Mihai-Vodă eră om bătrân și rău cu Ungurii, scrie cronicarul Bethlen, el a și ațâțat pe Mihai-Vodă să tae pe Unguri și s'ar fi și întâmplat de vre-o câteva ori, de nu s'ar fi împotrivit Radu-Buzescu». El a făcut imprudența de a arestă, în lipsa Domnului său din Ardeal, pe comisarii imperiali, lucru care a provocat multă supărare lui Mihai.

În timpul luptelor cu Polonia el a lipsit pe Mihai de concursul său, căci îl găsim împreună cu Stoichiță iscăbind cererea de protecție către Impărat tocmai în timpul acestor lupte, fără să știm însă din ce motiv se găsiă în acel timp (20—24 Octomvrie 1600) în Transilvania. Destul că din dușman al Movileștilor îl întâlnim iarăși în 1602 Mare Logofăt sub Simion Movilă. Oare să nu se fi împăcat cu acesta numai după moartea lui Mihai-Viteazul? Și în Transilvania să nu se fi găsit el oprit ca și Stoichiță, și protecția Impăratului să nu o fi cerut el ca o preservare în contra vreunei răzbunări din partea Ungurilor?

Este de remarcat că deși Mihai a fost lipsit de unii din căpitani săi, totuși a avut pe lângă el pe cei mai mari, în contrast cu Mirislăul, unde, afară de Mihalcea, nu a avut nici un căpitan mai de seamă, care cel puțin l'ar mai fi încurajat, dacă nu i-ar fi dat sfaturi.

(1) Bălcescu, Istoria lui M. V., Ed. Minerva, p. 267.

Vom adăoga aci pentru înțelegerea deplină a raporturilor dintre căpitani și Domnul lor următorul pasagiu dintr'un raport relativ la starea în care se află Mihai după cucerirea Transilvaniei: «Căpitanelor săi, aleși din orice nație, el le dedea daruri și le câștigă sufletele în adunări și convorbiri plăcute laolaltă.» (ju-cundis colloquii). (1) Miron Costin pedeață parte ne dezvăluie raporturile dintre căpitani și ostași în cuvintele: «Avea Mihai-Vod oști deprinse la război, ales o seamă de slujitori ce se chemă pe numele Căpitanelor săi, anume Buzeștii, alții Rățeștii (Gh. Raț), foarte stătătoare oaste» (2).

După cum se poate vedea din prezentele scurte biografii ale locotenenților ce au însoțit pe Mihai la Bucovel,—cei mai mulți fiind veniți la Mihai atrași prin faima vitejii lui, urmându-l hotărâți a-l ajuta în îndrăsnețele lui planuri, fiind cuceriți de puternica lui personalitate, și cei mai mulți socotindu-și sfârșită, cariera lor militară și rostul lor în viață odată ca moartea eroului,—reese că, precum armata eră națională, de asemenea și comandantii erau numai din aceia ce sprijiniau pe Mihai în mod sincer, fie ca admiratori ai geniului lui, fie că aspirațiunile și planurile lor se întâlneau cu ale lui Mihai.

Asupra numărului trupelor Polone, Ungnad raportează Impăratului, cu data de 7 Oct. 1600, că, după indicațiile lui Moise Zekely, Zamoyski nu are cu el mai mult de 20.000 oameni (3); aceasta însă după ce detașase la 19 Sept. pe Potoki cu 10.000 soldați spre Transilvania prin drumul Bistriței, spre a da mână cu resculații.

După raportul dela râul «Iolason», «Polzcki, care conduse mai întâi armata în Ungaria, venia să se unească la cetatea Botuf (Buzău ?), unde mai sosira și 7.000 Cazaci Zaporogeni (4) (Nisovski)». «Deasemenea cei 500 de Polonezi cari au părăsit pe Mihai la Brașov, venira a se uni cu Zamoyski» (5).

(1) Doc. III, p. 431.

(2) Ed. Urechia, I, p. 443.

(3) Doc., Vol. IV¹, p. 157,

(4) » » III², p. 371. Mihai a încercat a atrage la sine acest neam de cazaci, dar nu a isbutit fiind «bine plătiți și dăruți de Zamoyski».

(5) Doc., Vol. III², p. 464.

După aceste date armata Polonilor se prezintă tare de cel puțin 30.000 luptători. Miron Costin relatează că afară da armata mercenară polonă, Ieremia-M. se mai alăturase și el cu 10.000 de oaste de țară, ridicând țifra totală la 40.000 (1). Heidenstein spune că în ziua luptei armata Polonă abia numără 20.000, iar Ieremia M. nu venise decât cu 1.000 de călăreți și 500 de pedestrași (2).

În ce privește proporția și calitatea armelor, e lucru aproape sigur, că pe câtă vreme «Mihai își pusese nădejdea în pedestrime», (3) Zamoyski dispunea de multă cavalerie: Heidenstein dă numărul pedestrimii polone «nu trecând mult peste 5.000». Miron Costin ne spune că printre călăreții poloni erau și 4.000. Husari. «Acel fel de oaste easte peste tot în her, numai ochii și veargele se văd, temeinică oaste foarte și mai ales neînfrântă de oștile cari sânt ale noastre. În fruntea cailor pune o placă de her, și mulți pun și la peptul cailor pentru fereala de glonțuri. La războaie niciodată nu aleargă mai mult din treapădul cailor, și numai când sar asupra pedestrimii ori taberei. Sulițele lor sunt ca de opt coți de lungi, cu prapure până la pământ. Ca un zid stau la război» (4).

Pentru a ne da seama și de valoarea comandamentului armatei polone, voi face cunoscut numai pe Zamoyski, comandantul suprem, și singurul de valoare dintre șefii acestei armate.

Descrierea faptelor și vieții acestui personaj, de altfel strâns legată de Istoria Poloniei din timpul său, ne va pune în același timp în măsură a ne da seamă și de stadiul de dezvoltare al puterii polone, precum și de valoarea armatei ce conducea.

Ioan Sărius Zamoyski, (5) născut la Skokow, 1541, mort la Zamosk, 1605. La 12 ani fu trimis la Paris; își făcù acolo studiile și merse apoi de și le continuă la Strasburg și Padova. Ales rector al Academiei, publică statutele Universității din Padova în 1564. — În 1563 publică la Veneția «De senatu Romano». Intrat în Polonia la 1565 fu însărcinat de regele Sigismund să ordoneze arhivele coroanei, ceea ce el făcu în trei ani. Ca recompensă fu

(1) Miron Costin, ed. Urechă, Vol. I, p. 449.

(2) Heidenstein, Op. cit., p. 351.

(3) Doc., Vol. III², p. 461.

(4) Miron Costin, ed. Urechă, Vol. I, p. 450.

(5) Articolul Jean Sarius Zamoyski din *Marea Enciclopedie*.

făcut staroste de Bielsk. Câștigă prin talentele sale atâta influență asupra nobilimei poloneze, încât, când Sigismund muri, cu toate că senatul se opunea, el făcù a se alege rege Henric, duce de Anjou, frate cu Carol al IX. Aduse pe noul rege din Paris (1573) sub care el devine șambelanul său și staroste de Knyszyn. Când Henric plecă, el aduse la putere pe ducele Transilvaniei Ștefan Bathory, (1576) care îl numi mare cancelar și mare general al coroanei (1576). Cei 10 ani ai domniei lui Bathory fură epoca cea mai strălucită a vieței lui Zamoyski. El organizează administrația justiției, creă două tribunale, puse pe picior mai multe regimente de infanterie, făcù războiu cu Țarul Ivan al IV cel crud, pentru Livonia. In această campanie luă el conducerea după plecarea regelui și luă Țarului câteva provincii. Goni apoi pe Suedezi din Livonia și merse contra Tătarilor. Bătându-i, se întoarse la Varșovia, unde se căsători cu nepoata regelui. Căsătoria aceasta precum și decapitarea conspiratorului nobil Zborovski, îi făcù mulți dușmani în nobilime (1584).—După moartea lui Bathory (1586) aduse pe tron pe prințul suedez Sigismund în contra candidaturii lui Maximilian de Austria, pe care îl bătù la Byezyňa. Cutoatecă a făcùt apoi două campanii, una în 1595 și alta în 1600, precum și alta contra Suezilor, slabul rege nu-i dădu favoarea ce i-o dădù Bathory. Zidi două orașe: Nowi-Zamosk și Pzagorod. Creă în 1592 la Zamosc pe socoteala lui o academie, tot acolo stabili o bibliotecă și o mare imprimerie. Zamoyski scriă acum cărți de filosofie și ținea corespondență cu cei mai de seamă humaniști din Europa. Tratatul său «Logica Stoică» apărù în 1596. Fiul său Toma fu și el mare cancelar.

Privitor la starea Poloniei în acele timpuri, avem aprecierea istoricului Ioachim Lelewel în a sa «Istorie a Poloniei.» Acesta, împărțind Istoria Poloniei în patru perioade, numește «perioada înfloritoare» timpul dela 1333 până la 1586, după aceasta urmând perioada decadentă. Rezultă deci că deși Polonia nu se ținea în înflorire, nu înaintase mult spre decadență pe vremea războiului cu Mihai (1600). Sunt semnificative în acest sens cuvintele lui Miron Costin: «Și eră, scriă el, pre atunci și Crăia Leșească în vârtute» (I, p. 437).

Acelaș istoric vorbind despre rolul lui Zamoyski, în organizarea armatei polone, scrie: «Bathory, după sfaturile lui Zamoyski, înrolă un număr oarecare de Unguri mai bine exercitați, și ame-

lioră artileria. Ajutat de Zamoyski, ce avea o mare influență în nobilime, regele hotărâ această nobilime să formeze chiar regimente de infanterie, (1) care se adăogă astfel cavaleriei ce o furnizau ei mai nainte». In perioada decadentă «expedițiile lui Zamoyski, cu husarii înbrăcați ungurește, (1) cu tunuri, cu servitori, începură a fi imitate și de alții, dar fără fruct pentru nație».

* * *

Am văzut cum direcția ce s'a dat ciocnirii dintre Mihai și Zamoyski a fost condiționată, pedeoparte de temerea ce avea Zamoyski de a ataca pe Mihai prin Transilvania și de neîncrederea lui în rezultatul unor operațiuni dirijate din Câmpia-Bârsei, iar pedealta de piedica ce i s-a pus lui Mihai, prin uneltiri piezișe, de a se folosi el de această Câmpie; am văzut deasemenea și împrejurările ce au contribuit, și în care s'a decis acest lucru, precum și întârzierea la care a fost obligat Mihai.

Astfel stând lucrul, și Zamoyski ne mai având a se teme dinspre Oituz, înaintează cu mare iuțeală spre Târgoviște, spre a câștiga cât mai mult drum până la sosirea lui Mihai dinspre Transilvania.

Deasemenea Mihai, în fața cerinței de a eși cât mai de grabă și, pentru prelungirea rezistenței, cât mai nainte în drum lui Zamoyski, afară de îndoiala în care se găsiă pentru puțința unei lovituri prin Oituz, și care îl rețineă în așteptare în munte, mai trebuiă să treacă peste o nouă dificultate, care iarăși avea să condiționeze marșul și aliura cu care se va prezentă în luptă.

Această dificultate, de care din nou se loviă Mihai, eră marea inferioritate numerică a armatei și insuficiența materialului de războiu de care dispunea, față de armata considerabil mai mare, aleasă, bine întocmită și bine echipată («artilăria îmbunătățită»), cu care se prezentă Zamoyski. Și ca probă că eră tare strimtorat din această pricină și stânjenit dela operațiuni mai active, vedem repetându-se cererile de ajutor (de bani și arme) în toate scrisorile adresate lui Basta, atât în timp ce eră în Munții Buzăului, cât și după începerea luptelor în țară, cu amenințarea că dacă

(1) De acest fel de infanterie chiar a fost însoțit Zamoyski în T.-Rom.— Și cu husari de aceștia a fost în războiul contra lui Mihai-Vodă.

nu-i va da, nu se va putea împotrivi, și va fi silit să se înapoieze în Transilvania.

În oricare din împrejurări, fie că ar fi venit imediat, fie că ar fi întârziat, și în cazul de față pornit la drum în speranța ajutoarelor ce-i va trimite Basta, el avea de urmat jumătatea de plan, compliment al izbirei prin Oituz, anumie a da lupta căzând din munte, dinspre pasul Buzăului, în flancul armatei polone, ce urmă marele drum moldo-valah, prelingându-se pe sub munte.

Așa dar situația strategică eră următoarea: Mihai-Viteazul stăpâniă sectorul muntos Putna-Târgoviște, stând în valea Buzăului, axul sectorului, și în acelaș timp putând manevră în interiorul lui prin drumuri potrivite, ce, desfăcându-se din v. Buzăului, duceau către toate părțile perimetrului său; Zamoycki, în drumul spre Târgoviște, eră obligat să înconjure acest sector, executând un marș de flanc față de el, marș nu mai puțin periculos ca cel pe care l-a executat prin Moldova față de Transilvania.

Munții Carpați, între Putna și Ialomița, posedă două zone bine diferențiate a flișului (marele munte) și a terțiarului (colinele), radical diferențiate prin caractere; tot pe acest interval, dar mai cu deosebire între Buzău și Ialomița, se sfârșește asupra șesului, brusc și prin limite destul de precise.

În această parte a munților, pedeoparte cursurile râurilor, având o direcție generală perpendiculară pe axul munților, deschid comunicații frecvente în acest sens, pedealtăparte munții fiind de o vârstă mai nouă ca restul vestic, și forțele orogene manifestându-se după o normă deosebită, țesutul liniilor de comunicație capătă încă o orientare. Terțiarul în raza acestei porțiuni se plisează intens, ajungând maximum în punctul de curbură Focșani. Depresiunile, favorizate și îndreptate de pliuri, intervin odată cu acestea și, fără să se mulțumească cu desgrădirea formației terțiare de formația flișului, au aerul de a se reproduce succesiv și a brăsdă din distanță în distanță, în cufundări mai mult sau mai puțin adânci, masa colinelor.

Deși plisarea dă o mare asperitate formațiunii foarte variate a terțiarului, depresiunile însă, îndreptate de a curmezișul văilor, deschid între aceste văi comunicațiuni traverse, sau dau însăși

văilor pe anumite distanțe direcții paralele cu axul munților, și prin compliniri dau naștere la linii de mare întindere în interiorul muntelui și paralele cu axul acestuia. În acest mod depresiunile îmbogățesc rețeaua liniilor de comunicație cu numeroase elemente extraordinare, elemente foarte folositoare pentru rezolvirea problemelor militare, prin executarea de mișcări îndrăznețe în domeniul manevrelor strategice. Înlesnește în special manevra în lungul și interiorul muntelui, pentru a urmări la același nivel mișcările din jurul și din afara muntelui.

Astfel făcând parte din prima categorie avem :

Depresiunea Secăria, ce deschide comunicație între valea Dof-tanei și a Prahovei.

Depresiunea Sub-Carpatică, V.-Largă-Bertea-Brebu, stabilește legătură între valea Teleajenului și a Dof-tanei prin val. Slănicu-lui și Vărbilăului.

Depr. Breaza, — poartă între Prahova și Provița.

Depr. Chiojdu, ce, unind pe rând partea superioară a văilor Buzău, Bâsca, Zeletin, Drajna și Teleajen, deschide comunicația Nehoiu-Chiojdu-Văleni, drumul presupus întrebuintat de Mihai pentru a trece dela Ploești direct în valea Buzăului și apoi în Transilvania.

Depr. Mislea-Podeni-Apostolache, dând naștere unui larg coridor, pedeoparte deschide comunicație între Văile Prahova, Teleajen și Cricovul-S., înainte de eșirea lor din dealuri, iar pedea alta deslipește din bordura colinelor dealurile izolate din jurul (Nord) Ploeștilor.

Depr. Vrancei cufundă jumătatea estică a teritoriului cuprins între Putna și Zăbala și cursul superior al Sușiței, dând naștere marei expansiuni carpatine a Vrancei, centru de veche și puternică susținere a puterii româneasci.

Înșirarea de mici depresiuni ce stabilesc legătura succesivă între partea superioară a văilor Zăbala, Râmnic, Slănic, Buzău, unind astfel Vrancea cu Valea Buzăului, și deci unind și apărările lor.

Din a doua categorie avem :

Direcția Est-Vest a râului Buzău între Cislău și Pleșcoi, și a cursului superior al Cricovului și Nișcovului, precum și a cursului inferior al Bâscelor.

Descrierea de către cursul Buzăului în prelungire cu Bâsca,

Zeletin, Ogretin și Drajna, a liniei de comunicație Buzău-Cislău-Văleni.

Din a treia categorie:

Marea linie de încheere a colinelor în câmpie prin Odobești, R.-Sărat, Buzău, Albești, Ploești, Târgoviște, însemnată prin depresiunile Odobești-Plăinești, Buzău-Valea-Călugăreasă, Filipești-Târgoviște.

Pronunțarea frumoasei linii Buzău-Lapoș-Teleajen-Mislea, însemnată de văile Nișcovu, Cricovu, și prelungită prin depres. Mislea-Podeni, ce deschide comunicație pentru mișcarea în interiorul colinelor, acoperită, paralelă și în flancul marelui drum moldo-valah.

Se mai observă însăși îndreptarea în direcție paralelă cu axul munților a culmilor, — linii de obstacole, — Istrița-Ciortea, Brașovul-Salcia-Păru, dealul Gâlmeia și Dealul-Mare.

Afară de acestea, și tot urmare a depresiunilor, rezultă și o împărțire a întregului teritoriu, Putna-Ialomița, în unități mai mici distingându-se prin caracterele accidentației, individualitatea sistemului hidrografic și orografic, și funcția deosebită ce îndeplinește; astfel avem: ținutul Vrancei, colinele Slănic-Râmnicul-Sărat, colinele Șoimari, regiunea Lapoșului, masivul Măceșului și regiunea Ploeștilor. Muntele formează o bandă uniformă.

După cum știm, Mihai a pornit din munții Buzăului într-o hotărâtă a nu deslegă situația numai cu forțele de care dispunea. Pentru aceasta voia să aștepte ajutoarele pe care spera să le stoarcă dela Basta, și până la sosirea lor să dea luptele pe cari-le comandă riguros situația și pentru a amâna deslegarea definitivă; iar în caz când ajutorul nu ar fi sosit, mânat ca totdeauna de cugetul îndeplinirii datoriei fără rezervă, fie prin recrutări noi, fie numai cu forțele de cari dispunea, și cu mintea lui născocitoare în primejdie, să facă față lipsei și să se prindă în luptă.

Considerând conducerea operațiunilor, Mihai pare că adoptase următorul plan de luptă: venind din munte, să se sprijine pe acesta, și, fie stând în coasta drumului să dea lovituri de flanc, fie așezându-se deacurmezișul drumului, cu flancul stâng rezemat pe munte, să stea în calea Polonilor.

Acest plan de altfel e destul de precis indicat chiar de Mihai

în Memorialul său, precum și într'un pasagiu din istorisirea lui Heidenstein, în care se dă însăși aprecierea lui Zamoyski. Astfel Heidenstein spune că «Zamoyski înțelese că inamicul va urma locurile superioare și că nu va părăsi în nici un chip munții»; și mai la vale: «Mihai trimise înainte pe Baba-Novac, care se așeză deoparte a drumului, pe unde trebuia să treacă armata polonă, în strimtorile munților».

Mihai, expunând în Memorial situația lui politică și militară din acel timp față de măsurile ce le luase pentru deslegarea ei, ne dă în câteva cuvinte întregul înțeles al operațiunilor ce-a executat: «Însă acum mă intențiam Polonul deoparte, de altă parte mă amenințau Turcii, din a treia parte, din Transilvania, năvăli Moise Zekeli, prefectul soldaților lui Andrei Bathory. Inconjurat de dușmani atât de mulți și neîmpăcați, mă văzui constrâns a mă retrage *dealungul munților* Țării-Românești spre Craiova și a evita sălbătécia Polonilor», după ce «două zile mă luptai cu succes contra lor».

Tot din conducerea operațiunilor se observă,— din partea Polonilor,— că Zamoyski nu urmăria numaidecât zdrobirea lui Mihai, oriunde l-ar fi găsit, ci ținea numai să pareze loviturile acestuia, și să-și deschidă drum spre capitala Țării, Târgoviște.

Mihai având ca linie mijlocie a mișcărilor sale v. Buzăului putea sau să urmeze în întregime această vale spre a cădea în calea Polonilor la trecerea râului Buzău,¹— și într'un caz periculos a le eși întru întâmpinare,— sau dacă aceștia au progresat, utilizând drumurile ce se desfac din v. Buzăului, să cază, fie prin Lapoș spre Mizil, fie prin v. Cricovului spre Albești, fie prin depr. Chiojdului, sau prin Lapoș, Apostolache, depr. Podeni, spre Ploești, la nivelul la care Polonii ar fi ajuns; utilizând astfel pentru manevra din munte, paralelă cu mersul Polonilor, liniile deschise de depresiuni și în special cea deschisă de văile Nișcov, Cricov și de depres. Podeni.

Dacă forțele ar fi permis s'ar fi putut face chiar o frumoasă înlocuire a loviturii ce el proiectase prin Oituz: cu o parte din forțe să-i țină pe Poloni de front la trecerea Buzăului, iar cu o altă parte, trecând în văile Slănic, Râmnic, Milcov și chiar în Vrancea, să coboare aceste văi și să cadă pe linia de comunicație și în spatele armatei polone. Nu mai puțin această lovitură s'ar fi putut executa la trecerea Cricovului, unde e și o frumoasă

poziție pe malul drept, dând lovitura de spate prin Lapoș sau Buzău.

Polonezii ajunseseră și «asediaseră» Bozza-Vasart (Buzăul-Târgul) încă decând Mihai eră «în marș peste munte»; ei așteptară acolo sosirea lui Mihai, și, pornind de acolo, se începură luptele de hărțuială, în timpul cărora Mihai s'a retras, persistând în a cere ajutor dela Basta și dela comisarii împărătești. Aceste ajutoare nesusindu-i, și încă închizându-i-se și granițele după mijlocirea lui Zamoyski, el se retrage momentan din luptă, — lucru care pune într'o serioasă încurcătură și îndoială pe Zamoyski asupra intențiunilor Voievodului, — și folosindu-se de timpul de răgaz prepară lovitura decisivă.

Aceste lupte, atât prin caracterul în care a fost purtate, cât și prin norma în care terenul divers s'a impus în măsurile tactice și în manevre, se împart în două perioade :

Prima perioadă, luptele dintre Buzău și Cricov, lupte de întârziere, de slăbire și de demoralizare a inamicului, lupte preliminare, repurtate în așteptarea ajutoarelor, cu manevre și dispozițiuni repetate, repetare comandată de repetarea ațeloraș elemente terestre ;

A doua perioadă, luptele desnădăjduite, pentru a căror desfășurare Mihai a rezervat câmpul de bătaie din jurul Ploeștilor, locuri a căror tărie eră recunoscută și încercată.

Datele luptelor, mai ales a acelor de hărță, pedeoparte fiind importante, atât din punct de vedere istoric, cât și militar, prin faptul că ne edifică asupra duratei rezistenței lui Mihai, și prin urmare asupra măsurii în care scopul urmărit de el a fost atins — (în cazul de față tocmai pentru importanța lor fiind cele mai în situație a fi schimbate, falsificate, fie pentru mărirea gloriei unora, fie pentru micșorarea greșelilor altora), — pedealta, pentru claritatea expunerii, adică pentru a nu ne mai ocupă în cursul expunerii evenimentelor cu stabilirea lor; pentru aceste cauze se impune precizarea lor expresă, deosebită și anticipată.

Am spus că aceste date sunt falsificate cu interes; într'adevăr în documentele ce au ca sursă comandamentul polon se observă tendința de a înfățișă o victorie, deși câștigată cu primejdii, dar repurtată într'un timp scurt. In acest scop se caută a se restrânge

durata luptelor, împingându-se pentru aceasta data luptelor de hărțuială către data luptei decisive, Bucovelul (20 Oct., dată sigură și asupra căreia toate documentele concordă).

Astfel în scrisorile lui Zamoyski către Basta, către Statele Ardealului, către regele Poloniei, și după aceasta a acestuia către Statele Ardealului, se datează luptele de harță în zilele de 15 și 16 Oct. («Duminica Idelor lui Oct. și Luni»). Heidenstein, secretarul cancelariei regale polone, punând plecarea din Buzău la 13 Oct. dă începutul luptelor, după o cercetare de două zile (13-14) a pozițiilor ocupate de Mihai, adică tot la 15 Oct. Raportul dela râul «Iolason», după ce relatează o luptă de avantgardă cu data de 13 Oct., pune tot la 15 Oct. începutul adevăratelor lupte. Zamoyski însă în descrierea ce personal face evenimentelor (1), pune continuarea și sfârșitul luptelor de harță la 14 Oct., după ce două zile mai înainte avuseseră loc asemenea lupte (la 12 și 13 Oct.).

Din documentele ce pornesc dela Mihai, datarea se prezintă astfel: la 12 Oct. Mihai stă în v. Cricovului, 3—4 mile departe de armata polonă; la 13 Oct. Mihai comunică lui Basta: «până acum zilnic (täglich) ne-am tot hărțuit (dass man auf den Pschaten gescharmuzelt hatte); însă astăzi (13 Oct.) întreaga mulțime polonă a venit asupra noastră, și ne-am luptat împreună până seara, când fiecare ne-am retras în lagăre». Din aceasta reiese că și în ziua de 12 Oct. au avut loc lupte pe care scrisoarea adresată de Mihai la 12 Oct., nu le menționează (probabil scrisă de dimineață până a nu începe lupta, — Baba Novac însă fusese trimis înainte după cum vom vedea, și Mihai nu putea ști dacă B. N. a început lupta). La 14 Oct. tot Mihai scrie: «oastea mea se hărțuește zilnic cu el» (Zamoyski), și prin urmare lupta se continuă.

D-l Iorga admite începerea hărțuelilor la 12 Oct., la 13 Oct. respingerea lui Baba Novac și la 14 Oct. lupta în continuare și suspendarea ei.

Sosirea Polonilor în Buzău, încă pe când Mihai eră în marș peste munte, e pusă pe ziua de 8 Oct. de către rap. dela râul «Iolason», iar de Heidenstein după 3 popasuri dela Focșani, adică la 9 Oct.; Polonii sosiseră în seara de 6 la Focșani, dată admisă și de d-l Iorga.

Considerând sursa polonă, Zamoyski a aflat de sosirea lui

(1) În traducere franceză.

Mihai pe când se află în împrejurimile Buzăului, la 13 Oct., când, după Heidenstein, și plecă din Buzău și începù cercetarea locurilor ocupate de Mihai, și când, după rap. dela râul «Iolason», se dădu lupta de avantgardă dela râul «Sogesber»; Zamoyski nici nu a plecat din Buzău nici nu a cercetat locurile dinspre care se așteptă a veni Mihai până la această dată.

Așă că, după această sursă, Polonii au stat în inacțiune la Buzău dela 9 până la 15 Octombree; tot după sursa polonă, luptele având loc la 15 și 16 Octombree, mai rămâne încă ziua de 17, — căci la 18 Octombree se știe sigur că Zamoyski a dus armata la râul Cricov, «unde stătù ziua întregă pentru a se repauză și pentru a se aprovizionă», — zilei aceștea nedându-i-se nici o încăputare.

După sursa românească, întărită de descrierea lui Zamoyski, luptele începând la 12, și continuându-se în zilele de 13 și 14 Octombree, rămân deoparte zilele 10 și 11 Octombree consumate în inacțiune la Buzău și de alta zilele de 15, 16 și 17 în care nu se știe ce s'a petrecut.

Cele două zile (cred 10 și 11 Octombree) întrebuițate de Zamoyski, după cum ne relatează Heidenstein, pentru cercetarea poziției ocupate de Mihai, dacă ne arată pe generalul polon precaut, ne pune în măsură a ne da seama în acelaș timp și de modul cum au fost întrebuițate zilele cari sunt trecute sub tăcere la socotirea timpului.

Deși exactitatea acestor două surse e imposibil de probat direct, neîntâmplându-se simultan nici un eveniment cu care să le confruntăm, eu socotesc totuși ca adevărată datarea lui Mihai-Vodă, deoarece prezintă o consecvență ireproșabilă a datelor.

Să încercăm acum a fixa data scrisorii ce Mihai a adresat-o lui Basta «ex castris ad fluvium Telesin positis», deoarece, pe deoparte conținutul e destul de prețios și referitor la lupte, iar pe de alta această fixare ne va folosi la determinarea timpului când Mihai și-a așezat castrele la Bucovel (1).

(1) Pentru fixarea zilei când a sosit Mihai în castrele dela Teleajen, documentul intern ce avem dela Mihai, dat chiar din aceste castre, puțin înainte de bătălie (in el se spune între altele: «Deci aflându-mă Domnia mea acum cu oștile la gura Teleajenului ca să dau război Leșilor și Moldovenilor și Tătarilor și Turcilor»), nu ne poate ajuta, datarea lui, 26 Sept. 1600, fiind chiar, dacă socotim stilul vechiu (10 zile diferență), o imposibilitate, și deci o regretabilă greșală. Documentul e publicat de d-l Bogdan în *Prinos Sturza*.

Această scrisoare nu poartă altă dată decât 1600, dar, vorbind în ea de trimeterea soției lui ca zălog lui Basta, comunică acestuia că nu-o va trimete, — prin urmare nu o trimisese la scrierea acestei scrisori — până nu va avea un om de încredere, de pildă ca Mihail Zekeli.

Știind din o altă scrisoare că soția lui a ajuns la Brașov la 20 Octombree, și ținând socoteală că drumul (în căruță și peste munte) nu poate fi făcut în mai puțin de două zile (1), scrisoarea nu a fost scrisă mai târziu ca 18 Octombree; considerând apoi faptul că Polonii nu a știut de sosirea lui Mihai la Bucovel decât la 19 Octombree, — ceace nu s'ar fi întâmplat dacă Mihai ar fi sosit mai din vreme acolo, distanța dela Cricov fiind numai de 12 klm., — cred că Mihai nu a sosit, și deci nu a putut scrie scrisoarea, mai de vreme ca 18 Octombree seara.

Am spus că nu eră în planul lui Zamoyski «zdrobirea lui Mihai ori unde îl va găsi», ci, în drumul spre Târgoviște, luând toate măsurile posibile pentru a se preservă de suprinderi, și pentru a-și menajă forțele, așteptă loviturile lui Mihai spre a le pară, și numai excepțional a-și deschide calea cu forța.

Astfel l-am văzut înaintând cu mare iuțeală dela Trotuș până la Buzău, spre a nu lăsa timp lui Mihai a-i eși înainte pe drumul Buzău-Focșani, pentru a prelungi rezistența.

Ajuns la Buzău, Zamoyski așteptă aci trei zile, până la 12 Octombree, până la sosirea lui Mihai, sau, mai bine-zis, până ce Mihai a atacat; el a pornit de acolo numai după ce s'a încredințat «că Mihai nu va părăsi locurile superioare».

Afară de nesiguranța în care s'ar fi găsit, înaintând fără să ia contactul cu Mihai dela Buzău, de acolo adică de unde trebuia să apară Voievodul negreșit, afară de aceasta, voiă să pornească angajat cu Mihai și să-l târască în luptă în înaintarea lui spre Târgoviște, spre a nu mai duce grije de spate, care dela Buzău începeă să fie real amenințat prin loviri din munte. Și ca probă a grijei ce duceă Zamoyski de niscai măsuri neașteptate din partea lui Mihai e faptul expus cu ocazia fixării datelor, anume

(1) Pătrașcu trimis la 14 Octombree ajunge la Brașov în noaptea de 15 spre 16 Octombree.

că, după repurtarea primelor lupte, Mihai dintr'un moment intrerupând acțiunea, Zamoyski în loc să-și urmeze înainte marșul se oprește din drum și rămâne 4 zile (15, 16, 17 și 18 Octombrie) în inacțiune în fața Cricovului. Multă vijelie putea veni din muntele lui Mihai!

Prima parte a luptelor a avut loc pe clina sudică a regiunii deluroase a Lapoșului, ce se înșiră în coasta drumului moldovalah, între râul Buzău și râul Cricov, și pe care își sprijină Mihai mișcările.

La sud-vest de râul Buzău, și, față de câmpie, între Buzău și Albești, colinele sunt formate din două puternice creste, paralele, dirijate Est-Vest și despărțite prin văile Nișcovului și Cricovului superior, ce curg în sens invers.

Prima creastă, Istrița-Ciortea, se ridică brusc și amenințător deasupra Câmpiei, cu o înălțime relativă de 500—600 m., prezentând pe distanța Jugureni-Călugăreni o gâtuitură ce reduce această altitudine la 350 și chiar la 300 m. Alocurea stâncoasă, mai ales în împrejurimile vârfurilor Istrița și Ciortea, are flancurile sfârticate de o mulțime de vălcele, ce spre poale se înmănuchiază și traversează, în câteva paturi adânc săpate și escarpate, câmpia ce se desfășoară la sud. Pădurile îi acoperă numai flancul nordic, dispoziție ce ne-ar face să credem că nu s'a întins niciodată pe flancul sudic. Drumurile grele rar părăsesc direcția vălcelor sau a ramificațiilor orografice secundare ale crestei; traversarea crestei se face convenabil în marginile gâtuiturii Jug.-Călug. și prin punctul Tătaru.

A doua creastă, Salcia-Brașov, între prima și râul Buzău, de aceeași înălțime și masivitate; prezintă și ea o gâtuitură pe aceeași direcție, însă cu mult mai pronunțată, constituind o adevărată poartă numită «Trecerea Podului», prin care se leagă valea Cricovului cu valea Buzăului. Creasta aceasta e în întregime acoperită cu păduri.

Văile Cricovului și Nișcovului, destul de largi pentru a permite și așezarea satelor, una în prelungirea celeilalte, și fiind despărțite în partea lor superioară printr'un prag puțin înalt (50 m.), stabilesc o bună linie de comunicație printre cele două creste.

Crestele puternice și de nepătruns, sau cel puțin ușor de apărat, pedeoparte acoperă înspre Nord și Sud comunicația astfel deschisă, iar pedealta, — intrarea văilor fiind tot așa de ușor de apărat, — închide și constituie în câmp rețrașat larga crestătură proiectată de văi.

Cele două curmături ale crestelor stabilesc legătura acestui câmp spre Nord prin «Trecerea Podului» și prin valea Buzăului cu Transilvania, spre Sud prin Jugureni cu câmpia ; prin Gura Niscovului câmpul legându-se cu Buzăul, iar prin a Cricovului (prin Apostolache, Podeni), prin dealuri, cu Ploieștii.

Acesta e în trăsături generale terenul pe care a avut loc primele lupte.

«Fiind deci înștiințat Mihai că armata poloneză venea contra lui, trimise către Buzău pe Baba-Novac, cel dintâiu dintre căpitani săi (primarium e ductoribus suis), pentru a lovi pe câțiva dintre ai noștri. Armata poloneză plecând din Buzău se îndreaptă înspre Ploiești, dar în mersul armatei dela prima tabără după cea dela Buzău (1) (a doua zi după plecarea din Buzău) zisul Baba-Novac s'a ambuscat lângă un sat, numit Năeni, cu o parte din oștirea lui, într'o vale strimță, pe unde avea să treacă armata polonă. Și Mihai însuși, fiind așezat cu tabăra îndărătul unui munte, într'o altă parte, aranjă armata lui pe acel munte, voind a ataca din două locuri armata poloneză. Câțiva nobili cu mare curaj alergică în persoană împreună cu câțiva soldați și cazaci către acel defileu și respinseră pe inamic cu mare pierdere de ai lui. Și pentrucă noaptea veni, așeză armata sub acel munte aproape de satul Săhăteni (Sachatin).» (2)

Desfășurarea acestei lupte, deși nu coresponzător ca dată (15 în loc de 12 Octomvrie, dar explicată prin acea mistificare de date), este mai amănunțit descrisă în rap. dela râul «Iolason». (3)

(1) In descrierea lui Zam. sunt date 3 zile de lupte; pe primele 2 zile nu le datează; pe a treia zi o datează 14 Octomvrie; așa că prima zi de luptă, cea după prima tabără dela Buzău, nu poate fi decât 12 Octomvrie.

(2) Descrierea lui Zam., Doc., Vol. III², p. 462.

(3) Doc., Vol. III², p. 371.

Acest raport e datat 22 Octomvrie 1600, «del campo supra il fiume Iolason».

Cuprinde întâmplările războiului dela data intrării armatei polone în Țara-Rom. Iahia și până la sfârșitul luptei dela Bucovel.

Acest raport spune că Polonezii, plecați la «13 Octomvrie» dela Buzău, au mers către malul râului Sogesber (valea Sărăței), unde «avantgarda se bătea cu armata lui Mihai, care eră dincolo de râu, fără însă a suferi multe pagube». Aceasta se petrece însăși în ziua plecării din Buzău. «La 15 Octomvrie am plecat de acolo (dela «Sogesber») și deodată fiind descoperit Baba-Novac, general al lui Mihai, cu câteva mii de soldați, care eră pitit într'un loc strimt, pentru a se asvârli asupra alor noștri pe neașteptate, lucru de care fiind înștiințat Zamoyski trimise 70 de călăreți pușcași pentru a recunoaște pe inamic; în contra lor Baba-Novac repezi 6 steaguri de călăreți, infanteriile sale avându-le așezate, o parte, într'un șanț adânc, care eră între cele două tabere, și cealaltă parte în viile ce erau pe clinele lui. Cu toate acestea călăreții noștri trecând înainte au pus în neregulă cele șase steaguri ale lui Baba-Novac, cu toate că erau nelăsați în pace de infanteriile din vii, în contra cărora Zamoyski trimise 1.000 de cazaci cu 2 bucați de artilerie mică, cari lăsând caii merseră pe jos contra zisei infanterii. Mai repezi încă marele general (Zam.) pe ducele V. cu 300 vânători, cu care se duseră mulți voluntari. Cazacii avură la început de lucru cu infanteriile din vii, dar călăreții puseră pe goană pe aceia ai lui Baba-Novac, cum după aceia făcură și Cazacii cu infanteria».

Acestea s'au petrecut în ziua de «15 Octomvrie» (exact 12 Octomvrie), după ce în ziua de plecare (11 Octomvrie) a avut loc, după cum um văzut, lupta de avantgardă.

Această din urmă luptă e neglijată, sau mai probabil intenționat exclusă de Zamoyski în descrierea sa, deoarece suszitul raport mai spune că în acea luptă avantgarda nu a suferit «multe pa-

Nu se știe însă nici de cine, nici către cine e adresat; dar din coprintul său se înțelege a fi raportul unui corospondent de rășboiu al vreunei curți domnitoare sau chiar al Papei, atașat pe lângă armata polonă.

În ce privește locul de datare, dacă autorul raportului însoția armata polonă, acest loc e Bucovelul (tabăra), deoarece Polonii au stătut aci după lupta dela Bucovel (21 Octomvrie), până la 26 Octomvrie; iar cuvântul «Iolason», neputând fi în nici un caz Ialomița, l-am putea tălmăci prin Teleajen (numit în unele documente Telesion, Telesinum). În acest caz termenul «supra» tălmăcindu-l prin «deasupra», de oarece locul unde am presupus că Polonii și-au avut tabăra, dela 21 la 26 Octomvrie, e o terasă, pe stânga și lângă cursul Teleajenului.

gube», ceea ce, considerând sursa (polonă), se traduce cu pagube simțitoare, și, după cum vom vedea, nu numai simțitoare, dar și în condiții nu tocmai de laudă pentru comandantul polon, cu toată precauțiunea ce a arătat.

Diferența de două zile (din rap. dela r. «Iolason») între lupta de avantgardă (13 Oct.) și lupta zisă cu Baba-Novac (15 Oct.) pare a coincide cu cele două zile întrebuintate de Zamoyski, după plecarea din Buzău, pentru cercetarea pozițiilor lui Mihai, cercetare pe care o găsiă de cuviință după lovitura dela «Sogesber».

Însă un răspas de două zile lăsat de Mihai e foarte puțin probabil; căci loviturile trebuesc să se succedă până nu se desmeticește adversarul, și așa știa Mihai să lovească, și acest răspas e în contradicție cu datarea din descrierea lui Zamoyski, care dă lupta cu Baba Novac a doua zi (după prima tabără) după plecarea dela Buzău.

Spontoni, ca-și-cum numai o singură luptă s'ar fi dat între Zamoyski și Mihai, și aceasta imediat la sosirea acestuia în Muntenia, descrie astfel împrejurările în care s'a luat contactul: «Coborând Mihai armata într'o vale apropiată (de Poloni) o trecu în revistă, reordonând și dregând companiile, căroră le dete căpitanii lor, iar trupelor și cadrelor capii lor; se găsi că are cu armata ce-i venise în ajutor ceva mai puțin de 15.000; pe care despărțind-o în două părți, avantgarda o încredință lui Baba-Novac, poruncindu-i ca în taină să se ducă în toată graba către inamic, pe care-l credeă că stă și fără gardă și fără a se așteptă la asta, pentru ca el (Mihai) nu mult departe să-l urmeze cu restul armatei.

În această rânduială să sosească în fața inamicului și cu toată bravura posibilă (B. N.) să năvălească asupra lor. Ajungându-l, Mihai, cu hotărâre înfocată, ar fi făcut acelaș lucru.

Hotărât a se expune la orice pericol B.N. merse cu atâta ordine și iuțeală prin întunerecul cel tăcut al nopței, încât în zorii zilei se găsi într'o pădure deasă, nu departe de inamic, fără a fi fost descoperit. Tremurau de mânie și de dispreț toți soldații avantgărzei și arătau o poftă nemaipomenită de a luptă!... Astfel pe rând înaintau pentru a sosi mai curând la inamic. Și în adevăr acestei armate nu-i lipsia nici suflet, nici curaj, nici căpitani experimentați, dacă nu le-ar fi lipsit favoarea blândeii soarte.

Barba Novac, însuflețind pe soldații săi, hotărâți a atacă pe

Poloni, înainte cu cea mai bună ordine și disciplină ce putu și știu; și cu mare liniște se apropie de barăcile și corturile inamice, sub cari zăceau soldații într'un somn profund și dezarmați, cu puțină regulă militară de pază și de sentinelă. Cu toate acestea ajungând, armata românească, fu în curând simțită. Inșă aruncându-se Polonii la arme confuz, văzându-se surprinși de inamic, eșiră să-l întâlnească cu mare curaj, dar nu putură susține acest curaj, astfel că, sprijinind atacul început, Baba-Novac îi puse pe fugă; și, venind și Mihai cu ai săi în faptul zilei în ajutorul lui B. Novac, se purtară atât de vitejește încât.... văzură avantgarda lui Sigismund (Zam.) pe goană.

«Și în timp ce întocmai ca un torent precipitat, care rupe din mal, gândeau să ducă cu ei întreg câmpul polon prin faptul că facuseră o spărtură în Poloni», apare, venind dinspre Ardeal, Moise Zekeli, luând între două focuri pe Români; aceștia își împărțiră forțele și, neputând susține, se retraseră lăsând bagajele în mâna Polonilor.

Prima parte a luptei din această descriere coincide cu primele ciocniri; pierderea bagajelor și apariția lui Moise Zekeli se potrivește cu ultimele lupte date în jurul Ploeștilor.

De reținut e chipul în care descrie producerea ciocnirii inițiale, care corespunde, și pe care eu o socotesc a fi însăși lupta de avantgardă despre care vorbește rap. dela r. «Iolason» că s'ar fi întâmplat la r. Sogesber, condițiile de desfășurare fiind aceleași: grosul armatei polone venind în ajutorul avangardei în debandadă.

Relativ la a doua ciocnire, istorisirea lui Heidenstein (1), incoerentă și nedeosebindu-se mult de descrierile precedente, însă interesantă din punctul de vedere al descrierii terenului și mai ales al indicării locului strimt unde se ambuscaseră Românii, o voiu cită extrăgând mai ales pasagiile privitoare la această chestiune: «Baba-Novac se așează în coasta drumului, în strămtorile munților la satul Nagenia (Năenii); Mihai își aveă castrele «sub oposito monte». In ziua de Duminecă, când armata înainte către acel loc, Baba-Novac trimise în contra ei pe vre-o câțiva pentru a se hărțui. Contra acestora, dintre Poloni (câți?) porniră în grabă și se luptară cu succes. Zolkiew îl îndemnă pe Zamoyski să cheme pe Cazaci și să le deă permisie a merge împotriva lor;

(1) Heidenstein, *Rerum polonicarum libri XII*, p. 359—60.

dintre nobili «alții, nu puțini» (să trimeată). Zamoyski crezù de cuviință ca să trimeată împreună cu ei și vre-o câteva subîmpărțiri, hotărît la aceasta de către Sobieski, care «observase cu atenție poziția locului și afirmă că lucrul va fi dus la bun sfârșit cu primejdie. Cazacii Zaporogeni înaintează împotriva inamicului. Din restul armatei se mai îndreptase într'acolo nu puțini (Chodkievici, Petru Lasse, Bekief și alți mulți). Ciocnindu-se, resping din poziția lui pe inamic. Pe celălalt munte de asemenea se arătară vreo câțiva din castrele inamicului, în care parte se îndreptară Cazacii, și, de oarece erau oprîți de către aceia, li-se trimise Cazacilor ajutor alte trupe... și în avântul lor merseră până în Castrele lui Mihai. — Pământul acestei țări fiind cretos și moale, primăvara topindu-se zăpada de pe munți, inundațiile și torenții ce se prăvălesc impetuoși nu pot fi suportați de sol, care se sapă în șanțuri foarte înalte, cu maluri prăpăstioase de ambele părți, îngrozitor la privit. Din cauza înălțimii erburilor nu se observă mai înainte de a veni la ele (sunt tocmai ududoaile ce, coborând Culmea Istrița, traversează câmpia; nu e vorba, cum s'ar putea înțelege, de niscai defileuri în munte). Se hotără Mihai după natura locului și ascunse o parte din soldați la poalele cele acoperite cu vii ale muntelui».

În prezent satul Năeni îl găsim așezat pe coastele Istriței. Sătucul-de-jos de pe harta Statului-Major (1) mai poartă și numele de Săhătenii, iar Sătucul-de-sus se mai numește și Năianca, cum le dă și harta Austriacă $\frac{1}{300000}$ (2).

Satul Năeni, precum și «șanțul strimt și adânc din calea noastră», nu poate fi decât Sătucul-de-sus (Năianca) actual și șuava (ududoii) Năianca, care trece pe marginea de est a satului și cade de-a-curmezișul drumului mare Buzău-Ploești; muntele, îndărătul căruia își așezase tabăra Mihai și pe care își dispusese parte din forțele sale, e culmea Istrița, iar poalele muntelui acoperite cu vii pe care își aranjase oastea sunt probabil coastele ce se desfășoară pe amândouă părțile văii Năianca, la sud de satul actual Breaza.

Șuava Năianca e al patrulea ududoii, socotind dinspre Buzău, ce coboară creasta Istrița și traversează câmpia.

Stratagema lui Mihai pare a fi aceasta, și nu greu de înțeles :

(1) $\frac{1}{500000}$, Planșa «Mizil», ed. 1900.

(2) $\frac{1}{300000}$, Planșa «Silistria», ed. 1881, supl. 1884.

Și-a ascuns parte din trupe în șuava Năianca, pentru a lovi pe neașteptate pe Poloni și a-i sili să se desfășoare. Polonii, surprinși, să fie lăsați a se angaja în câmpie cu trupele lui, ce-i ținea de front, așezate în siguranță în dosul râpei Năianca, care e greu de escaladat, iar el să cadă dinspre munte în spatele și flancul armatei polone rânduite de bătaie.

După cum reese din diferitele descrieri ale luptei, trupele de pe înălțime au fost descoperite înainte de a-și îndeplini rolul. Trimiterea însă înspre ele a Cazacilor «cari, lăsând caii, merseră pe jos contra infanteriei», ne îndreptățește a crede că infanteria de pe deal a fost descoperită ceva mai târziu și că a trebuit să se trimeată în grabă trupe călări spre a se repara greșeala (rolul infanteriei călare; Cazacii erau buni luptători, mai ales pe jos și luptând întăriți în șanțuri).

După sursa polonă, cei din șanț fură repede respinși; Cazacii însă avură mult de lucru cu cei de prin vii, unde se simți nevoia să se trimeată ajutoare și o însemnată îngrămădire de nobili și voluntari.

Pagubele, tot după sursă polonă : din partea lui Mihai 400 de morți și 42 de prizonieri; din partea Polonilor 1 (unu) mort și 15 răniți (1).

Cum că Mihai a comandat sau nu în persoană aceste lupte, nu se poate afirma cu siguranță; după raportul dela r. «Iolason» Mihai, cu toată armata de 40.000, a apărut numai la Ceptura, iar lupta dela Năeni a fost rezultatul unei recunoașteri mililare pentru care a fost trimis înainte Baba-Novac; după Heidenstein și mai ales după Spontoni, Baba-N., tot înainte trimis, avea însărcinarea «să se ducă în toată graba și taina către inamic și cu toată bravura să năvălească asupra lui; Mihai nu mult departe să-l urmeze și ajutându-l, și făcând acelaș lucru, cu hotărâre înfocată, întocmai ca un torent precipitat care rupe din mal, să ducă cu ei întreg câmpul polon prin faptul că s'ar fi făcut (de către B.-N.) o spărtură în Poloni» (prin înfrângerea avantgardei). După această expunere Mihai a intervenit numai către sfârșitul luptei. Zamoyski însă spune, că «Mihai însuși fiind așezat cu tabăra îndărătul unui munte aranjă armata lui pe acel munte» adică a urmat să comande trupele de pe deal, din vii.

(1) Rap., dela r. «Iolason».

Considerând cuprinsul scrisorilor din 12 Oct. și 13 Oct., ce Mihai a adresat lui Basta, reese că în ziua de 12 Oct., s'a dat lupte, dar Mihai fiind în v. Cricovului, de unde chiar adresează scrisoarea din 12 Octomvrie, nu a luat parte la luptele din aceeași zi, așa că a rămas numai Baba-Novac, ce fusese trimis înainte, ca conducător al luptei dela Năeni.

În seara de 12 Octomvrie, după lupta dela Năeni, Polonii își așezară tabăra «sub acel munte, aproape de satul Săhăteni». Mihai s'a retras în tabăra lui (îndărătul muntelui?) urmărit, — zic Polonii. Rezultatul zilei se vede lămurit: lupta trebuie că a durat toată ziua; Zamoyski se oprește în fața lui Baba-Novac; el nu merge mai departe și tăbăruește înapoia câmpului de bătae.

E de remarcant în operațiunile de apropiere trimiterea înainte a lui Baba-Novac, nu atât cu rol de avantgardă, cât ca un detașament volant cu misiune specială. Măsura aceasta nu e accidentală, ci e caracteristică artei militare a lui Mihai, și are o adâncă rațiune în domeniul psihologiei; așa a procedat el în toate luptele de întâlnire și de luare în goană, precum și în raitele de peste Dunăre.

Astfel în 1595, înainte de a se efectua unirea Turcilor cu Tătarii, trimise înaintea Tătarilor pe frații Buzești, cari deschid luptele dela Putinei și Stănești, și apoi, fără a-i lăsa să se desmeticească, el însuși cade asupra armatelor unite inamice și le sparge tabăra dela Scărpătești, trimițând după aceea în goană pe Banu Manta.

Tot în 1595, după respingerea lui Sinan, trimise înainte peste Dunăre pe Popa-Fărcaș, iar pe Banu-Udrea spre Nicopol, apoi veni și el de se uni cu Udrea și împreună merseră asupra Vidinului.

În campania Transilvaniei precedă grosul armatei de o trupă aleasă care să deschidă trecătorile.

După lupta dela Teleajen, când voi a atacă a doua oară pe Simion M., trimise mai întâi pe Banu Udrea cu 4.000 de ostași și se dădu lupta dela Argeș; în această luptă, Mihai sosind prea târziu cu grosul armatei, după ce Simion prin trei atacuri repetate respinse pe Udrea, Mihai perdù bătălia. Tot în acest timp, retrăgându-se spre Craiova și fiind atacat de Turci, însuși Mihai

spune în Memorialul său: «repezii înainte pe Banul Craiovei spre a-i atacă».

După Gorușlău, având de gând să meargă asupra Făgărașului, unde Ungurii ținea încă în robie familia sa, trimise înainte cu o parte din oști pe căpitanii săi Gheorghe Raș și Mârza, iar el rămânând să i urmeze a doua zi (In noaptea asasinării, Mihai nu-și avea pe lângă el decât parte din armată, iar generalii lui de inițiativă militară, nu erau lângă dânsul; și mai presus de toate avea oaste înăimită de prin Ungaria Superioară, nu de creștință, românească).

Deosebit de avantaje tactice pe care le procură loviturile executate de trupe ce intră succesiv în luptă, avantajii foarte strălucit puse în evidență de Spontoni, cu ocazia descrierii atacului lui Baba-Novac urmat de Mihai, apoi nu e nici un mijloc mai sigur și mai bun de a instrui, de a stimula spiritul de inițiativă și de a crea din căpitani individualități puternice militare, decât procurându-le prilejuri de a lucra singuri și de a se ilustra; cu cât subordonatul are ocazia de a dobândi succese și se bucură de o mai mare încredere în fața șefului, cu atât și el își ia asupra-și răspunderea unor întreprinderi mai grele și lucrează mai cu curaj.

«In ziua următoare (13 Octomvrie) Mihai aranjă armata lui în dosul unor șanțuri și smârcuri făcute de apele cari cad primăvara din munte, ocupând drumul armatei majestății sale poloneze. Inșă fu scos afară și de acolo. Și ținând armata poloneză în continue hărțueli, se retrase cu armata până la munții cei mari, la baza căroră, printre niște vii, în dosul unui șanț se amuscă lângă satul Ceptura. Inspre tabăra lui Generalul (Zam.) îndreptă câteva tunuri, nu fără pagubă pentru inamic; Mihai strămutându-se puțin din acel loc, se odihni în acea noapte» (Descrierea lui Zamoyski).

Heidenstein, în ce privește continuarea luptelor din această zi, fără să se depărteze în fond de descrierea lui Zam., intră în expunerea copilărească a unor harțe ce ar fi avut loc la Săhăteni și înaintea Cepturei.

Raportul dela r. «Iolason», pentru a fățări o slabă rezistență din partea lui Mihai, și deci o înaintare repede și triumfătoare a Polonilor, urmează: «mergând mai nainte,—am văzut pe Mi-

hai cu armata lui de 40.000 soldați, afară de țărani de care ne loviam treptat, treptat. Dar el, când a văzut armata noastră, începù a se retrage, din care cauză nu se putù face altceva în acea zi decât numai s-au tras câteva lovituri de tun».

Mihai-Viteazul însă, în scrisoarea dela 13 Oct., după ce comunică lui Basta că până atunci «zilnic s'a tot hărțuit», spune : «însă astăzi întreaga mulțime polonă a venit asupra noastră, și ne-am luptat împreună unii contra altora de dimineată până seara ; spre seară ei s-au retras și noi am mers în lagărul nostru».

Din aceasta rezultă mai întâi că în lupta de harță ce a urmat — și a urmat toată ziua de 13 Oct. — după lupta dela Năeni, Mihai a întrebuițat aceiași stratagemă cași la Năeni, și că aceiași luptă s-a reprodus succesiv la fiecare din ududoaele (1) ce coboară flancul sudic al crestei Istrița-Ciortea, reproducere impusă de «natura locului» (2), de reproducerea identică a câmpului de bătaie ; și al doilea, și în special din scrisoarea lui Mihai, reese că luptele de harță din această zi au fost cele mai mari, luând parte la ele toată armata polonă, și că Românii s'au luptat cu succes, Polonezii retrăgându-se cu venirea serii.

În repetarea aceluiași plan de luptă la fiecare din ududoaie, fără îndoială că se exclude puțința de a se fi dat lupta în aceleași condiții ca la Năeni : surprinderea ce a avut loc în această luptă prin atacul neașteptat al trupelor ascunse în șuava Năianca, precum și rolul ce ar fi trebuit să îndeplinească trupele ascunse pe deal în vii nu mai puteau avea loc, Polonezii cunoscând acum acest plan. Aceasta nu-l împedică pe Mihai a-și dispune armata în acelaș fel, adică așezând o parte deacurmezișul drumului, în dosul ududoaelor, iar alta în munte în flancul drumului, această dispoziție prezintă avantajul unghiului ofensiv : căci Zamoy-ski ne spune lămurit că și la Ceptura Mihai își ambuscă armata «la baza munților, printre niște vii și în dosul unui șanț».

În ziua de 14 Oct, deși Zamoy-ski spune că «Mihai se retrase în grabă înăuntrul acelu munte», acesta din urmă însă comu-

(1) Ududoii dela gura Sărăței eră primul dintre acestea întâlnit, în drumul lor dela Buzău de către Polonezi.

(2) Heindestein, *Rerum polonicarum libri XII*, p. 360.

nică lui Basta (1): «Eu și cancelarul polonez, unit cu Sigismund Batory și cu Ieremia-M., suntem numai la două mile departe unul de altul; oastea mea se hărțuește zilnic cu el».

În răstimpul dela 14 la 18 Oct. inclusiv, data sosirii la Bucovel, nu avem decât slabe știri asupra celor ce a făcut Mihai. Heidenstein spune în această privință: «Între acestea (la 18 Oct.) Zamoyski află prin spioni că Mihai pândeste ocazia de a năvăli asupra armatei noastre».

Lucrul cel mai de crezut e că Mihai, înțelegând zădărnicia cererilor de ajutor, s'a retras momentan din luptă spre a se organiza și întări prin noi recrutări; căci cu toate că în ultima scrisoare către Basta spune că nu poate ține piept dacă nu i se trimit ajutoarele, totuși îl vedem rânduindu-se la Bucovel pentru lupta decisivă. Vaillant, vorbind de retragerea lui Mihai spre Ploești, după isvoare ce nu-mi stă la îndemână, adaugă: «Y fait de nouvelles levées» (2).

Situația din acest inteval e într-o câtva mai clar redată în scrisoarea lui Mihai, dată din «castrele dela Teleajen»; (3) în special raporturile cu Basta sunt puse în adevărata lor lumină; măsurile în contra înaintării lui Zamoyski sunt în treacă expuse. «Am primit scrisorile D-v., în care îmi spuneți că Cancelarul Poloniei atinge acum ținuturile Munteniei, cași când D-v. n'ați fi știind că dejă de mult Cancelarul cu armata lui e în Muntenia, în stăpânirea noastră, în care devastează și incendiază. Eu v'am mai scris și înainte, dar acum știu sigur că oamenii ce-i puseseam la post în strimtorile munților au dezertat. Nu știu ce însemneză aceasta. Atâția oameni ce am trimis la D-v. nu s'au mai întors. Altă cale nu știu pe care să comunic cu D-v. În scrisoarea de acum D-v. îmi scriți a aveă grije luătoare-aminte ca nu cumva inamicul să ne apuce pe neașteptate; de aceasta ne vom îngriji noi, dar D-v. ați putut înțelege din scrisorile noastre că am fost în fața inamicului dejă odată. Am avut între noi hăr-

(1) Scrisoarea dela 14 Oct., Doc., Vol. IV¹, p. 167—168.

(2) Vaillant, *La Roumanie*, tomul I, p. 580.

(3) Doc., Vol XII, p. LXXXVIII.

țueli (1); armatele noastre s'au retras. Iar acum deja inamicul tinde spre Târgoviște din cauza ajutorului D-v., iar noi îl urmărim puțin câte puțin și nu de departe».

Atât din această scrisoare, cât și din documentul intern pomenit mai sus (publicat de d-l Bogdan în Prinós Sturza) și dat de Mihai din aceleași castre, se vede la Mihai, care dăduse deja ochii cu Polonii, și le cunoșteă bine forțele și comandamentul, o puternică speranță de a înfrânge pe Poloni. Rândurile din menționatul document intern sunt cu totul vitejești. După ce se intitulează în aceste vremi de nenorocire «Domn a toată Țara-Românească și al Ardealului și al Țărei-Moldovei», și după ce spune că are de «dat acum războiul Leșilor și Moldovenilor și Tătarilor și Turcilor» (prea mulți), el urmează: «Și va da bunul Dumnezeu să zdrobesc pe vrășmașii mei sub picioarele Domniei-mele etc.»

În ce privește armata Polonilor, Zamoyski, după ce spune în descrierea sa că Mihai a dispărut în munți în ziua de 14 Oct., adaogă: «Și în răstimp de trei zile întregi armata polonă suferi din lipsa de apă. De aceea Zamoyski duse armata din câmpie către un râuleț zis Cricovu. Aci stătù toată ziua, atât pentru a se repauză cât și pentru a se aproviziona cu alimente, având intenție generalul de a merge spre Ploești, de unde, după știrea aflată despre inamic, să se pue sau a-l urmări în munți, sau a trece la Târgoviște». Din acest pasagiu se înțelege în întregime lămurit că lipsa de apă au avut-o Polonii în timpul celor 3 zile după dispariția lui Mihai, adică la 15, 16 și 17 Oct. (la 18 Oct. a stat la Cricov, iar la 19 Oct. a plecat spre Ploești).

Heidenstein, deși pune ca pricină a mergerii la Cricov tot lipsa de apă, lasă a se înțelege însă că de această lipsă au putut suferi Polonii sau după dispariția lui Mihai, sau în timpul luptelor de harță.

Am văzut, cu ocazia fixării datei luptelor de harță, rațiunea pentru care Zamoyski și-a suspendat timp de 4 zile înaintarea spre Târgoviște: sau că se temeă de niscai măsuri neașteptate,

(1) După expresiunea : «Am fos tin fața inamicului dejă odată; am avut între noi hărțueli», însuși Mihai socotește luptele de harță dintre Sărata și Ceptura ca un ciclu deosebit de lupte, o primă și deosebită sfortare în răsboiul contra Polonilor.

luate de Mihai, în urma dispariției lui neașteptate, dar ceea ce mai mult ar fi trebuit să-l neliniștească pe Zamoyski eră posibilitatea unei loviri pe linia de comunicație spre Buzău.

O chestințe de o deosebită importanță pentru reconstituirea întregului operațiunilor și prin urmare a planului după care au fost repurtate, e fixarea locului sau a locurilor unde Mihai și-a așezat tabără în timpul acestor lupte (hărțuelile), și mai ales fixarea «văiei apropiate» (de Poloni bine înțelese) în care la sosirea lui Mihai în Muntenia, și-a orânduit armata și de unde a trimis înainte pe Baba-Novac.

Mihai scriind în ziua de 12 Oct. «ex castris în valle Kirko positis», comunică lui Basta: «Eu însă stau în fața Polonilor în valea Cricovului, 3 sau 4 mile departe de ei». Deși din expresiunea: «Eu stau în fața lor», s'ar înțelege că el tăia direct calea Polonilor la Cricov (Albești), și că aci și-ar fi avut tabăra la 12 Oct., însă din descrierea operațiunilor am văzut că numai în urmă (la 13 și 14 Oct.) s'a apropiat de linia Cricovului, la 12 Oct. fiind la Săhăteni.

De altfel Zamoyski în descrierea sa se exprimă astfel relativ la locul taberei lui Mihai: «Și Mihai însuși, fiind așezat cu tabăra îndărătul unui munte, în altă parte (cred a se înțelege «în partea cealaltă»), aranjă armata lui pe acel munte» (1); iar în scrisoarea către Basta din 23 Oct., vorbind tot de luptele dela Năeni, se exprimă astfel asupra locului taberei: «castrele fiind așezate în dosul muntelui, așezase pe ceilalți ostași în munte» (2).

Muntele pe care Mihai își așezase trupele în lupta dela Năeni, și prin urmare în dosul căruia el își avea tabăra, după cum am văzut cu ocazia descrierii acestei lupte, nu poate fi decât culmea Istrița-Ciortea, locul în care Mihai își avea castrele fiind valea Nișcovului sau a Cricovului superior, amândouă dinapoia («în dosul») sus-zisei culmi.

Dintre aceste două văi cea mai indicată ca loc al taberei e

(1) Lupta dela Năeni: «Et Michaele stesso essendosi acampato dietro una Montagna in altra parte ordino il suo exercito in quella Montagna».

(2) «Et post montem positus castris alios milites in monte collocasset».

valea Cricovului, pedeparte fiindcă e dată ca loc al castrelor de însuși Mihai, iar pedealta fiindcă posedă locuri mai proprii pentru instalări de tabără și este indicată de însăși direcția drumurilor, atât a acelor pe care probabil a venit Mihai, cât și a acelor pe care a manevrat.

Intr'adevăr, Mihai venind din Transilvania prin Valea-Buzăului își propusese a eși înaintea Polonilor la Buzău, dar el «fiind încă departe în munte când aceștia au ocupat Buzăul», și deci ne mai putând merge acolo, oare ce drum ar mai fi putut urma el spre a eși înainte Polonilor cât mai aproape de Buzău, în drumul Buzău-Ploești, decât drumul Podului, prin care, prin Valea Cricovului superior, putea să se arunce, fie peste Istriță spre a-i lovi între Buzău și Albești, fie coborând Cricovul să se arunce în flancul lor la trecerea acestuia, fie, dacă Polonul a progresat, să se arunce spre Ploești, în locurile sale favorite, și, coborând Teleajenul, să le cadă în flanc la trecerea acestuia?

În ce privește locul anume ocupat de tabără, sunt mai multe puncte potrivite pentru aceasta; însă cel mai potrivit, atât ca condiții de apărare în contra unei încercări de forțare a lagărului, cât și ca așezare în raport cu drumurile de peste Istriță, pe cari a și operat Mihai, se găsește chiar pe platoul prag de despărțire al apelor Cricovului și Nișcovului, la Lapoș. Tot așa de bine așezate în raport cu drumurile, dar mai slabe ca poziție de apărare, sunt punctul Tisa și micile expansiuni Tisa-Lapoș.

În oricari dintre aceste puncte găsindu-se Mihai, dar mai ales ocupând frumoasa poziție a podului Lapoș (poiana lui Roman și a Glodului), locul de întâlnire al tuturilor drumurilor ce se țin în această regiune, el folosiă însăși funcția «câmpului protejat» constituit de cele două creste împreună cu văile Cricovului și Nișcovului. În acest loc fiind, el se putea susține, fie ținând în respect o irupțiune a lui Moise Zekeli din Transilvania, încotro îl protejă nepătrunsa creastă Brașov-Salcia, asigurându-și astfel spatele, fie preservându-se de vre-o întreprindere în acest sens — de altfel puțin probabilă, — din partea Polonilor; și la rândul său, așezându-și lagărul (1) în siguranță aci, și luând această regiune ca bază a operațiunilor, putea să se îndrepte, sau prin Valea Nișcovului

(1) Bagajele grele și obiectele necesare construirii și așezării taberei.

direct spre Buzău, sau peste Istrița spre Mizil, spre a ataca armata polonă.

Fiind probat lucru că Mihai, venind din Ardeal, a mers direct în valea Cricovului-Superior, și că în primele zile dela sosire și-a așezat castrele chiar în această vale, ne întrebăm dacă «valea apropiată», în care «fără pierdere de vreme s'a coborât Mihai» și-a trecut în revistă și și-a reordonat armata, nu e tocmai valea Cricovului? Și dacă răspunsul e afirmativ,—și nu mă îndoesc un moment că este așa,—se pune într'o nouă lumină venirea lui aci; avem probată cunoașterea de către Mihai a acestor locuri și a funcțiunei lor.

Intr'adevăr, slab și cu armata desorganizată, după o luptă nenorocită, din cauza dezertărilor dese, întetit de o parte de Poloni, de altă parte amenițat de Turci și din a treia parte de Moise Zekeli, (1) îi trebuia un loc ușor de apărat, unde, la adăpost de loviturile «numeroșilor și neîmpăcaților săi dușmani», să-și reordoneze armata și să-și pună în tihnă la cale cele ce îi eră mai de lipsă, aprovizionarea cu material de războiu și ridicarea de noi oști.

Putea să se ducă la Ploești cuibul lui «drag» și de încredere; a venit însă aci; funcția acestor locuri eră cu deosebire potrivită situației și intențiunilor lui. Nu voia să lase pe Polon să calce pământul Țării fără să-l plătească cu sânge; și din aceste locuri eră mai aproape de ei, putând să se ducă sau spre Buzău, încotro pornise cu gândul la plecarea din Ardeal, sau să-i ție de scurt în drum, dacă ei ar fi depășit acest oraș, sau în fine să meargă spre Ploești, cu aceiași ușurință cu care ar fi mers urmând drumul Chiojdului.

Acestea pentru primul timp după sosirea din Ardeal (10—11 Octomvrie).

În zilele următoare (13 și 14 Octomvrie) nu avem nici o știre precisă, nici asupra locului castrelor, nici asupra vreunei schimbări a acestora.

Mihai, nelipsind a da locul castrelor în scrisorile dela 7 și dela 12 Octomvrie, nu indică acest loc în scrisorile dela 12 și 14 Octomvrie. Teutschlaender însă pretinde în istoria sa (2) că Mihai

(1) Nu se știe sigur de când, pe unde și până unde a năvălit M. Z. în Țară dar Mihai îl știa că e în Ardeal în munți, și deci se temeă deael.

(2) Teutschländer, *Michael der tapfere*, Viena, 1879, p. 212.

la 14 Octomvrie își aveã castrele la Retesz, unde se și găsiã când a trimis ca ostatec la Brașov pe fiul său Pătrașcu (1).

În cursul descrierii luptelor de harță am văzut cum Polonii pretind că, după lupta dela Năeni, au urmărit armata lui Mihai până în castrele ce se aflau de partea cealaltă a Muntelui, și prin urmare în această zi castrele rămăseseră tot în Valea Cricovului, și cum, după luptele din ziua a doua (13 Octomvrie), Mihai a campat la Ceptura.

O scrisoare a lui Mihai către Basta, cu data de 1600 «*hodie Martis*» (astăzi Marți), «*datum in castris in Regno Transalpinæ T.-Româneascæ ad possessionem Retesz positis*», cuprinde cereri de ajutor în felul cererilor din scrisorile lui Mihai dela 12, 13 și 14 Octomvrie; bănuiesc că această scrisoare (clasificată de Hurmuzachi ca fiind din Octombrie) face parte din ciclul de scrisori trimise de Mihai lui Basta cu ocazia luptelor din acest timp.

În Oct. 1600, în perioada luptelor, Marți cade la 10, 17 și 24 ale acestei luni. Pentru data de 10 și 24 neînvoidu-se coprintul scrisorii, înclin pentru data de 17, când prin urmare Mihai s'a găsit cu castrele la Retesz (2).

Fără a putea tălmăci numita localitate Retesz, care sigur că ne-ar lămuri și asupra direcției și măsurilor luate de Mihai în răstimpul dela 14 la 18 Oct., omiterea indicării locului de datare a scrisorilor din 13 și 14 Oct., scrisori poate adresate de pe câmpul de bătaie, ne ia proba directă a fixării locului castrelor în timpul luptelor de harță.

Cu toate acestea, și deși știm precis că Mihai «s'a odihnit» în noaptea dela 13 la 14 Oct., după lupta dela Ceptura, pe clina sudică a crestei Istrița, aceasta nu ne îndreptățește a crede că el și-a adus aci toate bagajele de tabără și că aci a tăbăruit în castre speciale construite (corturi), căci pe lângă că aceste bagaje

(1) Pătrașcu a ajuns la graniță în noaptea de 15 spre 16 Octomvrie; V. Rap. lui Ungnad din 16 Octomvrie, Doc. Vol. IV¹, p. 170.

(2) Dăm sub rezervă bănuiala că Teutschlaender, socotind cu data de 14 chiar această scrisoare, a afirmat că Mihai și-a avut la această dată castrele la Retesz; sau, știind că Mihai a trimis pe fiul său Pătrașcu la Brașov din castrele dela Retesz, și scăzând din 16 Oct., data sosirii la Brașov a lui Pătrașcu, cele două zile de drum, rămâne 14 Oct., dată la care sus-zisul autor dă castrele lui Mihai la Retesz.

ar fi fost greu de adus (peste creasta Ist.-C.), dar în focul luptelor și mai ales în luptele în retragere, nimic nefiind sigur, și deci nici locul de repaos peste noapte, și conducerea luptelor pe cât se poate netrebuind să fie subordonată și nici cel puțin influențată de transportarea bagajelor, parcurile nu trebuiesc a fi purtate în luptă după armată, ci trebuiesc puse în siguranță, și în așa fel ca să nu stânjenească mișcările armatei. De aceea cred că în cazul de față, bagajele grele și castrele au fost lăsate în valea Cricovului, cu ordinul de a urmări mișcările lui Mihai-Viteazul de pe drumul Buzău-Ploești, și a se ține la aceeași înălțime cu el pe drumul Lapoș-Podeni; și că, odată cu retragerea lui Mihai în ziua de 14 Oct., în sus pe v. Cepturei și probabil prin satul actual Rotarii, spre v. Cricovului de mijloc și spre depr. Podeni, castrele s'au unit cu el în acest din urmă loc și împreună au mers spre v. Teleajenului.

În linii generale am avea următorul rezumat al operațiunilor: Mihai-Viteazul coboară valea Buzăului până la Cislău, o părește din acest punct și trece în valea Cricovului superior; aici, reordonându-și armata și apoi lăsându-și castrele și trimitând pe B. N. înainte, trece culmea Istrița-Ciorțea spre a cădea în calea Polonilor, probabil pe drumul Lapoș-Jugureni-Năeni-Săhăteni, ca cel mai potrivit pentru a eși cât mai înainte Polonilor în drum.

La 11 Oct. Baba-Novac isbește pe neașteptate și pune pe goană avangarda polonă la Sărata.

La 12 Oct., ținând și sprijinindu-se pe înălțimile crestei Istrița, deschide lupta dela Năeni, atacând în flanc armata polonă ce urmă spre Târgoviște drumul Buzău-Ploești; seara e respins în castre. (?)

La 13 Oct. iese iarăși din castre, și urmând probabil drumul, Lapoș-Jugureni-Mizil, merge către inamic, și, «deasupra drumului, deasupra șanțurilor, aranjând armata în dosul lor, la poalele munților, prin vii», retrăgându-se treptat, ține în hartă continuă armata polonă până la Ceptura.

La 14 Oct, «după ce două zile s'a bătut cu succes», dispare în munți, îndreptându-se probabil către depr. Podeni, și apoi, «făcând ocolul munților» (ocolind dealul Bucovelului), iese înaintea armatei polone la Bucovel, la trecerea Teleajenului (18 Oct.).

Deosebit de folosirea funcției reg. Lapoșului, și fără a ține seamă de mișcările ce i-ar fi fost în putință și potrivite cu situația în care se află, se descifrează următoarea normă în executarea manevrelor contra năvălei polone: găsimu-se pe linia Buzău-Lapoș-Podeni-Mislea, o părăsește spre a se îndrepta prin Năeni asupra armatei polone; respins, execută a douazi din aceeaș loc o mișcare analogă însă la un nivel mai retrograd, după progresul făcut de Poloni în drum; după lupta dela Ceptura câștigă din nou linia Lapoș-Podeni, pe care, retrogradând până în valea Teleajenului, iarăși o părăsește și coboară această vale pentru a se așeza iarăși în calea Polonilor; după Bucovel, după cum vom vedea, câștigă aceeași linie pentru a trece în valea Prahovei și pentru a scăpa de urmărirea Polonilor.

Astfel, sub pavăza liniilor de obstacole (creasta Istrita-Ciortea și dealurile izolate dela nordul Ploeștilor) ce se înșiră în lungul și pe dreapta drumului Buzău-Ploești-Târgoviște, pedeoparte își ținea la adăpost și își purtă bagajele după trebuință pe drumul Buzău-Lapoș-Podeni-Mislea, iar pedealta manevră acoperit și ascuns pe acelaș drum paralel cu direcția de marș a Polonilor, și succesiv cădea în flancul lor: ideia cea mai sublimă, comandată de împrejurări și de configurația terenului pe care operă, ideie demnă între planurile militare, să stea alături de concepția strategică pentru unitatea tuturilor Românilor.

După această normă ar mai fi putut execută încă o manevră de flanc pe coridorul deschis perpendicular în flancul drumului Buzău-Ploești de către râul Cricov; de o asemenea lovitură se temea Zamoyski și o așteptă, căci nu ne-am explică altfel întârzierea lui timp de 4 zile aci. Am spus mai înainte că Mihai ar fi putut să utilizeze comunicația dintre V. Buzăului și Vrancea, și, prin valea Slănicului, Râmnicului, Milcovului și chiar prin valea Putnei, să cadă pe linia de comunicație a armatei polone; de asemenea să dea aceeași lovitură prin valea Buzăului, ținând pe Poloni de front la Cricov. Eră însă un lucru care îl opriă: ținea să deschidă bătălia decisivă la Ploești în locuri cunoscute ca fiind cu totul favorabile. Spre Buzău și Vrancea s'ar fi depărtat de Ploești, lăsând pe Poloni în apropierea acestuia; la Cricov ar fi fost prea aproape și o respingere de aci ar fi însemnat pierderea dintr'odată și a liniilor Bucovelului și Teleajenului, unde aveă de gând să reziste lui Zamoyski.

Pe lângă necesitățile de ordin militar, ce îi impuneă lui Mihai rezistența succesivă și lupta decisivă înaintea Târgoviștei, i-se mai impuneă lupta necurmată și pentru cultivarea opiniei publice; ce ar fi însemnat în ochii mulțimei «care din înclinație către Mihai» (1) lăsase pustii ținuturile în calea Polonilor, părăsirea fără o rezistență înverșunată a Târgoviștei?

Foarte ușor ar fi putut să stea Mihai înatacabil la Lapoș, și să aștepte acolo plecarea acasă a Polonilor, și apoi să stea de vorbă cu Simion Movilă; dar el dăduse o altfel de educație poporului său, și poporului îi plăcea să-l vadă altfel: «sărind pe șapte cai». Dar considerația, ce el o avea de el însuși, de mare luptător?

Zamoyski, ajuns la Buzău la 8—9 Octomvrie, așteaptă aci sosirea și apariția lui Mihai, punându-se sub protecția unei «avantgarde» așezată la Sărata, în direcția Ploeștilor (Oare se va fi acoperit și spre Gura-Nișcovului și spre eșirea Buzăului din munți, de unde mai probabil ar fi venit Mihai?).

La 11 Octomvrie avantgarda fiind atacată, și prin aceasta el edificându-se asupra normei de care se va conduce Mihai în luptă (eră cunoștință nouă), înaintează la 12 Octomvrie spre Ploești; atacat fiind, deschide lupta dela Năeni, și a doua zi luptele dintre Săhăteni și Ceptura, pentru deschiderea drumului.

La 14 Octomvrie, Mihai dispărând în munți, Zamoyski este pus într'o serioasă încurcătură; el stă în inacțiune în fața Cri-covului până la 18 Octomvrie,—Polonii zic, cu gândul de a merge sau la Târgoviște, sau a urmări pe Mihai în munți (vorbă să fie!).

La 19 Octomvrie, aflând prin spioni «că Mihai pândește ocazia de a năvăli asupra armatei polone», prin urmare că Mihai nu s'a retras definitiv în munte, cea ce și așteptă, mulțumit că a scăpat de spectrul necunoscutului, merge să înfrângă și această greutate.

În definitiv Mihai adoptase defensiva strategică și ofensiva tactică (voia la început să ia și ofensiva strategică prin Oituz),

(1) Aceasta s'a întâmplat atât în Moldova cât și în Muntenia, în timpul năvălirii Polonilor (Heidenstein).

iar Zamoyski adoptase din contră ofensiva strategică și defensiva tactică.

Din partea lui Mihai scopul luptelor din prima perioadă a fost de a întârziă înaintarea Polonilor, și mai ales de a nu-i lăsa să ajungă la Ploești, până la sosirea unor noi ajutoare. Fie că ar fi întârziat pe Zamoyski, afară de cele două zile de luptă, 6 zile (9—15 Octomvrie) la Buzău și 2 zile (17 și 18) la Cricov, după cum reese din sursa polonă, fie că i-ar fi întârziat 3 zile la Buzău și 4 la Cricov, după cea de a doua sursă, Mihai cu o armată de 3 ori mai mică și cu un material de războiu inferior și neîndesulător, a reușit să câștige timpul necesar pentru sosirea ajutoarelor (1) și pentru ridicarea de noi oști, obligându-l pentru aceasta pe adversar să parcurgă în 10 zile (10—20 Octomvrie) numai 60 klm. (Buzău-Bucovel), și ținându-l în acelaș timp înaintea Ploeștilor.

Zamoyski, deși întârziat în drum și pus adesea în situații critice, nu suferise mult, și eră probabil mulțumit de rezultatul acestor lupte; plecase așteptându-se la greutăți mai mari.

Soarta aveă să decidă la Ploești.

*
* * *

Locurile din jurul Ploeștilor încă de mult fuseseră cercetate și apreciate de Mihai ca fiind proprii pentru apărare, încercându-le chiar tăria în câteva rânduri contra Turcilor și Tătarilor.

Această apreciere a fost dictată și întemeiată pe situația excepțională în care se găsește aci bordura colinelor. In regiunea Ploeștilor, colinele, spre deosebire pedeoparte de regiunea Târgoviștei și de regiunea Albești—Buzău, unde e'le ținându-se lanț de munți se termină brusc acupra câmpiei, iar pedealta de regiunea Târgoviște—Vârciorova, unde colinele, tot înlănțuite se pierd treptat în planul câmpiei; aci colinele ce se prezintă în câmpie pierd legătura cu munții, și, constituindu-se sub forma unor insule deluroase, încing spre Nord și Vest orașul Ploești, ca cu o linie de forturi. Intervenind accesoriu acestui dispozitiv, un joc caracteristic de tapșane (terase diluviale) complectează spre sud circuitul proiectat de dealuri.

(1) Puțin importă dacă nu i s'a trimis de către cel dela care el așteptă; de timpul material trebuincios sosirii a dispus.

Caracterul de a fi izolat al dealurilor, precum și înșirarea potrivită a tapșanelor (acoperite cu pădure), au atras atenția Voevodului, ce-și căută un cuib de seama sa, la înălțimea artei sale de a se război.

Intre dealurile izolate din jurul Ploeștilor eră unul, căruia Mihai obișnuia a-și încredința soarta în retragerea din fața primelor aliuri ale marilor năvăliri; acesta fû însași dealul unde Mihai și-a propus a atrage pe Poloni, pentru a le deschide bătălia decisivă, după primirea ajutoarelor.

«In acest loc a înfrânt altădată pe Tătari și acum 5 ani pe Sinan» (?) (1) spune raportorul dela r. «Iolason»; «loc vestit prin măcelurile Turcilor, urmează Heidenstein»; «poziție de natură puternică unde eră obișnuit a se retrage în fața forțelor turcești și tătărești, și nu numai că se apăra de ei prin avantajiiile acestui loc, dar încă îi păgubiă notabil», adaugă însuși Zamoyski (2).

Bălcescu (3) vorbește de o luptă din Fevruarie 1595, ce, după luptele dela Dunăre (Putinei-Scărpătești), Mihai o avu tot cu Tătarii. Aceștia, după ce pustiiră Moldova, veniau în Muntenia; ei fură lăsați se înainteze până la un loc, unde cad în cursă, fiind prinși între două focuri între armata Muntenească și cea Moldovenească a lui Aron, ce eră ascunsă în păduri și în spatele unor dealuri.

Bailul Marco-Venier, într'o scrisoare dată din Constantinopole, în 20 Fevruarie 1595 (4), vorbește de o luptă în care Mihai «a lăsat pe Tătari să înainteze în Valahia cale de două zile până la piciorul unui munte, de unde el s'a repezit asupra lor, aruncându-i spre Silistra». Bailul pretinde că horda bătută e tocmai cea care venise pela Vidin, nu o alta venită prin Moldova, după cum relatează documentul dat din «Veissenburg», din 22 Fevruarie 1595.

In 1596 Ieremia Domnul Moldovei anunță pe Mihai că o mare hordă tătărească (de 200.000) amenință să calce țările române, spre a răsbună pierderea de anul trecut. Mihai în așteptarea a-

(1) Această confuzie a provenit din aflarea în apropierea locului de bătăie a satului V.-Călugărească, asemenea la nume, mai ales pentru un străin ca Zamoyski, cu Călugărenii.

(2) Zamoyski poate să fi aflat chiar dela locuitori aceste lucruri.

(3) Bălcescu, *Istoria lui M. V.*, Ed. 1901, p. 52.

(4) Doc., Vol. IV², p. 188—189.

cestei năvale „se gătiă a se retrage la nevoie pe Buzăul de sus». O avantgardă a Tătarilor și o trupă turcească este respinsă cu noroc. Horda cea mare năvălește pe neașteptate, și printr'o înșelăciune găsește pe Domn cu oștile concediate. Mihai adună în grabă 6,000 oaste de țară și isbește la Gherghița horda cea mare. Hanul înspăimântat de atâta curaj ia fuga.

Considerând afirmația lui Zamoyski și Heidenstein și cea din rap. dela r. «Iolason», și fiindcă dealul unde Mihai a încercat să oprească pe Zamoyski poate fi întrebuințat cu mult avantajiu în special în operațiunile pentru oprirea unei năvale dinspre Moldova, bănuiesc că muntele unde Bailul spune că Mihai a așteptat pe Tătari, precum și locul în păduri și în spatele unor dealuri, unde eră ascuns Aron cu oastea moldovenească, e tocmai dealul în chestiune; de asemenea bănuiesc că locul unde așteptă Mihai în 1596 horda tătarească, astfel în cât la nevoie să se poată retrage în valea Buzăului-Superior, e sau regiunea Lapoșului, sau, și cea ce cred mai probabil, tot acest deal, deoarece vedem pe Mihai, la năvălirea marei horde tătarești, coborându-se la Gherghița, care se găsește la poalele acestui deal, și în acelaș timp și de aci putându-se retrage tot așa de ușor pe Buzăul-Superior ca și dela Lapoș.

Imi propun a fixa mai întâiu acest deal ca element terestru și apoi a-i scoate în evidență funcția sa strategică și avantajile tactice ce prezintă, și, urmărind desfășurarea evenimentelor ce au avut loc după 18 Oct. 1600, să scot în evidență întrebuințarea ce i-a dat-o Mihai lui, precum și întregului dispozitiv de dealuri din jurul Ploeștilor.

Scrutând indicațiile(1) date de Bălcescu unui prietin, căruia îi recomandă un pelerinagiu pe tărâmul luptelor lui Mihai, pentru reconstruirea acestor lupte, fără a recurge imediat la relatările documentare, găsim relativ la lupta dela Ploești că «se făcù pe apa Teleajenului, cevă mai sus pe râu urcând din drumul Ploeștilor. Oastea românească eră așezată într'un loc de trei părți înconjurat de munți și acoperit cu păduri; în a patra parte pe unde Mihai intrase în acel loc, și se află astfel înschis, veniă râul Teleajen, care făcea o cotitură acolo în cât trebuia a-l trece de două ori spre a intra în pădurea cea deasă ce se află în

(1) Indicațiile publicate în *Istoria lui M. V.*, Ed. 1901, p. 150.

fruntea taberei românești». Acest loc nu poate fi decât gura basinului Bucovelului,—Dealul Mare, D. Gâlmeia și Podul Chilii înconjurându-l de 3 părți, spre Nord, Est și Sud-Est, iar Teleajenul închizându-l dela oarecare distanță spre Sud și Vest; — și dealtfel chiar dacă am căutâ un alt asemenea loc prin împrejurimi, nu am găsi.

Bălcescu mai recomandă, tot în scopul reconstruirii luptei, și cercetarea legendelor, poveștilor și cântecelor populare, ca fiind folositoare la fixarea punctelor istorice de preț.

Tot așa de folositoare, dacă nu și mai sigure, sunt și numele ce poartă diferite puncte, precum și rămășițele de arme și echipament și resturile din cari se disting lucrările de apărare.

Cum că niscai lupte s'ar fi raportat pe acolo nu există legende în toată regiunea Bucovelului; după o legendă foarte vagă, ce încă se mai ține în cătunașul V. Humei, precum și în cătunul Strâmbeni, Mihai Viteazul s'ar fi luptat în punctul «Cetățuia Tătărească (a Fetii)» și dealungul muchiei estice a dealului Găgeni, el fiind pe deal.

Puncte purtând nume caracteristice și unde se disting și oarecare lucrări avem: Cetățuile («Mare», «Mică» și «Rotundă») pe malul stâng al Teleajenului, în sus și la Vest de Bucov; «Cetățuia Tătărească» dela V. Humei, în capătul Nord-Estic al dealului Găgeni.

Urme de lucrări pentru apărare se găsesc la Cetățuiele dela Bucov; se observă modificarea nivelului, și alinierea traseului, și amenajarea într'un talus repede și uniform a malului celei de a doua terase diluviale, ce îmbracă pe stânga cursul Teleajenului. La «Cetățuia Tătărească» se găsește un șanț de 400 m. pentru izolarea cetății de corpul dealului Găgeni.

În dicționarul Geografic al județului Prahova găsim la cuvântul «Cetățuie»: «șanț mare spre Apus și Miazăzi de Scăeni și în apropiere de Teleajen. Acest șanț se zice că datează din timpul lui Mihai-Viteazul». (1)

În cătunul Strâmbeni se vorbește că s'ar fi găsit părți de harnașament și alte lucruri; dar țărani sunt foarte circumspecți în destăinuri de felul acesta.

În dealul Gâlmeia cu ocazia sapei de măsură (60 cm.) pentru

(1) E vorba cred de cetățuiele dela Vest de Bucov.

replantarea podgoriilor, se găsește în pământ mărunțiș de fierărie, (nituri, cue); în via Cojanu, dela Nordul satului Pleașa s'a găsit la o adâncime de mai mult de 60 cm. o sabie.

Acestea fiind reținute, și pe lângă că descrierea desfășurării luptei corespunde cu liniile dealului Bucovelului, găsim în scrisorile lui Zamoyski către Basta și către Statele Transilvaniei dela 23 Oct. (1) că Mihai «își pusese castrele la Teleajen, care eră de trecut, într'un loc numit Bucobyl (Bucovel), prin natură dificil și împedicator » (2), însuși el trimițând aceste scrisori «ex castis ad Bukobil».

Insuși faptul că Polonii au tăbăruit aci după lupta dela Bucovel, mă face să cred și mai mult că lupta a avut loc pe râul Bucovel la eșirea lui din dealuri; căci dacă lupta s'ar fi dat după cum se susține (3), Mihai ocupând linia Teleajenului (terasa Ploeștilor), de ce Polonii nu au tăbăruit la Ploești, care eră în direcția înaintării lor și în apropiere, și s'au întors spre a tăbăruți la Bucovel?

Dar exprimarea cea mai categorică a diferenței între locul luptei (Bucovel) și râul Teleajen o avem în scrisoarea din Martie 1601 (4) a regelui Poloniei către Papa; astfel regele, vorbind de lupta decisivă dela 20 Oct., spune: «în sfârșit în convalea (șes înconjurat de înălțimi) Bucovelului, la râul Teleajen, Mihai își întărise castrele».

În ce privește tălmăcirea cuvântului Bucobyl în Bucov, tălmăcire dată de Teutschlaender (Bucobyl, was ich Bucow lese) (5) și adoptată de d-l Iorga (6), este greșită (7). Cu numele de Bucovel a existat și un cătunaș din jos de Plop, iar astăzi se găsește mai la vale un alt cătunaș Gura-Bucovelului.

(1) Doc., Vol. IV, p. 183—184.

(2) *Castra ad flumen quod superandum erat Telesinum loco, nomine Bukobyl, natura difficili et impedito posuisset*.

(3) General C. Hârjeu, *Pregătirea armatei pentru războiu*.

(4) Docum., Vol. XII, p. 1167—68: «in convalle Bucobel, ad amnem Telesion».

(5) Teutschlaender, *Mihael der Tapfere*, (1879), p. 212.

(6) Tabla numelor proprii, Doc., Vol. XII.

(7) Greșeala provine din lipsa unei cercetări la fața locului, numirea Bucovel nefiind dată nici în harta Austriacă $\frac{1}{300000}$ (planșa «București», 1878), nici de harta Statului Major Român $\frac{1}{50000}$ (planșa «Urlatții»). Totuși în Marele Dicționar Geografic este.

Din aceste cauze încă și numirea acestei lupte «lupta dela Bucov» (1), în loc de «lupta dela Bucovel», mi-se pare nepotrivită.

Linia Bucovelului fiind poziția ocupată de Mihai în lupta contra Polonilor, dealul unde obișnuit se retrăgea spre a trânti în curse pe năvălitori și către care atrăgea și pe Zamoyski, nu poate fi altul decât dealurile ce limitează și desemnează bazinul Bucovelului, numite dealurile Bucovelului.

Acest deal e constituit din două creste deluroase, Gâlmeia și Dealul-Mare,—paralele și îndreptate Est-Vest,—și dintr'un platou, Podul-Chiliei, care unind ca printr'o scoabă cele două creste, închide bazinul izolat al râului Bucovel.

Cele două creste, amândouă cu o altitudine relativă de 200 m., au clinele sfârticate de vălcele adânci și cu fundul escarpat, obligând mișcarea și mai ales drumurile a urmă direcția creștelor și a vălcelelor.

Podul Chilii cu altitudine relativă de 100 m., crestat de vălcele, în cea mai mare parte îndreptate în interiorul bazinului, obligă în acelaș fel comunicația.

Pârâul Bucovelului, având bazinul și valea închise de aceste înălțimi, deși slab alimentat de izvoare subterane, dispunând însă de un bazin destul de întins, în timpurile ploioase posedă un curent foarte puternic.

Valea Bucovelului, nu atât croită prin puterea și mulțimea apelor pârâului, cât prin distanțarea de formație geologică a dealurilor Gâlmeia și D.-Mare, e foarte largă. Albia pârâului strimță, sinuoasă și cu maluri escarpate, având fundul mai mult nisipos de cât pietros, e îmbrăcată lateral de terase diluviale, luncile Bucovelului.

Terasa diluvială ce îmbracă piciorul tuturilor dealurilor izolate din jurul Ploeștilor, spălată aci de torenții diluviali ai Teleajenului și ai Bucovelului, se menține la gura bazinului Bucovelului în platoul Balaca-Bucov, ce înșiră, la sudul dealului Gâlmeia și în lungul Teleajenului, o muchie de 20 m. de înaltă, și înaltă cu 15 m. malul drept al Bucovelului; și se mai menține și în

(1) Satul Bucov de azi, deși în documentele privitoare la luptă nu se pomeneste, trebuie că a existat, sau cel puțin a existat un punct cu acest nume, din care să fi derivat diminutivul Bucovel.

platoul V. Călugărească, ce opune o muchie identică pe stânga și la $\frac{1}{2}$ —1 klm. de Bucovel.

În ce privește împărțirea vegetației, în prezent pădurile acoperă în întregime P. Chilii, precum și clinele nordice ale creștelor Gâlmeia și D.-Mare, clinele sudice ale acestor creste fiind acoperite cu podgorii; în trecut, localnicii spun că pădure mare se întindea până în timpul din urmă pe terasă, până aproape de Bucov, unindu-se cu pădurea de pe clina nordică a D.-Mare, cu discontinuitate numai în Poiana-Lungă, între Plop și fostul cătunaș Bucovel și între cătunele Gura-Bucovelului și Teleajen.

De altfel, toate terasele de acelaș nivel cu terasa Bucovelului, spre deosebire de luncile intermediare, fiind acoperite cu pădure, aceasta ne face să credem că întreaga această terasă a fost acoperită cu pădure, fapt ce corespunde și relatărilor documentare.

În ce privește întinderea podgoriilor, bătrânul Potcoavă din satul Pleașa spune că dealul Gâlmeia s'a populat cu vii în zilele lui, și că mai înainte nu se găsea vii de cât pe clina vestică și în colțul sud-vestic al lui, iar «D.-Mare așa a fost de când e lumea».

Acest deal, al Bucovelului, topograficește format din trei elemente, se prezintă însă prin izolare ca un singur element.

Apărarea celor două creste, în parte e reprezentată prin apărarea extremităților lor. Marile păduri, ce acoperă Podul-Chiliei, stânjenește făcând impropriu pentru acțiunile militare acest element.

Stăpânirea acțiunii pe valea Bucovelului o dă stăpânirea liniilor orografice împrejmuitoare.

Păstrarea întregului deal se obține stăpânind ca puncte de primul ordin: punctul cota 411, ce înoadă Podul Chiliei cu d. Gâlmeia și cu linia Bucovelului; punctul cota 381, ce înoadă Podul Chiliei cu Dealu-Mare; punctul cota 408, ce asigură împreună cu pădurile Podului Chiliei încercările dinspre Nord-Est; și punctele 340 și 301 ce țin intrarea văii Bucovelului.

Jocul teraselor dela gura văii extinde sub protecția dealului perimetrul defensiv asupra încrucișării soselelor Ploești-Buzău-Moldova și Ploești-Chiojdu (sau Zlon)-Ardeal.

Porțiunea din valea Bucovelului, cuprinsă între cele două creste și sub protecția lor, reprezintă locul de adăpost ce-l oferă aceste dealuri.

Valea Bucovelului înseamnă linia naturală ofensivă.

Acest deal, constituind nu numai un accident pentru rezemarea frontului, dar putând îndeplini și funcțiunea de câmp reținat, fie pentru a servi ca bază unor acțiuni ofensive, fie pentru a primi o trupă în retragere, în aceasta stă nota distinctă față de elementele de prin pejor.

Cu o așa fericită conformație în ce privește calitățile defensive și ofensive, nu se lasă mai pe jos nici ca așezare strategică. Așezat la încheerea marelui artere de comunicație Moldo-Valahe cu drumurile de trecere în Transilvania (1) favorite lui Mihai, având linia naturală ofensivă normal pe această încheere, prin această eră locul indicat ca cu întreaga configurație din jurul Ploeștilor să servească de temelie (2) operațiunilor pentru întregirea națională.

În legătură cu aprecierea lui Mihai asupra acestui minunat loc trebuie pusă și fondarea orașului Ploești.

Acest oraș chiar de ar fi avut o așezare anterioară, Mihai, pătrunzând valoarea acestui loc, a căutat să-i dea avântul necesar; și nu cred că ne-am duce prea departe cu gândul, dacă am crede că a voit chiar să strămute aci capitala Țării, din cauza unei mai

(1) Drumul socotit de Mihai ca cel mai bun pentru trecerea în Transilvania eră drumul Buzăului, prin Ploești-Văleni-Chiojdu-Nehoiu-Buzău, sau Văleni-Zlon-Tătaru-Buzău, sau urmând în întregime Valea Buzăului. Într'adevăr, într'o scrisoare către Sigismund-B., Mihai, cerându-i ajutor, îl rugă a-i trimite acest ajutor, de care avea nevoie grabnică, prin răsăritul Transilvaniei, «pe unde se vine mai repede în Țară». În 1599 întreprinzând campania Transilvaniei și a adunat oștile la Ploești, și a traversat munții trecând parte din armată prin pasul Tătarului, pentru a-i deschide strămtorile munților (Cheile Buzăului?), și parte prin Văleni-Chiojdu-Valea Buzăului; tot pe această cale a venit din Transilvania pentru a-și apăra Țara.

Alegerea de către Mihai a drumului Buzăului, ca drum de comunicație și mai ales ca linie de năvălire în Transilvania, nu eră dictată numai de ușurința ce prezintă circulația pe aci, ci mai mult pentru debușarea lui în C. Bârsei-Haromzek, de unde, fiind în Transilvania, ținea de aproape și drumurile Moldovei, pe care Voievodul nu o perdeă din vedere, când se gândia la întreprinderile din Ardeal.

(2) Venirea lui Mihai cu gândul de a da bătălia la Bucovel nu eră altceva de cât apărarea legăturii cu Muntenia a liniei sale de operațiune în Ardeal. O asemenea operațiune ar fi executat, și ar fi fost perfect în situație, când i s'ar fi atacat scaunul din Târgoviște, el fiind în Ardeal.

Regiunea defensivă a Ploeștilor eră complectarea funcției Câmpiei Bârsei dincoace de munți.

potrivite așezări în raport cu gândurile ce-l frământau, și pentru o mai lesnicioasă apărare.

Bucureștii, în mijlocul câmpiei, eră în drumul tuturilor năvălirilor, fără a putea adăposti o armată, și nici a permite cea mai mică împotrivire.

Târgoviștea, ceva mai retrasă și mai puțin bântuită de năvăliri, nu oferia încă azilul, pe care toți domnii nu-l găseau decât în munte.

Mihai voia un loc, nu unde să-și oprească o fugă rușinoasă și fără speranță, ci un loc de unde, reîmprospătându-și forțele să se repeadă iarăși în luptă, un loc aproape de câmpie, de unde să poată lovi iute și cu înlesnire pe dușmanul răspândit după pradă. Un asemenea loc îi trebuia și l-a găsit în regiunea Ploeștilor. Acest loc îi plăcea și îl vizită adesea; în rap. dela r. «Iolason» e numit «locul drag lui Mihai» (luogo diletoso di Michaele); și îi eră drag (1) nu fiindcă cumva ar fi fost pitoresc ci pentru strimtorile și pentru «pădurile cele potrivite pentru curse» («silva apta insidiis»).

D-nul Dr. Sârbu bănuiește că Mihai consideră Gherghița ca punct strategic, lucru pe care acesta îl comunică lui Sigismund Bathory, cu ocazia expediției contra lui Sinan, când ambii principii vizitară acest oraș. Intr'adevăr Gherghița, favorizată de o poziție tactică mulțumitoare, se găsea în calea puhoaielor tătărăști, dar făcând parte tot din sistemul de apărare al Ploeștilor, închizând spre Sud-Est circuitul de dealuri și tașane de aci; și chiar ca poziție separată de luptă, nefiind tare decât prin siguranța ce i-o da dealul Bucovelului, atât sprijinindu-i flancul stâng cât și asi-

(1) De altfel Mihai, în plăcerea de a vizita locurile și a le cercetă strimtorile, nu s'a mărginit numai la plimbări la Ploești, ci a mai colindat și în alte părți, căci iată ce spune într'o scrisoare lui Sigismund-B.: «Hanul Tătarilor a pornit incoace, iar acum e la Tudorăști (spre Odesa); locul îl cunosc bine, și *însumi am fost acolo*; e chiar aproape, așa că în trei zile poate să ajungă în Țară».

Se naște întrebarea: când a fost Mihai acolo, și în ce mod putea avea el așa precise cunoștințe asupra distanței și însăși asupra localității? Să nu fie rezultatul unor vizite obișnuite și rostul unei educații sistematice? Dar vizita neașteptată în Transilvania la Sigismund? Să nu vedem ceva mai departe? Oare cum ar fi operat el cu atâta precizie în Ardeal și Moldova? Și cum își dedea el așa bine seama de funcția Câmpiei-Bârsei, și mai ales de unde provenea o cunoștință așa de apropiată a regiunii Lapoșului?

gurându-i retragerea către un adăpost în caz de înfrângere (Operațiunea contra Tătarilor din 1596).

În orașul Gherghița Mihai ținea o garnizoană; o asemenea garnizoană mai ținea la Ploești, precum și la Mănești. Această așezare a garnizoanelor în regiunea Ploeștilor e indicația cea mai precisă a modului în care înțelegea Mihai apărarea de aci. Garnizoanele Mănești și Gherghița erau așezate tocmai la cele două porți naturale ce circuitul Ploeștilor le are în spre Sud și pe unde se putea pătrunde din câmpie la Ploești.

Acum, după ce avem o idee mai mult sau mai puțin clară și complectă de configurația și valoarea câmpului de bătaie Bucovel-Ploești, să reluăm firul evenimentelor, întrerupt cu data de 18 Octomvrie atât pentru Mihai cât și pentru Zamoyski.

Armata Polonilor «fiind deja în drum spre Ploești, Zamoyski fu informat că inamicul, făcând ocolul munților, tăbărâse numai la o leghe departe de armata poloneză, într'o poziție de natură puternică, unde eră obișnuit a se retrage» (1). Aceasta s'a petrecut la 19 Octomvrie, deoarece la 18 Octomvrie Polonia se repauzaseră la Cricov.

Raportul dela r. «Iolason», însă spune: «La 19 Octomvrie am ajuns la Ploești, loc drag lui Mihai, unde el, chiar în ziua aceea, se așezase cu tabăra, o leghe departe de noi, în acelaș loc unde el deja cu stratagemele lui birui altădată pe Tătari». De asemenea și din istorisirea lui Heidenstein (și a lui Vaillant, după acesta) reese că Polonia au ajuns mai întâi la Ploești, și de aci apoi au pornit la atacul taberei lui Mihai.

Din acestea mai întâi reese sigur aproape, — ceeace noi am mai demonstrat de altfel și cu ocazia fixării datei scrisoarei «ex castris ad Telesin», — că Mihai nu a așteptat pe Zamoyski în acest loc imediat după lupta dela Ceptura, ci s'a coborât la Bucovel în timpul din urmă, poate numai după ce a aflat că Zamoyski s'a pregătit de drum.

Din expresia «făcând ocolul munților», nu e greu de înțeles că Mihai mergând la Bucovel nu a urmat drumul mare, ci a

(1) Descrierea lui Zamoyski.

trecut dela Ceptura la Bucovel prin valea Cricovului și depr. Podeni în valea Teleajenului (1).

Cât despre relatarea din raportul dela r. «Iolason» și din Heidenstein (și după aceștia Vaillant), că Polonii au ajuns mai întâi la Ploești și apoi a urmat lupta, o cred imposibilă, deoarece pe lângă că nu corespunde cu chipul în care s'a desfășurat atacul, dar Polonii, mergând dela Albești la Ploești, ar fi executat față de Mihai, care erà așezat în valea Bucovelului, un marș de flanc periculos, al cărui avantajiu de isbire nu ar fi fost perdut de Mihai, mai ales că principala funcție a dealurilor Bucovelului constă în o asemenea lovire (2).

Considerând următorul pasagiu din descrierea lui Zamyski, putem afirmă că Mihai-V. s'a așezat în drum și că Polonii au dat lupta pentru a-și deschide calea spre Ploești: «Mihai își pusese toată nădejdea în pedestrime și în mașinele de război, ce erau ascunse în pădurea prin care trebuia să treacă armata regelui Poloniei»; și cum că întâlnirea a avut loc în ziua plecării din Albești, și că a fost neprevăzută, reese din următorul pasagiu, tot din descrierea lui Zamoyski: *«fiind dejă în drum armata spre Ploiești»*, comandantul Polon fu informat că inamicul tăbărise la Bucovel».

Modul cum Mihai ocupă poziția dela Bucovel, deși cu ceva mai multe amănunte redat, e nevoie totuși de oarecare presupuneri pentru a fi fixat.

Scrisoarea St. Poloniei către St. Trans., precum și descrierea lui Zamoyski și istorisirile lui Heidenstein și Istvanffius (3), unele descrieri cu oarecare adăogiri și amănunte, altele cu restricții,

(1) Dacă el ar fi urmat drumul mare, ar fi fost văzut de serviciul de cercetare polon unde s'ar fi ascuns, și prin urmare unde va opune rezistență; funcția liniei Lapoș-Podeni umpleă acest gol: Mihai manevră pe ea nu numai protejat, dar și ascuns, și după ea cădea asupra armatei polone și îi opunea rezistență pe neașteptate. Și nu e afară din posibilitate ca Mihai să fi trecut în valea Bucovelului traversând Podul-Chilii pe la Vărbila, acest drum fiind mai ascuns.

(2) In 1596, când Mihai unit cu Aron a bătut pe Tătari, cred că în lupta contra acestora s'a făcut uz tocmai de această funcție a dealului.

(3) N. Istvanffius, *Regni Hungarici Historia*, 1685, p. 484.

coincid însă în descrierea chipului în care Mihai eră așezat și așteptă sosirea lui Zamoyski.

«Locul în care se află inamicul eră: din trei părți îl înconjurau munți prăpăstioși, acoperiți cu păduri. Latura a patra, prin care intrase, eră formată din riul Teleajen,—care trebuia să fie trecut de două ori din cauza ramificării sale,—și de șanțuri băltoase, și de pădure foarte deasă», spune Heidenstein.

Scrisoarea Stt. Poloniei către Stt. Trans. descrie și mai categoric ocuparea d. Bucovelului în acelaș înțeles: «Latura dreaptă și stângă a armatei lui (a lui Mihai) o întăria munți înalți și răpoși (praerupti); în față (în fronte) râul cel împânzit (textuosus, întortochiat) și despărțit în mai multe ramuri, unind, închideă intrarea și multă pădure de brad (?) și de stejar potrivită pentru curse».

Istvanffius, folosindu-se atât de descrierile de mai sus (anterioare lui) și complectându-le cu frunzăriri de amănunte emanând din rapoartele oficiale, ne dă o descriere mai extinsă, dar tot în acelaș sens: «Și își dispuse linia de bătae așa încât munții cei mai prăpăstioși și mai înalți să-i întărească flancul drept și flancul stâng al armatei; în față aveă ca piedică riul cel foarte întortochiat și repede, răslețit în mai multe ramuri; iar pedestrirea și mașinele de războiu le ascunse în pădurea multă și deasă de brad și de stejar, pe lângă care trebuia să treacă armata polonă».

După aceste izvoare după care probabil și Bălcescu dă indicațiile (1) sale, Mihai ocupă gura văii Bucovelului, deacurmezișul intrării acestei văi, având aripa dreaptă rezemată pe d. Gâlmeia iar cea stângă pe D.-Mare; frontul fiind rezimat pe treasa Scăeni-Bucov, însemnat de fostele păduri de pe terasă și acoprit la oarecare distanță de riul Teleajen; această dispoziție ar fi fost potrivită contra unui atac dinspre Ploești, și numai în cazul când s'ar fi forțat intrarea Bucovelului în urmărirea lui Mihai, care s'ar fi retras în acest loc. Astfel fiind așezat ar fi de neînțeles cum tăia calea ascuns în pădurea pe unde trebuia să treacă armata polonă.

Descrierea lui Miron Costin, și în parte a lui Piasecius, con-

(1) După cât se poate întrevedeă, Bălcescu aveă în vedere mai ales pe Heidenstein.

cură a da un nou înțeles așezării liniei de luptă a lui Mihai-V.

Astfel Miron Costin spune: «Simțind Mihai că-i vin Leșii asupra-i, și-au ales loc de a darea războiu Leșilor pre apa Teleajenului. Și au tocmit oastea pe malul cel de dincolo, tocmai asupra vadului (2)». Adică opriă calea Polonilor la râul Teleajen, ocupând însăși linia Teleajenului.

Piasecius, descriind și el ocuparea poziției de către Mihai, este în parte de acord cu descrierile precedente, dar în același timp dă indicații în sensul dat de Miron Costin: «Mihai își pusé castrele la r. Teleajen, mlăștinos (?) prin albia sa și inaccesibil prin malurile lui cele prăpăstioase (?), și toate vadurile lui (Teleajenului) le întărise cu puternice trupe. Inșă Zamoyski privind pozițiunea locului, și fiindcă acea suprafață (planicies, șes) eră înconjurată de coline și vii în chip de teatru, ocupând Zamoyski... etc» (1).

Această descriere prezentând pe Mihai ca ocupând dreapta Teleajenului, înconjurat la spate (în spre Ploești) de un amfiteatru de înălțimi, cuprinde în sine o imposibilitate.

Cu tot înțelesul ce s'ar degajă din toate aceste descrieri, Mihai însă probabil că și-a avut frontul așezat pe malul terasei din dreapta Bucovelului, având aripa stângă rezemată pe dealuri, iar dreapta în aer; linia de retragere spre v. Teleajenului și în susul ei (3): frontul garnisit cu pădure, iar sub mal și înainte acoperit cu albia pârâului Bucovel.

Desfășurarea luptei corespunde numai unei asemenea așezări, după toate documentele; se va vedeă chiar că nici o descriere documentară a desfășurării luptei nu corespunde așezărilor precedente.

Drumul mare, ca și astăzi (șoseaua naț.), treceă Bucovelul, urcă malul terasei spre a străbate apoi pădurea (azi satul Bucov); și așa eră dacă frontul armatei lui Mihai eră precum l-am presupus, de oarece iată ce spune Zamoyski: «înțelesei că tot meșteșugul inamicului consistă în aceea ambuscare pusă la trecătorile pădurii, și că armatei noastre tocmai aceasta îi făcea cea mai mare piedică».

Astfel așezându-și frontul, Mihai nu se puteă dispensă de a ocupa D.-Mare (în special cota 301), căci după cum am spus la

(2) Miron Costin, *Opere complete*, Ed. Ureche, 1886, Vol. I, p. 447.

(1) Piasecius, *Cronica*, tipărită 1645, p. 189.

(2) Spre linia Lapoș-Podeni-Mislea.

descrierea dealului, jocul teraselor dela gura văii Bucovelului, ce extinde perimetrul defensiv al dealului asupra șoselei Ploești-Buzău-Moldova, nu numai că se susține prin ambele creste deluroase, dar ocuparea acestora de către inamic ar însemna dezastul armatei ce și-ar legă soarta de aceste poziții; și Mihai-Viteazul, care puneă așa de mare preț pe acest deal, trebuie că i-a înțeles mecanismul, de altfel simplu.

Structura frontului lui Mihai e foarte întunecat redată; nu se amintește cel puțin nici numele căpeteniilor ce s'ar fi distins, sau s'ar fi luptat în diferite faze sau puncte ale bătăliei.

În scrisoarea Stt. Poloniei către Stt. Ardealului se spune că «Mihai și-a distribuit armata în opt mari linii de bătaie»; și tot în această scrisoare, precum și în descrierea lui Zamoyski, și în toate notificările acestuia, se spune că «Mihai și-a pus toată nădejdea în pedestrimă și în mașinile de războiu».

Numai Miron Costin ne dă o împărțire importantă a oștilor, dar cu totul generală. «Mihai își așezase oastea de cealaltă parte a râului, punând pe aripi cavaleria, iar în centru, păzind vadul, așază pedestrimă» (1).

Armata polonă plecată dela Albești, în momentul descoperirii oastei române se găsiă «numai la o leghe departe» de locul unde aceasta eră ascunsă; se găsiă adică la înălțimea Văii-Călugărești, înșirată în lungul și la poalele sudice ale D.-Mare.

Zamoyski, cercetând poziția «cea aspră și cu meșteșugire folosită», conchide: «In acel loc nu se puteă intră decât pe două drumuri, și acestea tare dificile: unul printr'o vale, trebuind a trece apa, un șanț, o punte (2) și o pădure; celălalt printr'un munte

(1) In privința compoziției oastei lui Mihai trebuie amintit că el a dus lipsă de cavalerie la Mirăslău; iar in ce privește lupta dela Bucovel, știm că o parte din călăreți, Polonii, l'au părăsit la Brașov, iar recrutările din Țară nu-i puteă da o cavalerie de talia Zaporogenilor.

(2) Dacă ar fi fost să se treacă Teleajenul pentru a intră pe poziția ocupată de Mihai, nu cred că puteă fi vorba de punte, de oarece acest râu se trece prin vad în acel timp; e foarte de crezut eă e vorba de vre o podișcă peste Bucovel ca și aceea ce se găsește azi peste acest pârâu. De altfel de r. Teleajen se pomenește numai cât e vorba de râul ce incheieă de a patra parte poziția lu Mihai; când se descrie atacul poziției nu mai e pomenit.

și apoi trebuia încă a mai trece apa, șanțul și pădurea; restul locului eră înconjurat de munți prăpăstioși. După această cercetare, sfātuindu-se cu senatorii de față, duse în ziua următoare armata către acel loc, și se puse pe drumul muntelui, de pe care se vedeă bine câmpul și toate orânduelile inamicului» (1).

Polonii găsiindu-se la V. Călugărească, primul drum nu poate fi decât drumul mare care trece apa Bucovelului (probabil și atunci pe punte), urcă malul terasei și intră în pădure (azi satul Bucov); al doilea drum presupun că e drumul ce urmează lungul crestei Dealului-Mare, și, pe care voină a merge către frontul lui Mihai, trebuie a trece un munte (însuși dealul) și apoi trebuie a mai trece apa, malul și pădurea (2); și un cuvânt pentru care drumul muntelui e acesta, e că de aci se poate vedeă bine câmpul inamic (orânduelile acestuia vom vedeă că însuși Zamoyski spune că nu le vedeă).

Înainte de a da atacul, Zamoyski, suindu-se și el pe munte pentru a descoperi așezarea inamicului, «închipuindu-și că în acea

(1) Descr. lui Zamoyski, Doc., III, p. 462—464.

Textul acestei descrieri îl posedăm în traducere italiană, precum și în forma sa polonă însoțită de traducerea franceză: urmez traducerea italiană, de oarece mi se pare mai corectă sau după vre-o ediție diferită și îngrijită. Traducerea franceză dă o descriere mai sumară, mai liberă a acestor drumuri; astfel: «unul prin ape, prin șanțuri, pe o punte și o pădure; altul prin munte și prin o pădure» (Doc., Supl., Vol. I, p. 643).

(2) În tălmăcirea înțelesului și rânduiri apei, punței, șanțului și păduri; peste care treceau cele două drumuri, înclin a crede că nu trebuie să urmărm exact rânduirea din text, de oarece din primul moment vedem că această rânduire nu are caracterul de strictetă; astfel, se spune că primul drum trecea întâiu o apă și apoi o punte; pare a fi vrut să zică, și trebuia să zică, că drumul trecea apa pe o punte. Deasemenea șanțul, care eră de trecut, la descrierea drumului e pus înaintea pădurii, iar la descrierea luptei e pus după intrarea în pădure («Intrați în pădure ajung la un șanț noroios pe care în urmă îl trec cu rizie»). Acest șanț noroios pare a fi în situația actuală însăși albia strimă, adăncă, cu maluri escarpate și cu fundul elisor a pârâului Bucovel.

Din această descriere este de preț însă exprimarea raportului ce există între cele două drumuri, din care reese adevărata direcție a acestora. Astfel se spune că drumul muntelui se deosebiă de cel dintăiu numai prin faptul că mai trebuia să treacă un munte, și apoi se trecea apa, șanțul (însăși albia râului cu apă) și pădurea. Apa se trecea fără punte prin această parte, de oarece punte se va fi găsit, ca și azi, numai pe drumul mare («et poi bisognava pur passar l'acque, fossa et selva»).

pădure și împrejurul trecătorilor grele erau soldați ambuscați, puse să se descarce câteva tunuri de pe acel munte către pădure și către oarecare șteaguri cari, la marginea pădurii, se zăreau în parte. Intre acestea, din acel escadron inamic se strecurară 2 oameni, cari informară pe general de ce fel de oaste se găsiă în acele escadroane. Erau 7 escadroane de mare număr (textul francez dă 7 tunuri) și multă infanterie ambuscată».

«Înțelegând Zamoyski tot meșteșugul inamicului» conchise planul de atac: «Din dreapta asaltau Cazacii, dela stânga infanteria cu mare zel, trecând prin apă către pădure. Intrați în pădure ajung la un șanț (artificial ?) mult adânc și noroios, unde se întâlnesc cu infanteria și artileria inamicului, unde trăgând puțin cu puștile, la urmă, cu mare risc, trecând prin noroi până la brâu, trecură șanțul și respinseră infanteria inamică. Indărătul acestora tot restul armatei, coborând în jos de pe munte, cu un minunat avânt se repezeă înainte și trecând prin toate acele trecători cu mare iușeală, mergeau voinicește,.... și toată armata inamică fû pusă pe goană prin munți și vii, unde cadavrele erau foarte numeroase».

Raportul dela r. «Iolason», deși dă o descriere identică aproape, și în aceiași termeni cu descrierea precedentă, dă însă și unele amănunte originale și importante: «fiind în acea dimineață foarte mare ceață, care dură până la mijlocul zilei, Zamoyski începû atacul împotriva lui Mihai, nu însă pe unde se așteptă acesta, ci trecând *un râuleț* și o pădure; aceasta după ce Zamoyski pusese artileria pe un munte, de unde începû să tragă în câmpul inamic, care eră aproape de pădurea de mai sus. Se trimise 7.000 de cazaci, împreună cu care erau și vreo 2.000 infanterie, punând cealaltă infanterie să păzească artileria în munte».

Miron Costin, deși spune că Mihai a ocupat malul drept al Teleajenului («malul cel de dincolo»), descrierea ce el face desfășurării luptei, foarte amănunțită și cu peripeții și faze interesante, se potrivește fără nici un inconvenient și pentru poziția în care l-am presupus pe Mihai. E de observat,—și aceasta poate să fie un cuvânt că el istorisește că lupta s'a dat pe linia Teleajenului,—lipsa din descrierea lui a rolului jucat de muntele pe care Zamoyski și-a suit artileria, fapt asupra căruia toți scriitorii sunt de acord.

Descrierea lui Miron Costin, fiind și foarte frumoasă, nu o pot da decât în întregime :

«Aripile le ținea din adreapta Pătru oastea călărească; dintr'acolo eră și husarii. Din a stânga Ieremia cu oastea sa și cu o seamă de Leși. Eară Zamoyski singur cu pedestrirea și armata, adecă cu puștile, au ținut mijlocul, și drept împotriva pedestrirei lui Mihai-Vodă au stătut cu oastea.

Cu atâta eră mai meșter Zamoyski decât Mihai-Vodă, că cât au sosit, îndată au făcut cu pedestrirea sa băști (bastioane) de pământ înalte și îndată au suit acolo puștile (tunurile). Toată ziua aceia (19 Octomvrie) au stătut războiul, numai den tunuri unii la alții și din seneațe (puști) dau preste apă. A doua zi, mai semeț Z. decât Mihai, au trimis de au cercetat mai sus pe apă, despre munte, și au aflat vad; și îndată aripa aceea ce stă den dreapta, stoluri după stoluri, au pornit la vad; stătut-au singur mai tare cu focul asupra vadului decât în ziua dentâi. Mihai văzând că trece oastea călăreață a Leșilor prin alt vad au mai întârit pedestrirea și el cu șanțuri; iară el singur cu toată oastea călare au mers împotriva oștii cei Leșești. Miratu-s'au Mihai de semeția Leșilor, cu ce sârguință au apucat vadul; și au stat un războiu mare acolo pentru vad. Singur Mihai-Vodă ca un leu în fruntea războiului; și au fost războiul câteva ceasuri până au sosit și Husarii. Nedeprișă oastea lui Mihai cu acel fel de oaste, ce s'au pomenit, husarii. Dacă au sosit toată oastea Leșilor peste vad, și Husarii s'au stolit și au mers asupra oștii lui Mihai, au biruit focul lui Zamoyski și dela celălalt vad pe pedestrirea lui Mihai-Vodă. Și cum au împins-o dela mal, din șanțurile lor, au și cuprins-o călărimea ce mai eră cu Zamoyski, și au venit toată pedestrirea lui Mihai-Vodă, cu toată armata (tunurile), pe mâna lui Zamoyski.

Au dat știre lui Mihai că pedestrirea lui s'au spart dela vad; și acolo iarăși nu eră cu puțință să se învingă oastea leșească. Numai ce au căutat a da dos oștile lui Mihai, însă nu de tot în risipă, ce cu tocmeală, întorcându-se singur Mihai-Vodă cu capul său unde eră greul».

Heidenstein, și după el (de sigur nu direct) Vaillant, și numai ei amândoi, istorisesc că de cu noapte Zamoyski, spre a nu da timp lui Mihai să lovească el cel dintâi, porni trupele la atac ;

«și trecând prin mijlocul orașului Ploești și prin pădurea cea deasă» înaintă către Mihai.

Heidenstein, deși indică o direcție deosebită atacului dat de cât cea presupusă de noi, descrierea sa însă, nu mai puțin potrivită și cu poziția pe care am presupus că o ocupă Mihai, e în acelaș timp tot așa de bogată în relatarea de noi peripeții prețioase pentru fixarea mersului luptei, ca și descrierea lui Miron Costin.

«In zorii zilei o negură foarte întunecată substrase inamicului privirea armatei noastre, și prin intervenirea ei se părea că noaptea eră oarecum prelungită. Această negură (nebula, ceață, brouillard), de îndată ce se găsiră în fața inamicului, se risipi. Zamoyski ocupă dealul vecin (montem vicinum ocupat) și privi de pe el castrele inamicului și toată rânduirea de bătae a lui.

«Li se arată Cazacilor Zaporogeni că dâșii vor angaja lupta; să se ferească de ambuscadele care erau așezate în pădure.

«Intre acestea în castrele lui Mihai, corturile, carele și toate bagajele fură strânse în grabă și întoarse în fugă. Zamoyski nu voi a trimite armata polonă pentru a se bate pe ele, ca nu cumva căscând gura după pradă să fie expuși măcelului; căci Mihai în acest chip își dispusese armata departe de castre, după pădurea care eră în locul acelei intrări, în cât militarul polonez, jefuind la prima lui intrare castrele ce se găseau în drumul său, să poată fi surprins din coastă și din spate.

«După ce, într'un interval de aproape două⁷ ceasuri, liniile de bătaie ale lui Mihai fură puse în dezordine prin aruncarea cea groasnică și îndeșită a tunurilor, Zamoyski trimise armata din cei doi munți: în frunte pedestrașii, în aripa dreaptă Cazacii, în cea stângă călăreții cei mai aleși;—pedestrașii prin apă și prin noroi, pedestrașul Cazac prin pădurea cea plină de arbuști și de mărăcini etc.; Atunci o cohortă aleasă (a lui Mihai), trecând sinuozițiile cele dificile (de teren), atacă în grabă această lature a pedestrașilor; asemenea liniile mai depărtate ale dușmanului, ce stăteau ascunse în ambuscadă după pădure, sburau în ajutorul tovarășilor lor; deja și cohortele de rezervă ale lui Mihai alergând începuseră a înconjura spatele alor noștrii Atunci Cazacii atacă pe inamici pe la spate și din muntele stâng și din cel drept (?) cu mare sgomot».

Scrisoarea lui Zamoyski către Basta ne dă un amănunt foarte

interesant asupra desnodământului luptei, lămurind în acelaș timp o relatare a lui Miron Costin: „Și după ce pedestrirea polonă, intrată în pădure, îi respinse (pe români), cavaleria dădu năvală în armata rămasă a lui Mihai.“

Descrierea lui Piasecius, destul de interesantă, e cu deosebire prețioasă prin aceia că deși acest scriitor concordă în cea mai mare parte a descrierii cu Miron Costin (1), spre deosebire de acesta introduce (2) în descrierea luptei și rolul jucat de muntele pe care Zamoyski și-a suit artileria și și-a îndreptat atacul: „— ocupând Zamoyski o colină și așezând pe dânsa tunuri, respinge pedestrirea lui Mihai care păziă trecerea acelu râu, și îndreptându-se și câteva trupe de călăreți mai departe pe malul râului unde inamicul nu observă, prin locuri muntoase, îl atacă dintr'o parte. Pedestrirea lui Mihai așezată în formă de unghiuri (cunei) respinse îndârjită primul atac, dar îndată după aceia, fiind ruptă de trupele cele auxiliare ale Elearilor (Husarilor ?) începă a da îndărăt.

* * *

(1) Miron Costin a trăit după Piasecius ; Miron dela 1633 până la 1691, iar Piasecius dela 1578—1649.

(2) Această omitere s'ar explică în modul următor : M. Costin, trăind nu mult după lupta în chestiune, e posibil că, pentru o descriere mai exactă, a încercat să confrunte la fața locului terenul cu relatările isvoarelor ; și, plecând dela tema unei rezistențe «pe apa Teleajenului», privind terenul, a exclus ca imposibil rolul dealului, excluzând în acelaș timp și faptul că Mihai iar fi fost înconjurat și și-ar fi rezimat flancurile și spatele pe înălțimi.

Amândouă excluderile, de altfel potrivite pentru cazul unei rezistențe pe râul Teleajenului, sunt numai de el încercate.

În schimb însă pentru că în documente se insistă asupra unei poziții dominante de artilerie, introduce povestea cu băștile de pământ pentru ridicarea tunurilor.

Dealtfel M. Costin, a fost martor aproape ocular la o luptă ce în 1655 a avut loc tot la Bucov între Seimenii și Dorobanții revoltați ai lui C. Șerban și Prințul Ardealului Racotzi, chemat de acesta în ajutor.

În această luptă Seimenii și Dorobanții, sub conducerea lui Hrisea-Vodă cel de o zi, ocupase dreapta Teleajenului la sudul dealului Găgeni, față de Ungurii, ce venind din susul Teleajenului, i-a atacat în direcția Ploestilor. Așezarea aceasta a însemnat dezastrul revoltaților, întoarcerea flancului stâng fiind ușoară : «Trupurile (seimenilor) pe șleau zăceau polog, și spinii de pre laturi plini de trupuri omenești, și așa zăceau până la Ploesti».

Numai puțin M. Costin a fost influențat în povestirea sa și de desfășurarea acestei lupte. (Vezi povestirea acestei lupte în cronica lui).

* Unele descrieri, mai ales cele polone, ale martorilor oculari (Zamoyski și autorul rap. dela r. „Iolason“), se întrec în arătarea mărimii apelor, smârcurilor și șanțurilor noroioase, cari au trebuit să fie trecute de către armata polonă la atacul poziției lui Mihai; și aproape toți cronicarii sânt unanimi în a declara de foarte grea escaladarea poziției din cauza mlaștinilor.

Din cercetarea în prezent a locului, și din mărturii, reese că mlaștini propriu-zise nu se găesc, și nimeni nu-și amintește să fi existat vreodată în împrejurimile Bucovelului. Balta smârcoasă dela Est de biserica din Bucov, de pe cursul Bucovelului, este un eleșteu artificial păraginit.

Pârâul Bucovel însă având albia strimță și sinuoasă, în timpul ploilor mari se revarsă și își inundează lunca, lăsând, chiar și după retragerea apei, lunca împetecită cu bălți, ce durează un timp nu tocmai scurt. Se disting și pe lunca din fața poziției câteva locuri deprimite, acoperite cu vegetație mocirloasă (rogoz și șovar), și capabile de a ține un timp mai îndelungat apa. Se zice deasemenea că inundațiile erau cu mult mai mari când pădurea încă nu se tăiase.

Raportându-ne la 1600 Octomvrie, din însăși documente rezultă că timpul a fost ploios; astfel în scrisoarea lui Zamoyski către Basta se spune relativ la luptele dela Năeni și Ceptura că inamicul „ocupase marginile șanțurilor pe care ploile le făcuse greu din trecut“; probabil că aceleași ploi provocaseră smârcurile dela Bucovel, a căror mărime Polonii o exagerează spre a se arăta demni de o glorie mai mare.

După ploaie drept e însă că malul terasei, ca al oricărei terase diluviale, e foarte greu de escaladat din cauza iuțelei malului (1) și a alunecării; și e de socotit imposibilă chiar o asemenea operațiune sub focurile de pe creastă; aceasta eră de altfel și una din tăriile poziției lui Mihai: punerea inamicului în lupta de aproape, corp la corp, în inferioritate.

* Vorbind tot de obstacolele ce au fost de trecut, deși cronicarii cari descriu poziția lui Mihai spun că de a patra parte, pe unde intrase oastea română, și prin urmare pe unde trebuia să atace armata polonă, eră înconjurată de râul Teleajen cel întortochiat

(1) Malul teraselor diluviale, formându-se prin «căderea pământului», nu prin eroziune, posedă cea mai repede inclinare naturală posibilă.

și cu cursul ramificat, totuși când ei descriu atacul spun că soldații trebuiau să treacă prin mlaștini, noroi, ape și șanțuri noroioase. (Teleajenul în aceste locuri are albia pietroasă.) Aceasta e încă un cuvânt că poziția pe care o ocupase Mihai cu ocazia acestei lupte, avea frontul acoperit nu de Teleajen ci de Bucovel.

Ca chestiune de principiu tactic general pe care se bază tăria poziției Bucovelului, partea din descriere, care dă râul Teleajen susținând de a patra parte poziția în care se află Mihai, e cu totul conformă realității și întemeiată pe o apreciere judicioasă; (1) într'adevăr câmpul adăpostit al Bucovelului (convallis = șes înconjurat de înălțimi) are perimetrul înspre Sud-Vest însemnat de apa Teleajenului; însă modul cum Mihai ocupă de astădată poziția este o manifestare specială a funcției dealului: rezemat cu stânga pe deal, el interceptă comunicația Buzău-Ploești pe linia Bucovelului; căci am spus la descrierea dealului: jocul teraselor dela gura bazinului extinde, sub protecțiunea dealului, perimetrul defensiv al câmpului protegat al Bucovelului asupra șoselelor Buzău-Ploești și Ploești-Buzău (Vama)-Ardeal. Acum nu era vorba de fugă și adăpost defensiv pasiv, ci ținea calea Polonilor. E un caz special pe care, afară de relatările personale ale lui Zamoyski, nu-l văd reeșind din nici o descriere.

Prin descripție se apropie foarte mult de adevăr, în ce privește indicarea râului trecut de Poloni la atacul poziției armatei române, rap. dela râul «Iolason» când spune că trupele polone dela aripa dreaptă, Cazacii, mergând la atac au trecut peste un «răuleț» («fiumicelo»); acest «fiumicelo» nu poate fi decât Bucovelul. Probabil, dacă nu o fi rea-credință la mijloc, aspectul luncei lărgite și acoperite de mlaștini din fața poziției (partea poziției de lângă drumul mare) îi dedea un aspect de râu mai mare Bucovelului în această parte.

Heidenstein mai spune că râul ce eră de trecut, din cauza ramificațiilor, trebuia traversat de două ori; nu mai puțin Bucovelul, din cauza pronunțatelor, sale sinuozități, în mersul trupelor în masă la atac, parte din trupe, mai ales cele dela aripa dreaptă, trebuia să-l treacă de câte 3 ori. Dă de bănuir chiar că Polonezii aveau iluzia că Teleajenul se continuă în munte prin cursul Bucovelului, și luau Bucovelul drept Teleajen; o asemenea

(1) Și neîndoios purceând dela Zamoyski.

iluzie e posibilă și din cauza direcției ce are cursul inferior al Bucovelului față de Teleajen; și ei numiau Bucovel numai locul nu râul. Această bănuială s'ar putea susține și documentar prin următorul pasagiu identic din scrisoarea lui Zamoyski către Stt. Ardealului și din istorisirea lui Istvanfius: «Mihai își pusese castrele la râul Teleajen, care trebuia trecut, în locul numit Bucovel»

* Zamoyski în descrierea sa, când spune: «tot restul armatei coborându-se jos de pe munte», cred că voește a exprima cu totul altceva decât că armata întregă a fost suită pe munte și apoi toată a purces de acolo la atac. Bănuesc că a vrut să spue că tot restul trupelor ce el suise acolo, s'a coborât. Și nu toată armata polonă urcase muntele; căci ce ar fi căutat acolo cavaleria, afară poate de Cazaci, ce trebuind să întoarcă flancul stâng al lui Mihai în afară de vedere, nu puteau fi strecurați pe la extremitatea vestică a Dealului-Mare, pe sub focul oastei române de pe terasă, care în acest loc se apropie foarte mult de deal; vom vedea că cavaleria polonă a manevrat pe luncile Teleajenului la dreapta lui Mihai și drumul nu le-ar fi fost de loc prin deal.

* Un alt episod important al luptei, și care merită a fi clarificat, este plecarea castrelor lui Mihai, episod relatat numai de Heidenstein. Acest istoric pune drept cauză a străngerii și plecării castrelor (fapt petrecut odată cu începerea focului artileriei polone), întinderea unei curse de către Mihai; și anume: militarii polonezi luându-se după castre, și prezentându-și astfel flancul și spatele, Mihai să-i poată lovi cu folos. Tot în acest sens punându-ne pe calea explicațiilor, strângerea castrelor ar mai fi putut însemna și o fățărire de slăbiciune din partea lui Mihai; prin aceasta să facă pe Poloni ca, disprețuindu-i forțele, să-și micșoreze măsurile de precauțiune în luptă.

Dar pentru a vedea care din presupuneri e mai probabilă și dacă mai putem face și altele, să încercăm a fixa locul unde ele erau așezate. Heidenstein, și tot numai el singur, ni-l specifică ca fiind «departe» de armata lui Mihai «în cât militarul polonez, jefuind la prima intrare (primo ingresu) castrele ce se găseau în drumul său, să poată fi surprins din coastă și din spate». Față de modul cum am presupus că Mihai ocupase cu oastea sa poziția, castrele, după indicația de mai sus, trebuind să se găsească «la prima intrare», ar fi fost așezate pe locul ocupat astăzi de satul

Bucov, unde drumul mare suiă terasa și intră în pădure; sau ar fi fost așezate tot pe aceiași direcție, dar mai înapoi, — mai «departe» de armată, și, după cum tot Heidenstein spune, «după pădurea ce eră la intrare»; prin urmare castrele s'ar fi găsit pe terenul zis «Cetățui», acest din urmă loc corespunzând și unei așezări potrivite față de front (înapoia frontului). La Bucov ar fi fost pe linia frontului și, orice fel de cursă ar fi întins Polonilor, tabăra în acest loc ar fi fost prea periclitată, și ar fi împedecat și mișcărilor armatei.

În această direcție, (pe șoseă către Cetățui), îndreptându-se Polonii spre a jefui castrele, Mihai tocmai bine i-ar fi lovit din susul Bucovelului în flanc și în spate, dealungul acestui pârâu, și prin pădure dealungul malului terasei; lovitură foarte frumoasă dată în momentul când Polonii ar fi fost călare pe Bucovel.

Eu bănuiesc însă că Mihai departe de a fi voit să ațâțe pofta dușmanului pentru o frumoasă pradă ce-i scăpă din mână, bănuiesc că, odată cu ridicarea ceței, văzând armata polonă sus pe deal și gata de a ataca, și apreciind situația ca îndoelnică prin faptul ocupării dealului de către inamic, a dat ordin de a ridica castrele și a le salva.

* Chestiunea artileriei polone, al cărei efect e aratat decisiv în hotărârea rezultatului luptei, trebuie privită și clarificată din două puncte de vedere: al calității materialului și al poziției ce ocupă.

În ce privește calitatea știm numai atât, și cred deajuns, că însuși Zamoyski a îmbunătățit această armă, și, având în vedere interesul ce el purtă armatei, sigur a dotat-o cu materialul cel mai bun de atunci.

Tirul artileriei în stadiul de dezvoltare din acel timp nedeășind 600 m., vom considera această țifără ca limita maximă a distanței ce bătea artileria polonă.

Din toate descrierile ce vorbesc de locul tunurilor, afară de a lui Miron Costin, în care se spune că ar fi fost ridicate pe băști, se înțelege precis că au fost așezate pe muntele pe care Zamoyski și-a suit, și prin care și-a îndreptat armata la atac, adică au fost puse în poziție pe Dealul-Mare.

Considerând însă tirul scurt al artileriei din acel timp, deși Dealul-Mare are un comandament zdrobitor asupra terasei de pe dreapta Bucovelului, pentru a se ține însă în limitele tirului

față de frontul ocupat de oastea română, tunurile trebuiau să fie coborâte pe extremitatea vestică a acestui deal, atingând astfel un nivel egal, sau nu mult superior înălțimii terasei Bucovului; așa că dominanța ce posedă Dealul-Mare nu dădea aproape nici un avantaj lui Zamoyski asupra poziției Bucovelului, afară numai de o vedere întinsă asupra câmpului de bătaie.

Deosebit de aceasta, și pentru a ne face o idee exactă de răul ce putea să pricinuiască lui Mihai focul artileriei, și mai ales decât puteau tunurile de pe deal să hotărască soarta bătăiei, putem spune că efectul armelor de foc în acele timpuri, și cu deosebire al artileriei, eră pus cu mult mai pe jos, ridiculizat chiar, față de perderile ce-și cauzau adversarii în luptă cu arma albă. În această privință e hotărâtor cuvântul lui Condrațki, polcovnicul craiului polon, în consiliul de războiu ținut la Grigorești, în preziua luptelor dintre Gh.-Ștefan și V.-Lupu :

«Cetatea care va da cu puști (tunuri) ori cu sacalușe, acelea puțină pagubă fac în oaste și ales care mișcă și la un loc nu stă. Nu toate câte se slobod glonțurile nimeresc; mai larg e pe delături decât omul.

La noi este o poveste, că cine pierde de glonț de pușcă (tun) tot eră de fulger (trăsnet) să moară. Mică țintă e omul cu sabia smultă; și mai lesne e sinețașului a nimeri o vrabie decât pe un om călare cu arme». (M. Costin, Ed. Ureche, I, p. 620.)

În acelaș timp Ion Neculce, dând dreptate logofătului Miron, adaogă: «dintr'o mie de sinețe abiă se tâmplă de lovește un om». (Ion Neculce, *Letopisetul Țării-Moldovei*, ed. Kogălniceanu, 1872, p. 326.)

* * *

Controlând siguranța sau cel puțin probabilitatea exactității faptelor prin confruntarea izvoarelor, prin potrivirea lor cu terenul pe care s'au desfășurat, și prin caracterul de verosimilitate sub care se prezintă, avem următoarea înșirare de faze și peripecii ale luptei :

Armata polonă, ajungând la Valea-Călugărească în ziua de 19 Octomvrie (plecată de dimineață dela Albești), Zamoyski, fiind informat că inamicul așteaptă la Bucovel rânduit de a deschide bătălie sau ambuscat și gata de a sări pe neașteptate asupra armatei polone, în prima zi (19 Octomvrie) încearcă trecerea la

vadul de pe drumul mare și «în toată ziua aceia au stătut răsboiul numai din tunuri unii la alții și din seneațe dând peste apă».

Văzând Zamoyski că nu e chip a-și deschide cale direct pe drumul cel mare, stând tare oastea lui Mihai, «sfātuindu-se cu senatorii de față (consiliu de răsboiu), hotără că în ziua următoare să atace pe Mihai urmând drumul muntelui» (al Dealului Mare) și să-i întoarcă astfel aripa stângă prin valea Bucovelului.

Pentru aceasta, și pentru a nu-i lua Mihai înainte și a-l lovi, pornește de cu noapte și ocupă cu toată armata (?) Dealul Mare. Fiind ceață în dimineața aceia (de 20 Oct.), el a putut manevră și și-a putut apropia armata fără să fie văzut de Mihai.

Dela un timp ceața (1) se ridică, și tabăra și tot câmpul cu pădurile, în cari era ascunsă oastea lui Mihai, fu văzut. Din oastea lui Mihai nu se vedeă decât câteva steaguri (subîmpărțiri de cavalerie sau steaguri propriu zise?) către marginea pădurei (2).

Înainte de a porni la atac, Zamoyski, pentru a se încredința de dispoziția armatei lui Mihai, «puse să se descarce câteva bucăți de artilerie de pe acel munte către pădure și către oarecari steaguri, unde bănuia că sunt ascunși Românii» (nu se vedeă deci orânduiala armatei române). Atunci de acolo «se strecurară doi oameni, unul ungar și altul moldovean, care informară pe general de ce fel de oaste se află în acel loc», și «în ce loc este așezat fiecare dintre inamici» (Heidenst.).

Cazacii Zaporogeni fură înștiințați că ei vor ataca cei dintâi.

Între acestea Mihai ordonă să se strângă și să se retragă caștrele de pe câmpul de luptă. Zamoyski, socotind că se întinde vreo cursă, opri de a se urmări caștrele.

Artileria așezată pe deal deschide focul și timp de două ore trăsnește armata lui Mihai (centrul armatei, pedestrima) (3) «prin aruncarea cea groaznică și îndesită a tunurilor», și o pune în dezordine.

(1) Ceața din dimineața zilei de luptă e încă o probă că zilele precedente fuseseră ploioase.

(2) Frunza stejarului nu cade până la 20 Oct., mai ales când toamna e ploioasă, cum a fost în acel an; așa că nu s'a putut vedeă orânduiala armatei din pădure.

(3) Prin urmare centrul liniei lui Mihai, pedestrima, pentru că să fi putut fi bătut de artileria polonă, trebuie că se găsea înșirat vis-à-vis de extremitatea Vest a D.-Mare.

• In acest timp armata polonă este împinsă la atac; pedestrașii parte sunt opriți în deal pentru a apăra artileria (susținerea artileriei), iar parte formează centrul și merge drept asupra centrului lui Mihai format tot din pedestriime. Cazacii formează dreapta, și trecând Bucovelul pe din sus, dinspre munte, au însărcinarea să meargă și să înconjure (să învâle) aripa stângă a lui Mihai; la stânga cavaleria cea mai aleasă însărcinată a cădea prin lunca Teleajenului pe linia de retragere a Românilor în caz de victorie.

Mihai, văzând că trece «oastea călărească» a Leșilor (Cazacii) pe din sus, prin alt vad, a mai întărit pedestriimea dela centru cu șanțuri, iar el singur, cu toată oastea călare, a mers împotriva lor. Zamoyski, văzând și el că lipsește oastea călare a lui Mihai-Vod, a pornit și el întracolo cu husarii și cu toată oastea.

Rezervele lui Mihai intră în acțiune și încearcă pe deoparte un contra-atac asupra uneia din aripile pedestrimii polone, iar pe dealta întăresc întreaga linie.

In acelaș timp Cazacii printr'un ocol mai depărtat cad în flancul stâng al armatei lui Mihai ce apăra vadul de dinsus, și printr'un atac, combinat cu husarii și cu rezervele polone, fac să cadă apărarea românească din această parte. «S'au dat știre lui Mihai că și pedestriimea (centrul) s'a spart dela vad. Numai ce au căutat a da dos armata lui Mihai însă nu de tot în risipă».

Atunci cavaleria polonă, cea dela aripa stângă, sau cea «care mai era cu Zamoyski», năvălește în flancul drept și în spatele armatei romane, ce se retrăgea.

Se observă în conducerea luptei din partea lui Zamoyski o întrebuințare judicioasă a armelor auxiliare, artileria și cavaleria, și o succesiune de măsuri și faze distincte și bine motivate.

In ziua precedentă zilei hotărâtoare deschide o luptă preliminară, pentru a sondă tăria poziției și dispoziția trupelor inamice și a pătrunde intențiunile lui Mihai. Operațiunile de a doua zi, ziua luptei decisive, se încep prin marșuri de înaintare asupra inamicului și manevre ascunse (pe întuneric) pentru dispunerea trupelor în fața poziției inamice.

Prepararea atacului prin artilerie, aproape cu totul în înțelesul modern al acestei operațiuni, cu scopul de a pune în dezordine liniile inamice.

Angajarea luptei cu o parte din forțe: 7.000 de cazaci și 2.000 de pedestrași.

Gravitarea luptei către dreapta și atacul decisiv prin învăluirea flancului stâng inamic și forțarea îndărătnică de front a acestei aripi.

În timpul acțiunii decisive asupra flancului stâng al lui Mihai demonstrativa energetică de front: «stătu-au singur (Zamoyski cu centrul) mai tare cu focul asupra vadului decât în ziua dintâi».

În fine acțiunea cavaleriei în spatele și pe flancul oastei române respinse.

— Mihai, rămas în defensivă, este silit a-și subordona măsurile tactice după operațiunile adversarului; atacat poate pe unde nu se poate aștepta, pe la stânga, și amenințat a fi răsturnat pe aci, și rupt de dealuri, își întărește această aripă desgarnisind centrul. Încearcă apoi un contra atac în contra pedestrimii polone, dar fiind copleșit de mulțime e silit a se retrage.

Deși frontul poziției lui Mihai se găsea deacurmezișul drumului mare, pe care înaintau Polonii, această poziție însă se găsea deplasată spre Nord, față de direcția Albești-Ploești sau Albești-Mănești, pe care ei puteau să o urmeze pentru a merge la Târgoviște.

Polonii nu erau numai decât obligați a urma drumul mare ca drum unic, ci, trecând Teleajenul pe la Berceni sau mai pe din jos, puteau să meargă la Târgoviște ocolind poziția lui Mihai (1).

Urmând aceasă direcție însă executau, după cum am spus și mai înainte, un marș de flanc față de Mihai, defilând pe o direcție perpendiculară direcției linii naturale ofensive a câmpului Bucovelului, și Mihai n'ar fi pierdut ocazia să se repeadă dealungul Teleajenului în flancul armatei polone la trecerea acestuia.

Având în vedere aceasta, și pentru a nu lăsa în urmă pe Mi-

(1) Pentru a intercepta drumul năvălirilor din direcția Moldovei se construise la Teleajen de către domnii Români anteriori lui Mihai «Cetatea Teleajnei», ale cărei ruine se găsesc și se constată și azi lângă satul Berceni; dela dărâmarea acestei cetăți de către Ștefan-cel-Mare, nu s'a mai reconstruit, și Mihai înlocuia sistematic funcția acestei cetăți prin o manevră de flanc asupra acestei direcții, manevră rezimată pe dealul Bucovelului.

Atacul diviziei a 6-a, în manevra Regală din 1906, pentru ocuparea orașului Ploești (divizia venia dinspre Buzău) a fost îndreptat exact asupra locului cu ruinele cetății Teleajna; M. S. Regele și Statul-Major-Regal a luat loc, pentru observarea desfășurării manevrei, chiar pe movila constituită din ruinele Cetății.

hai în deplină putere, Polonii trebuiau să-și deschidă cale pe drumul mare, și mai ales să scoată pe Mihai din poziția lui.

Poziția era tare de front, probă insuccesul din prima zi; rezistența îndârjită și cu oarecare succes a infanteriei, deși slăbită numericeste, a doua zi, și însăși hotărârea lui Zamoyski de a răsturna pe Mihai întorcându-i poziția. Tăria frontului constă din smârcurile ce acopereau lunca din fața ei, apoi pâraul Bucovel umflat de ploi și noroios, și în fine malul terasei, înalt de 10—12 m., ce trebuia urcat sub focul de pe creastă.

Apropierea Dealului-Mare, deși ar fi fost admirabilă pentru o poziție de artilerie, dacă s'ar fi menținut altitudinea până mai aproape de linia terasei, nu putea să influențeze mult asupra tăriei frontului.

Flancul drept, deși în aer, era tot așa de greu de atacat cași frontul, deoarece și aci se înșiră aproape aceleași obstacole ce le-am întâlnit și înaintea frontului. De asemenea, operațiuni îndreptate pe la flancul drept în spate și pe linia de retragere (1) iarăși nu erau posibile, deoarece coridorul deschis în spatele poziției de luncile Teleajenului este închis prin linia de întăriri a Cetățuilor, asigurând armatei retragerea.

Flancul stâng era acoperit prin D.-Mare care forțea pe inamic, atât timp cât inamicul nu-l ocupa, să se înfățișeze drept în fața frontului poziției; iar ocuparea dealului înlesnea inamicului accesul către flancul stâng, și îi deschidea calea pentru a se interpune între Mihai și dealuri.

În acest fel, Mihai rezimat pe dealuri de cari se ținea lipit, și către care ar fi tins în caz de înfrângere, stătea în calea Polonilor, închis în câmpul Bucovelului și prezentând inamicului frontul Bucovelului și frontul Cetățuilor, dintre care frontul Bucovelului era traversat de drumul pe care înaintau Polonii.

În aceste condițiuni materiale și de principiu tactic, hotărârea lui Zamoyski de a ocupa D.-Mare și de a-și îndrepta atacul pe aci, era menită să ușureze pătrunderea pe poziția lui Mihai și să dea niște rezultate frumoase, contrariind radical principiul tactic pe care se întemeia Mihai în ocuparea poziției.

Atacul îndreptat prin susul Văiei Bucovelului, și între oastea

(1) Retragera în nici un caz Mihai nu și-o avea spre Ploești, ci spre linia Pod.-Mislea, pe care el manevra și se retrăgea sistematic.

română și d. Gâlmeia, avea drept scop de a rupe pe Mihai de dealuri și a-l arunca spre Ploești, în câmpie, unde să-l zdrobească prin superioritatea cavaleriei.

Nu-l speria pe Mihai apariția inamicului pe D.-Mare din cauza artileriei, care l-ar fi bătut de acolo cu un folos îndoelnic, ci în atacul Cazacilor îndreptat «prin pădure» vedeă amenințată legătura lui cu dealul și în caz de înfrângere chiar linia de operațiune, traversa Bucov-Plopeni; e chiar de crezut că ocuparea D.-mare însemnând întoarcerea fl. st., Mihai a dat ordin să se ridice castrele și să se prepare retragerea armatei.

Un atac direct asupra frontului Bucovelului, sau dinspre Ploești, trecând Teleajenul asupra Cetățuilor și asupra terasei Bucov-Scăeni — în direcția axului v. Bucovelului, — nu ar fi avut alt rezultat decât îngreuerarea condițiilor de atac, și, în caz de înfrângere a lui Mihai, respingerea lui pe linia obișnuită a sa de manevră, Lapoș-Podeni-Mislea.

Se naște întrebarea: Mihai-V. a lăsat D.-Mare neocupat? Și dacă l-a lăsat neocupat, pentru ce? Nu i-a înțeles importanța? Sau din motive tactice?

Dealul acesta nu numai că i-ar fi acoperit flancul stâng, și i-ar fi ținut complet perimetrul câmpului Bucovelului, dar, cu el ocupat și retrogradând în lungul crestei, ar fi putut operă loviri în flancul armatei polone în drumul acesteia dela Albești la Ploești, și, cu el solid ocupat, ar fi fost scutit de ghiulelele ce i-au venit în cap în ziua bătăliei iar armata polonă nu ar fi trecut linia Bucovelului.

Nicăeri nu se vorbește de niscai lupte sau ciocniri ce s'ar fi dat după lupta dela Căptura până la lupta dela Bucovel, și nici că oastea lui Mihai ar fi apărut undevă în intervalul dintre aceste două lupte; și deci nici operațiunile ce el ar fi putut întreprinde, folosindu-se de acest deal, nu au avut loc.

Sau a vrut ca prin neocupare să surprindă pe inamic prin simularea unei retrageri, pentru ca apoi să-l lovească pe neașteptate în pădure?

În favoarea acestei presupunerii avem faptul că trupele lui Mihai erau «imboscate».

Privind o ambuscare a lui Mihai în sus pe Bucovel, cu gândul de a se arunca pe neașteptate în flancul armatei polone în mo-

mentul trecerii Bucovelului, lupta s'ar fi desfășurat în aceleași condiții, iar neocuparea D.-Mare ar fi fost o necesitate impusă de întunerecul în care trebuiesc îmbrăcate operațiunile de surprindere.

În prepararea acestei operațiuni, de pură ambuscadă, poziția lui Mihai ar fi fost în perfectă concordanță cu descrierile ce dau pe Mihai înconjurat de 3 părți de munți (1). Tot în favoarea acestei presupuneri pledează și faptul că Mihai a fost descoperit numai în timpul din urmă, pe cât timp, dacă el ar fi ocupat «trecătorile pădurii», ar fi fost descoperit nu cu câteva ore înainte de trecerea armatei polone prin acel loc, mai ales când se știu că Mihai punea mare preț pe această localitate.

O asemenea măsură ar fi fost impusă și de inferioritatea oastei române, care inferioritate nu i-ar fi permis o luptă regulată în linie, ci întreaga acțiune ar fi consistat dintr'o puternică isbire dată în momentul trecerii Bucovelului, isbire prin care ar fi aruncat în Teleajen coloana de marș a armatei polone.

Acest plan (lovirea din amambuscadă), precum și locul unde Mihai era ascuns cu oastea, îl putem deduce din istorisirea lui Heidenstein, din pasagiul referitor la fuga castrelor și la cursa pe care o întinsese Mihai Polonilor cu acea împrejurare: «căci Mihai în asemenea chip își dispusese armata, departe de castre», încât Polonii, îndreptându-se spre castre, el să-i lovească «din coastă și din spate».

Am spus că castrele ce puteau fi jefuite «la prima intrare» (primul acces pe poziție), erau așezate pe locul unde se găsește azi satul Bucov, sau mai probabil pe locul Cetățuilor. Armata găsimdu-se «departe de castre», «înconjurată de 3 părți de înalțimi» și în situație de a se arunca în flancul și spatele Polonilor îndată ce ei ar fi pătruns pe poziție (trecând Bucovelul), precum vedem, e cu destulă precizie arătată ca fiind în susul Bucovelului, pe locul fostului cătunaș Bucovelul.

Considerând însă că indiciile asupra caracterului luptei, parte îl dau pe Mihai pregătit a deschide o luptă de ambuscadă (nefiind descoperit decât în ultimul timp), iar parte că și-a dispus armata la Bucovel «la trecătorile pădurilor», «păzind vadurile», ca

(1) În cazul așezării peliniei terasei Bucovelului, oastea română ar fi avut numai fl. stâng și spatele înconjurat de munți.

pentru o luptă în linie, ne face să înclinăm pentru concluzia că Mihai numai în prima zi, în aşteptarea trecerii Polonilor, s'a ascuns în şesul Bucovelului cu gândul de a atacă din ambuscadă, iar a doua zi, când prezenţa sa eră cunoscută, deşi avea trupă puţină, totuşi voidind să nu părăsească fără rezistenţă aceste poziţii, s'a hotărât a deschide lupta în linie.

În cele din urmă Mihai lovit, «nu însă pe unde se aşteptă» (rap. delâ r. «Iolason»), lovit de ghiulelele de pe deal, «ce dela început puse în dezordine liniile lui Mihai», asaltat sau năpădit de număr, este înfrânt.

Polonului îi place să zică că «dela prima lovire Mihai luă fuga»; ştim noi însă cum obişnuia Mihai a părăsi câmpul de luptă pe care nu putea rămâne stăpân; cunoaştem şi îndărătnicia generalilor săi. Moise Zekely, care năvălise în Ţară, spune că a auzit zgomotul descărcăturilor «de dimineaţă şi până la orele 4 după amiazi». Descrierea lui Miron Costin e încă o probă că lupta a fost condusă de Mihai destul de inteligent şi fără mult rizic, totuşi cu mult curagiu.

«Însă rămaseră morţi pe câmpul bătăliei aproape 7.000. Şi mai mare fu măcelul urmărindu-l câteva leghe, lăsând morţi până la 14.000, afară de cei de prin vii, a căror corpuri n'au fost nici adunate nici înnumărate». După Heidenstein, numărul morţilor din partea Polonilor este «abiă de cinci» (vix quinque); Spontoni însă spune că Mihai a părăsit câmpul cu moartea a 4.000 de inamici». Miron C., de acord cu Piasecius, dau ca ھیفرا a morţilor de ambele părţi 1.000 (et in pugna non plures quam mille ceciderunt).

Tot cu privire la perderi, un indiciu asupra rezultatului luptei e faptul că după luptă găsim în viaţă pe toţi generalii ce s'au luptat aci; şi aceştia nu erau dintre generalii ce comandau «dela ambulanţă», (1) ci ei înşişi erau dintre cei mai buni luptători (2).

(1) Poezie populară.

(2) Poporul în poezia epică ne dă într'un înţeles înalt valoarea şi rolul căpitanilor vechi. În acelaş timp e de observat că cei mai cântaţi, şi cari încă trăesc în amintirea poporului, sunt tocmai căpitanii lui Mihai-Viteazul: Buzeştii, Baba-Novac, Calomfirescul, Popa-Farcaş.

Masă mare e întinsă
Tot de căpitani cuprinsă.

Pierderile în material de războiu de partea lui Mihai au fost însemnate, și s'au resimțit mai ales de către artilerie, care nu a putut fi scoasă repede din pădure, și de către bagajele grele, ajunse în retragere și capturate de numeroasa cavalerie de care dispunea Zamoyski.

Heidenstein spune: «Carele și tunurile fiind părăsite, lucrurile cele mai prețioase le încărcase pe cai», dar după ce tot el spune că «în castelele lui Mihai, — încă dela începutul luptei, — corturile, carele și toate bagajele fură strânse în grabă și fură întoarse în fugă.» (1) Csaki raportează lui Basta la 21 Octomvrie cum că e informat «în mod sigur» că Mihai «a pierdut toate bagajele și castelele pe care a pus stăpânire Polonul». «Câteva tunuri au fost luate în acea pădure, altele fură părăsite pe drum în fugă» (Descrierea lui Zam.). Raportul dela r. «Iolason», dă suma totală a tunurilor capturate ca fiind 35. Ungnad însă, în rap. dela 23 Octomvrie, spune că «Mihai a lăsat 12 tunuri apropiindu-se de pas. Aceasta dă de bănuț că nu s'a bătut cu cancelarul, ci că s'a retras în munte, — și că ar voi să ne dea nouă mai curând arti-

Iar la masă cine-mi șede?
Cu bărbile răsfirate,
Și cu pletele lăsate,
Cu armele lustruite,
Cu platoșe zugrăvite?

Alta :

Iar la stânga Domnului,
Domnului și Banului,
Șed Buzeștii și Căpleștii,
Căpitanii oștilor,
Și spaima păgânilor.

Col. Gh. Dem. Theodorescu.

Mircea-Vodă (Mihai-Vodă) 'n mijloc șede
Și la dreapta lui se vede
Trei Buzești și 3 Căplești
Smeii Țării-Românești,
Purtătorii oștilor
Și fruntea boerilor.

Col. Alexandri.

(1) Zamoyski apreciind, după sfârșitul luptei, numărul armatei inamice, nu consideră numărul carelor și corturilor (castrele), ci locul (singur gol) unde Mihai își avusese tabăra; de altfel numărul steagurilor deși e dat pre-tutindeni, al carelor și corturilor nu e dat nicieri.

leria decât Polonilor»; adică Mihai s'a prezentat la pas (pentru a trece în Transilvania), cu toată artileria ce posedă înainte de luptă, și că în luptă nu perduse nici un tun, ca și când nu s'ar fi bătut.

Nu mai puțin au fost capturate și drapele; «90 de steaguri fură consemnate generalului, afară de altele, de cari s'au servit soldații săraci pentru a-și căptuși hainele,» spune însuși Zamoyski; «ai noștri au câștigat 150 steaguri în toate harțele, cu pierdere numai ca la 140 (ostași), între care numai 4 nobili și 50 de servitori», adaugă autorul raportului dela r. «Iolason».

Considerând numărul mare al șteagurilor căzute în mâna Polonilor, dă de bănuir că șteagurile în chestiune nu au fost veritabile, sau cel puțin de valoare, pentru ca să fie cucerite într'un număr așa de mare, și apoi să poată fi întrebuințate pentru căptușirea hainelor ostașilor săraci. Or fi cucerit niscăi șteaguri puse de Mihai prin arbori (șteagurile văzute de Zamoyski către marginea pădurii), pentru a înșelă pe inamic asupra poziției oastei sale; că doar nu o fi lăsat Mihai să se vadă printre arbori tocmai șteagurile, după care ușor s'ar fi apreciat și numărul trupelor, nu numai poziția.

Înțelegem acum cât de puțin temeinică e relatarea cronicarilor și afirmația istoricilor că Mihai «părăsit» sau «părăsindu-și armata aproape singur fugi»; dealtfel, de falsitatea acestui lucru ne vom convinge când vom vedea cum Zamoyski, temându-se de noi curse, după lupta dela Bucovel, a oprit urmărirea oastei române.

Am văzut cum înainte de a se începe harțele, precum și după ce s'a angajat în luptă, Mihai avea intenția ca în caz când n'ar putea rezistă (și prin urmare și când ar fi înfrânt), să se retragă și că-și caute adăpost în Transilvania; tot în acest sens, și pe lângă alte mărturii și compliniri, găsim în raportul lui Ungnad din 23 Octomvrie că Mihai s'a prezintat la un pas din apropiere de Brașov (Predeal?) pentru a trece în Transilvania.

Deasemenea cu ocazia indicării normei după care Mihai execută loviturile în contra armatei polone, s'au pus suficient în evidență retragerea sistematică a lui Mihai pe linia Lapoș-Podeni-Mislea, și îndreptarea atacurilor de pe această linie.

Am mai văzut la descrierea poziției și cu ocazia comentării organizării apărării că linia cea mai potrivită, cea naturală chiar, de retragere eră prin valea Teleajenului, în susul ei, sau prin dealul Gâlmeia, tot în aceeași direcție.

Toate aceste considerațiuni ne fac să credem că Mihai își avea pregătită și susținută eșirea din lupta dela Bucovel, în caz de înfrângere, în direcția munților, spre depr. Mislea-Podeni, și de acolo prin valea Teleajenului, a Prahovei, ori a Buzăului să treacă în Transilvania; iar în caz de simplă respingere eră pregătit să se retragă tot în această direcție, pe linia Podeni-Mislea, pentruca de acolo să-și urmeze obișnuitele incursiuni în contra armatei polone și pe intervalul Plopeni-Filipești-Târgoviște.

La aceste concluzii ne conduce și cercetarea chipului în care configurația teatrului de luptă condiționează retragerea.

Din câmpul Bucovelului, considerând sensul înaintării Polonilor și sensul în care ei au îndreptat atacul, Mihai se putea retrage urmând două direcții: I-ii, trecând Teleajenul spre Ploești și apoi spre Târgoviște; și al II-lea, urcând valea Teleajenului pentru a trece, sau în v. Prahovei prin depresiunea Podeni-Mislea, sau a trece într'a Buzăului prin depr. Chiojdului.

E foarte puțin probabil ca el să-și fi ales direcția Ploeștilor spre a eși din luptă, deoarece, pe lângă că ar fi trebuit să treacă nesusținut r. Teleajenul (care în acest timp eră umflat de ploii sau amenința să vie mare), dar, pelângă aceasta, o retragere pe aci ar mai fi fost riscată și din cauză că se expunea a fi luat în coastă de către cavaleria polonă, de care Zamoyski dispunea suprasuficient, și care ar fi manevrat de minune în lungul luncilor Teleajenului.

Inspre Nord însă, prin v. Teleajenului și prin d. Gâlmeia, retragerea, pe lângă că ar fi rămas în cadrul intențiunilor și al planului de luptă (folosirea depr. Lap.—Pod.—Mislea ca linie de manevră strategică), dar ar fi fost și materialmente mai avantajoasă; astfel trupele ce s'ar fi retras prin v. Teleajenului, pedeparte ar fi avut spatele protejate de linia Cetățuilor, ce barează gura coridorului dintre d. Găgeni și d. Gâlmeia, iar pedeaalta ar fi fost protejate de trupele ce s'ar fi retras pe d. Gâlmeia; prin d. Gâlmeia oastea, pedestră în cea mai mare parte, la adăpost de șargele cavaleriei, s'ar fi luptat în condiții superioare prin păduri, prin râpi și pe coaste cu cavaleria polonă.

«Cu voia lui Dumnezeu toată armata inamică fu pusă pe goană, fugind cu mare spaimă prin munți și vii, unde cadavrele erau foarte numeroase» (Zamoyski). Din acest pasagiu reese în chip neîndoios că retragerea principală s'a făcut prin d. Gâlmeia, de oarece alte vii, înafară de cele depe Dealul Mare, — pe unde în nici un chip nu se puteau retrage Românii, — nu mai sunt în jurul câmpului de bătaie; în d. Găgeni fără să fi putut găsi un adăpost mai bun, și pe lângă că acest deal ar fi fost la oarecare distanță, dar pentru ajungerea la el, ar fi trebuit să întâmpine aceleași dificultăți, pe care le întâmpină și retragerea spre Ploești; nu contest însă că parte din trupe s'ar fi răslețit și înspre d. Găgeni, mai ales că în această parte drumul către Strâmbeni-Bleajoi intră într-o câțva sub protecția frontului Cetățuilor.

«Se zice însă că au fugit în trei părți. Unii cu Mihai însuși spre Craiova; alții împrăștiați prin munți; cei de al treilea pe drumul cel drept la Scala» (1); cred că o asemenea împărțire s'a făcut târziu, nu chiar după câmpul de luptă, Mihai neluând imediat drumul Craiovei, după cum vom vedea.

Interesantă e însă numai indicarea faptului pur al împărțirii armatei — ruperea frontului în retragere, — fapt confirmat și de scrisoarea lui Zamoyski către Basta, dar fără să se specifice direcțiile în care armata s'a împrăștiat: «trupele lui Mihai s'au împrăștiat în 3 părți deosebite». (2)

Tot în acest sens, dar prezentând lucrul ca o descompunere a oastei române, vorbește și cronicarul Simigianus: (3) «O mare parte din armata lui sau perise deja, atât în războiu cât și pe drum în Carpați, sau, cu totul obosiți de războiu și nefericire, se răspândiseră unde le plăcură.»

Considerând însă faptul că comuna Dițești din apropiere, «după știrile pozitive ce avem, a fost înființată de ostașii lui Mihai-Viteazul, la întoarcerea acestuia din Transilvania» (4), descompunerea ce reese din istorisirea lui Simigianus ar însemna concesiunea, poate și forțată, a parte din oști după bătălie.

Miron Costin, în parte depărtându-se, după cum am văzut, de ceilalți cronicari în ce privește descrierea poziției și desfășura-

(1) Heidenstein, Op. cit.

(2) Docum., Vol. IV ¹, p. 184.

(3) Simigianus, *Cronica*, Cartea III, p. 241.

(4) Dicționarul geografic al Jud. Prahova, Comuna Dițești.

rea luptei, se deosibește radical, și în acelaș timp e cu totul precis, în descrierea și indicarea direcției retragerii: «Numai ce au cautat a dà dos oștile lui Mihai-Vod, nu însă de tot în risipă, ce cu tocmeală, întorcându-se singur Mihai-Vod unde eră greul cu capul său, și tot așa au mers apărându-se până la un oraș ce se zice Târgșorul».

O retragere în direcția Târgșorului-Vechiu (pe drumul Ploești-Târgoviște), perfect potrivită pentru o rezistență pe terasa Ploești—Bleajoi, — precum și presupune Miron Costin că Mihai a opus rezistența, — pentru linia Bucovelului implică însă dificultățile ce am spus că s'ar fi întâmpinat în cazul unei retrageri spre Ploești.

Având însă în vedere că tot numai Miron Costin dà această direcție pentru eșirea oastei române din luptă, bănuiala că acest cronicar, vizitând cu ocazia misiunii ce a avut în Muntenia (1), teatrul luptelor, și a format concluzii personale, se adeverește și cu această ocazie; plecând tot dela faptul rezistenței «pe malul cel de dincolo» (drept) al Teleajenului, în retragerea dela Ploești la Târgoviște prima localitate din drum e Târgșorul.

Nu este însă imposibil ca parte din trupe, mai ales centrul și dreapta, rupte și «împinse dela mal» să se fi răslețit de grosul armatei, cătându-și scăparea spre Ploești. Nu mai puțin de crezut ar fi însă că aceste trupe, eșite din pădurea de pe terasa Bucovelului, și împinse în luncile Teleajenului «au și fost cuprinse de călărima ce mai eră cu Zamoyski»; sau după cum zice Zamoyski în scrisoarea către Basta: «după ce pedestrima polonă intră în acea pădure și respinse pe dușmani, cavaleria noastră în armata rămasă».

Raportul dela r. «Iolason» de acord și cu o retragere prin d. Gâlmeia, prin vii, înclină pentru o urmărire a oastei române și în altă direcție, când spune: «Și mai mare fu măcelul urmărându-l câteva leghe, lăsând morți până la 14.000, afară de cei din vii, a căror corpuri nu au fost adunate nici numărate». Direcția în care urmărind Polonii au putut provoca acele perderi

(1) Prima dată, când știm că a fost Miron în Muntenia, este precum am spus și mai sus, la 1655, când cu răscoala Seimenilor. Misiunea ce a avut în Muntenia e cu 2 ani mai târziu, 1657. Așa încât de două ori a conjecturat asupra luptei dela Teleajen.

considerabile armatei române (14.000 nu, dar cele mai mari din întreaga luptă), a fost probabil înspre Ploești, sau, după căderea liniei Cetățuilor, pătrunzând în coridorul dintre d. Gâlmeia și d. Găgeni, unde trupele române în retragere au fost aproape tot așa de expuse acțiunii cavaleriei inamice ca și în retragerea spre Ploești.

Putem afirma deci cu siguranță că deși parte din oastea română s'o fi răslețit în spre Ploești și în spre Strâmbeni-Bleajoi, totuși direcțiunea principală de retragere îngrijată și susținută de Mihai, a fost prin d. Gâlmeia și prin coridorul deschis de r. Teleajen printre d. Găgeni și d. Gâlmeia, și pe unde s'a retras partea cea mai mare a armatei.

Mihai s'a opus Polonilor atât timp cât retragerea pe aci nu i-a fost periclitată: îndată ce flancul stâng i-a fost învăluit și respins și prin urmare armata în pericol a fi ruptă de munți și de linia sa de manevră Lap-Pod-Mislea, și aruncată în spre Ploești sau în lunca Teleajenului, Mihai a părăsit câmpul de bătaie.

Retragerea prin d. Gâlmeia, considerând configurația terenului, s'a putut face în condiții tactice avantajoase, lucru ce se poate constata și din cercetarea hărții Statului Major $\frac{1}{50000}$; șuava Pleșanca, nu tocmai expresiv reprezentată pe hartă, e foarte adâncă și escarpată în dreptul satului Pleașa; în sus fiind chiar prăpăstioasă. Retragerea s'a executat sau pe ambele laturi ale Șuavei,—cu punctele succesive de rezistență boldanele: Muruzul (cota 340), d.-Frumos (320), unde s'a găsit sabia, punctul 411, și în fine mameloanele izolate dela Nord-Vest de d. Gâlmeia, Ciofăca și Enacû,—sau numai pe piciorul Muruzu, dela Vest de Pleșanca, câștigând astfel linia depresiunii Mislea-Podeni.

«Știind Zamoyski de Mihai-Vodă cine e la răsboaie, temându-se ca nu cumva în goană de smînteală să se mai depărteze oastea lui cea călăreată» (Miron Costin), și temându-se ca nu cumva inamicul, mai cunoscător al acestor locuri, întorcându-se din fugă, să pună mâna pe cei imprudenți și neștiutori, au trimis trâmbițași de au zis să se întoarcă oastea și poruncă la căpetenii numai să se întoarcă și s'au întors oastea leșească. (Miron și Piasecius).

Am amintit că Mihai își propusese ca, în caz când ar socoti că nu poate ține piept, sau când ar fi înfrânt, să se retragă în

Transilvania, și am spus că Mihai chiar a încercat să forțeze un pas spre a trece în această țară.

Acest lucru nu tocmai convenia lui Basta și Comisarilor.

Cu toate acestea Brașovenii declarară că nu numai vor să ajute pe Mihai, dar se arătară dispuși ca, atunci când aceasta ar fi înfrânt și fugărit să-l primească în cetate (Brașovului) împreună cu 400—500 de soldați (1).

Din această cauză Ungurii închiseră granița, însărcinând pe Moise-Zekely cu paza pasurilor și cu ordinul de a nu lăsa pe Mihai să treacă în Ardeal cu mai mult de 4—500 oameni.

Intre acestea sosind vestea înfrângerii lui Mihai, Ungnand în rap. dela 21 Oct. (2) spune «că se va pune și el pe drum către strimtoarea muntelui, o milă departe de Brașov, prin care se intră sau se ese din Valahia, și se va așeză acolo ca, în caz când Mihai ar fi bătut, și Polonezii ar vrea să-l urmărească, să nu-l lase să intre «decât în condițiile în care îl primea» Brașovenii.

Ungnad raportează cu data de 23 Oct. : «Mihai a lăsat 12 tunuri apropiindu-se de pas. — Când însă a fost înștiințat că Moise Zekely păzește trecătoarea, el trimise răspuns că vede că acum e trădat, deoarece s'a încredințat trecătoarea celui mai mare dușman al său și i s'a tăiat orice ajutor; de aceia el s'a dus către Caransebeș și Lugos, către Lippa (3)».

Mai întâi să vedem care e pasul pe unde se așteptă să vină Mihai, și la care chiar a sosit în ziua de 22 sau 23 Oct?

Dintre toate pasurile (în înțeles de graniță) ce conduc în Transilvania, în regiunea Brașovului, pasul Predealului fiind cel mai apropiat de Brașov, e la 20 k.m. depărtare.

Pasul Bran cred că trebuie exclus, de oarece drumul Bucov-Târgoviște-Bucăr-Bran, e la 150 k.m., și nu ar fi putut fi făcut în 2—3 zile, având și tunuri și prin urmare și armată.

Pe al Bratocei, fiind greu, l-ar fi schimbat fără inconvenient de timp și condiții cu al Tătarului-Buzău.

Din exprimarea lui Ungnad reese că acesta a voit să arate apropierea excepțională a acestui pas de Brașov (4); și de aceia

(1) Rap. lui Ungnad din 19 Oct., Doc., Vol. IV¹, p. 174.

(2) » » » 21 Oct., Doc., IV¹, p. 179.

(3) Doc., Vol. IV¹, p. 182.

(4) «Die Enge des Geburgs, ein Meill von der Cronstadt».

bănuesc că e vorba de pasul Predealului. Acest pas, deși la 20 K.m. depărtare, strămoșia muntelui începe numai la 6 K.m. de Brașov, prin strimta vale a Timișului, ce conduce la Predeal; pe cât timp până la «strimtoarea», unde putea fi păzită trecerea Buzăului, e 40 k.m. (Cheile Buzăului).

Dintr'o scrisoare a lui Ieremia Movilă către Zamoyiski (5) aflăm că la 25 Noemvrie 1600, Simion Movilă bate la Argeș pe Mihai. Mai știm că tabăra polonă era tot la Bucovel la 25 Oct (1).

Dacă Mihai s'ar fi retras după bătălia dela Bucovel spre valea Buzăului, drumul său obișnuit, la întoarcere nu ar fi avut pe unde să treacă înaintea armatei polone, spre a apărea la 25 Noemvrie, dinspre Argeș asupra Târgoviștei.

Dacă, precum crez, s'ar fi retras prin depresiunea Mislea-Plopeni și prin valea Prahovei spre Predeal, unde a ajuns la 22—23 Octomvrie, el ar fi putut găsi la întoarcere liber drumul prin Filipești, sau chiar prin Mănești, spre Târgoviște, deoarece tabăra polonă a întârziat la Bucovel până la 25 Octomvrie, cel puțin.

Am spus că strimtoarea, către care a mers Ungnad, spre a întâmpina pe Mihai, e probabil defileul râului Timiș, prin care se coboară spre Brașov drumul Prahovei (Predealului).

Dar în acest defileu oare să fi păzit Moise Zekely drumul? Ștefan Csaki scrie lui Basta că acest Moise Zekely i-a raportat că, în ziua luptei, a auzit sgomotul mașinelor de război (tunurilor) și că a putut chiar înnumăra descărcăturile lor.

Intre Bucovel și această strimtoare (defileul Timișului), chiar de am măsură dela mijlocul văii Timișului, unde sunt și gâtlerurile defileului, și tot găsim 100 km. în linie dreaptă, — fiind și muntele la mijloc, — depărtare dela care nu cred să se audă sgomotul tunurilor (2).

Pe lângă aceasta, considerând și faptul că în Memorial Mihai scrie Împăratului că «de a treia parte, din Transilvania, Moise Zekely năvălise în Țară», este evident că paza trecătoarei nu s'a făcut nici pe Timiș, nici la Predeal pe creasta munților, ci la o strimtoare din Țară; această strimtoare nu poate fi decât sau

(5) Scris. din 10 Dec. 1600, Doc., Supl. II, Vol. I, p. 652.

(1) Docum., Vol. III², p. 458—459.

(2) Personal am constatat că abia se aud de pe V-ful Secăria (Comarnic) sgomotul tunurilor din câmpia Bărsei.

defileul Azuga-Buşteni, sau, și ceea ce e mai probabil, gâtlejul Prahovei la Orășii (Comarnic), 45 km. în linie dreaptă dela Bucovel.

Retragerea în spre valea Prahovei, cu gândul a trece în Transilvania, a fost comandată nu numai de faptul că Mihai prin aceasta câștigă linia Lap.-Pod-Mislea, și își rezervă un drum deschis spre a se putea retrage într'un caz eventual spre Cra-iova, dar și de configurația câmpului de bătaie; căci, în caz când Mihai s'ar fi retras direct spre Nord, prin valea Teleajenului, ar fi avut cavaleria polonă în coastă și manevrând ușor până la Văleni; spre valea Prahovei a avut de traversat numai lunca Teleajenului, pedeoparte sub protecția dealului Gâlmeia, pedealta sub a dealului Găgeni, unde e de presupus că a trimis trupe mai din vreme, spre a-i susține retragerea, dacă a avut de gând să se retragă într'acolo. În această împrejurare punctul «Cetățuia-Tătărăască» eră cel mai indicat a susține o trecere prin depresiunea Mislei în valea Prahovei.

O asemenea operațiune ar coincide și cu zisa legendei, care dă cu insistență vârsta Cetățuei 300 de ani, și pe Mihai luptând pe muchia estică a dealului Găgeni, operațiune potrivită pentru a conțeni urmărirea polonă prin lunca Teleajenului, și a cădea în flancul unei eșiri a Polonilor pe linia de retragere spre Băicoi.

Mihai respins dela pas, se retrage îndreptându-se către Târgoviște. «Pe când mergea, retrăgându-se, către Transilvania și trimese înainte bagajele, ajunse la un loc strimt, ... astfel că aflând Mihai că le vine pe la spate schimbă drumul pentru a trece prin altă parte» (1).

Cronicarul Istvanffius, deși cu desăvârșire dezorientat asupra succesiuni evenimentelor, totuși fiind foarte bine informat asupra detaliilor și faptelor în parte, ne indică mulțumitor drumul (2), ce, — din cauză că lui Mihai îi venia pe la spate (Polonii?), — fu urmat de acesta pentru a merge la Târgoviște; astfel: «Aflând că Moise Zekely păzește pasurile ce duc în Transilvania, nu merse pe drumul mare, ci pe poteci și cu piciorul, evitând pericolul (cred de a se întâlni cu Polonii) ajunse la Târgoviște. Lă-

(1) Doc., Vol. III², p. 370.

(2) Istvanffius, Regni hungarici historia, 1685, p. 485.

sând acolo garnizoană cuvenită se duse la Impărat». Aceasta ar însemna că, la întoarcerea dela Orăştii, nu a mai coborît valea Prahovei, ci a trecut direct în valea Ialomiţei, prin valea Proviţei, şi a Cricovului-Dulce, şi aceasta spre a nu se mai întâlni cu Polonii.

TABĂRA LUI MIHAI-VITEAZUL LA PLOEŞTI

Cu ocazia descrierii luptei dela Bucovel, am văzut motivele care ne îndeamnă să credem că lucrările în pământ dela Vest de Bucov, numite «Cetăţui», sunt amenajamente pentru o tabără întărită, îndeplinind în acelaş timp şi funcţia de primă linie de rezistenţă la intrarea văii Bucovelului, şi că această tabără a ost folosită de Mihai cu ocazia luptei ce el a repurtat aci.

Aceste lucrări, după cum vom vedea la descrierea lor, după mărimea lor şi proporţiunea întinderii, par a nu fi fost o tabără ordinară sau ocazională; dată fiind şi apropierea de Ploeşti, localitate favorită, şi faţă de care găcim oarecare intenţii ale lui Mihai, precum şi aşezarea sa specială la gura basinului Bucovelului, loc şi poziţie tactică apreciată şi folosită de Mihai în luptele pe direcţiile Moldovei şi Ardealului, constituind reductul central al sistemului de apărare al Ploeştilor, putem presupune cu toată probabilitatea de adevăr că Marele Voevod îşi avea aci nu numai locul unde să tăbăruiască în deosebitele operaţiuni ce s'au desfăşurat sau erau în perspectivă de a se desfăşura în aceste părţi, operaţiuni de altfel destul de frecvente după poziţia locului faţă de direcţia revendicărilor lui, dar, aci, după cum vom dovedi şi prin ajutorul documentelor, îşi pregătise, cel puţin în a doua jumătate a domniei lui, când intenţiunile ce nutria faţă de Moldova şi Transilvania începură a se descifra, îşi pregătise aci centrul organizaţiei sale militare, loc permanent pentru instruirea şi întocmirea oştilor.

După ce, până în 1596, Mihai zdrobi pe Turci și pe Tătari, atât în parte cât și în operațiunile lor combinate, prin lupte în care se puse în evidență într'o bună măsură avantajele defensive ale împrejurimilor ploestene, căpătându-și liniștea din partea Turcilor, își aruncă privirile și își începù pregătirile, fie, într'un caz priincios, pentru încorporarea Moldovei, pentru a-și dobândi siguranța atât din partea încercărilor lui Ieremia cu Polonii, cât și dinspre Tătari(1), fie pentru a para tentativele acestora de a-i călca Țara.

Pentru acest stârșit, prin mijloacele sale, cât și cu ajutoarele ce a primit dela împăratul Rudolf, își formă o respectabilă armată (un fortmatissimo exercito), ce după însași declarația lui Mihai se ridica la 30.000 de oameni(2); după niște știri din Presburg(3), se întemeiasă svonul că «Mihai era în mare putere și pregătire».

Pentru sus-zisele scopuri și astfel pregătit, în ce privește lagărul, locul unde Voevodul își întocmise armata, deși în documente nu se precizează, totuși din unele indicațiuni suntem în măsură de a-l fixă. Astfel, secretarul trupelor imperiale din armata lui Mihai, Lasotha, care a vizitat lagărul, raportează din însuși acest lagăr cu data de 10 Sept., că «oamenii Principelui stau la pasurile ardelene și în puțină de a se uni cu trupele lui Sigismund, ce păzesc la granițele Moldovei»(4).

Lagărul în chestiune, la Târgoviște nu eră, de oarece, pe lângă că acest Lasotha ne spune că mai întâi, la 3, a sosit la Târgoviște și apoi, la 5 Sept., pleacă în lagăr, (Weldtleger), dar o altă persoană, Ion de Marini, trimis al împăratului pe lângă Mihai, sosit la 15 Oct., raportează că, «Voevodul își are armata la două zile cale de Târgoviște, tăbărătă într'un lagăr», pe care însă nici nu l'a vizitat, nici nu-i dă numele localității în care se află, dar spune, după cum i-a comunicat însuși Mihai, că «în această localitate vânzarea e mai bună ca în toată Țara, și toate sunt în prisosință, iar armata e aprovizionată acolo din destul și cu de toate»(5).

(1) *Istoria lui Mihai-V.*, Dr. Sârbu, p. 490—491.

(2) Rap. către Impărat din 22 Aug. 1597, Al. Iulia, Doc. XII, p. 1262.

(3) Știri din Presburg, 27 August. 1597, Doc. XII, p. 313.

(4) Doc. XII, p. 316—317.

(5) Rap. din 16 Oct. 1597, Doc. XII, p. 1263.

Fără ca din pasagiul din rap. lui Lasotha, «că oamenii Principelui stau la pasurile ardelene» să deducem că lagărul se găsea în munți, la granița Ardealului, și fiind exclusă și Târgoviștea, din care de altfel nu-i tocmai potrivit ar fi putut corespunde cu trupele lui Sigismund dela granițele Moldovei, o localitate mai însemnată printr'un târg mai bun (megliore mercato), și prin «abundența» mărfurilor, ar fi Ploeștii sau Buzăul. Aceasta din urmă însă, pe lângă că se găsește la o distanță simțitor mai mare (120—135 klm.) de Târgoviște ca două zile de cale, dar Ploeștii, prin legături mai scurte, monopolizând aproape întreg comerțul cu Transilvania și în special cu Brașovul, reduce și întrece cu mult mișcarea comercială a Buzăului.

Afară de acestea, Buzăul fiind lipsit de adăpost, o tabără ar fi fost cu totul expusă în această localitate; în aceleași condiții se găsesc deasemenea toate localitățile între Buzău și Ploești.

O altă probă, care ar indica nu numai orașul Ploești, dar care pare a preciza ca loc al taberii însăși presupusele lucrări dela Bucov, și care în acelaș timp ne scoate și din bănuiala unei presupuse așezări a taberii în orașul Gherghița de pe Prahova, oraș foarte înfloritor și bine apreciat de Mihai, e o relatare tot a lui Ion de Marini. Acesta vorbind de stricta disciplină ce se menține în armata lui Mihai, spune, după comunicarea acestuia chiar, că nu se poate fură măcar o ciorchină de strugure «din viile vecine cu tabăra» (1). Această afirmație, deși nu exclude puțința așezării taberii prin vecinătatea oricărei culturi de viță, dar dacă nu întărește, cel puțin concordă cu presupusa așezare de lângă Bucov și la poalele dealului Gâlmeia: la Gherghița, terenul fiind numai câmp (luncă), e foarte puțin probabilă o o plantație viticolă în împrejurimele ei.

Un cuvânt pentru care tabăra nu se afla la Gherghița, e impresia pe care i-o lasă lui Lasotha așezarea oastei. Acesta spune că «oamenii Principelui stăteau la pasurile ardelene». Pentru ca el să aibă această impresie, tabăra trebuia să se fi găsit cel puțin imediat la gura văilor ce deschid comunicația cu Transilvania. Ori, locul de tabără dela Bucovel are tocmai această așezare; la

(1) «Et essendo il campo vicino le vinie dicono che nisun ardisse pigliare macar un raspo di una». (Doc. XII, 1263).

gura văiei Teleajenului, unde drumul de comunicație obșnuit al lui Mihai cu Ardealul atingeă câmpia.

Tot acest Lasotha ne mai spune că oastea astfel eră așezată încât «să se poată uni (a-i da ajutor) cu oastea lui Sigismund, ce păzeă la grnițele Moldovei».

Dar noi știm că Sigismund păzeă granița dinspre Moldova, în așteptarea năvălirii Tătarilor. Ori, acești Tătari amenințau în acelaș timp și nu mai puțin și Țara Românească; în acest caz Mihai trebuia să ocupe cu oastea un loc așa încât să poată face față și pe drumul moldo-valah, pe unde ar fi venit Tătarii în Muntenia, și să poată ajuta și pe Sigismund, când acesta ar fi fost atacat în parte. Și locul cel mai potrivit pentru aceasră ar fi fost la Buzău, la Lapoș, sau la Ploești, în aceste localități unindu-se cu dr. moldo-valah diferitele ramificațiuni ale liniei Buzăului; Ploeștii însă erau «locul favorit» al lui, unde așteptă pe Tătari pentru a-i trânti în curse; și tot aci, chiar pe locul taberei, se încrucișă și drumul Moldovei cu al Ardealului.

Așă dar în preparativele din 1597 avem o primă probabilitate de adevăr că Mihai și-a organizat și, în așteptarea evenimentelor ce amenințau să se ridice dinspre Ardeal și Moldova, și-a avut oștile tabăruite la Ploești.

În anul următor, 1598, treburile începuse să se încurce în Ardeal prin revenirea lui Sigismund; și, în oferta oficială ce i-se făcù de a intră în Ardeal în numele Împăratului, văzù ocazia potrivită de a-și pune în aplicare gândurile ce-l frământau asupra acestei țări, arătându-și chiar neastâmpărul (1).

Cu noile ajutoare pe care Împăratul se obligă a i-le servi prin tractatul dela 9 Iunie, oștirea, ce peste iarnă se descomplectase, din nou fù organizată. Încă de timpuriu trimise recrutori la Cazăci, pe care îi avù în țară cel mai târziu pela începutul lui Martie; și iarăși se prezintă în putere, așteptând desfășurarea evenimentelor.

Și în cursul verii anului acestuia încă nu întreprinse nimic până în toamnă, când la 14 Septemvrie îl găsim tăbăruit la Caracal, în ajunul strălucitei expediții în Bulgaria.

Înainte de a decide această expediție, trupele ridicându-se la

(1) *Scurta Istorie*, N. Iorga, p. 61 — 62.

30.000, și Cazacii fiind de mult sosiți, se naște întrebarea : unde și-a avut el tabăra ?

Dacă pentru anul trecut posedăm acele slabe indicațiuni, de altfel de un preț netăgăduit, de astă dată nu avem nici atât. Drept motive pentru a statornici locul taberii de acest an găsim numai cu data de Iunie și Iulie, timpul de întocmire al armatei, 4 scrisori ale lui Mihai adresate «ex curia nostra Ploesti» (două din 6 Iulie, una din 7 Iunie și una din 23 Iulie), deasemenea încă două scrisori, cu data de 29 și 30 Iunie, adresate «ex curia nostra Datko», scrisori ce alternează cu alte patru, (1, 9 și 11 Iunie, și 11 Iulie) adresate «ex opido nostro Tergoviste».

Destul de semnificativă vizita repetată la Ploești în timpul preparării unei expediții, ce eră îndreptată mai ales către Ardeal, e tot atât de caracteristic titlul de «Curia» dat acestui loc. (Știm că Mihai-V. își avea și palat domnesc în acest oraș). Dă de gândit de asemenea imposibilitatea de a da o tălmăcire numitei curii, Datko. In această privință se poate că Mihai voind, după cum îi eră obiceiul și după cum eră și de trebuință față de Sigismund, a-și ascunde mișcările și mai ales preparativele militare, să fi datat cu acest nume scrisorile adresate din tabără (1).

(1) D-l Sârbu bănuiește că zisa «Curie Datko» trebuie că se găsea pe moșia Datku, moșie moșnenească de 60 pogoane situată actualmente între Năeni și Tisău, pe coastele sudice ale masivului Istrița; și că Mihai se găsea la 29 și 30 Iunie în acest loc în vederea planurilor sale de războiu ce ținteau Moldova și Ardealul. Locul va fi fost moșia lui, așezată în această poziție frumoasă, înconjurată de păduri seculare.

E posibil că Mihai să se fi găsit, în aceste timpuri, pentru petrecere, dacă nu la moșia lui, cel puțin la moșia vreunui boer al lui. Chiar se găsește în aceste părți și o familie cu numele Datkul. Dar aci terenul fiind răpos, fără loc de așezare a taberei și neadăpostit, Mihai nu putea să aibă și armata cu el, pentru a fi după cum zice d-l Sârbu «aproape și de Moldova și de Ardeal, potrivit intențiunilor lui de războiu»; căci ce însemnează a fi aproape de inamic și gata de războiu, decât a fi în aceste condiții armata, nu numai comandantul. In acest caz in ce înțeles să fi dat Mihai titlul de curie unei moșii a lui unde se dusesese să petreacă, sau unei moșii a unui boer al său, în scrisoarea pe care el o adresează dela acea moșie ?

Dacă la moșia Datku nu se găsește loc de tabără, apoi un asemenea loc, — chiar întrebuițat de Mihai pentru a-și întocmi și ordonă armata la venirea din Transilvania, se găsește pe platoul dela Lapoș, Poiana lui Roman.

In acest loc, cu tot cuvântul, Mihai putea să aibă tăbăruită armata, aproape atât de Moldova, cât și de Ardeal, și în condiții excelente de așezare stra-

Relativ la cuprinsul acestor scrisori și în legătură cu chestiunea în desbatere, interesul cel mai mare îl prezintă scrisoarea dela 6 Iulie dată din Ploești. În această scrisoare adresată lui Sigismund Bathory, imputând acestuia condițiile de nepregătire militară în care se găsea îi spune: «Mă mir că până acum nu v'ati făcut castre, pentru ca astfel să se grăbească a se adună soldații în ele». (1) Acest pasagiu ne demonstrează nu numai că el obișnuia a-și organiza castre în care se adunau soldații în prevederea sau prepararea vreunei campanii, dar că Mihai avea o asemenea tabără în acel timp. Pe lângă aceasta considerând tonul ridicat și materia în care el făcea imputarea, și raportându-ne și la locul de datare, Ploeștii (bănuit a fi locul însăși al acestei tabere), se naște întrebarea dacă nu cumva această imputare nu a făcut-o sub impresia preparativelor pe care el le făcea poate stăruitor în acel timp, în această localitate.

În anul, 1599 evenimentele se precipitară într'un mod cu totul neprevăzut în Ardeal. În Fevruarie Sigismund părăsia a doua oară domnia, lăsând-o de astă dată vărului său Andrei Bathory.

În aceste împrejurări intrarea lui Mihai în Ardeal pentru a restabili stăpânirea Împăratului, se socotia necesară și naturală. Pregătirile începură de cu vreme și «la 3 Iulie Mihai eră gata cu 8.000 de călăreți, 12.000 pedestri și cu dorința de a ataca Transilvania pe la Brașov» (2). În Septemvrie armata se ridica la peste 30.000 de luptători.

Adunarea și întocmirea oștilor se făcù în cea mai mare taină; Gheorghe Palatici trimis de Andrei Bathory în Sept. ca să spioneze intențiunile și mișcările Domnului, se întoarse cu știrea că nu a găsit la Mihai nici o pregătire militară, și că nu a văzut la Târgoviște decât 300 de pedestrași ai gărzii; restul spune Bălcescu era răspândit prin țară.

tegică, de tărie tactică, și păzită de spionagiu. Numai târgul, și deci aprovizionarea n'ar fi îndeplinit condițiile de abundență, ce le prezintă așezarea de lângă Ploești, și pe care Mihai le puneă mai presus de orice, după cum se vede din declarația către Marini cu privire la tabăra din 1597.

(Această notă s'a adăogat lucrării după apariția Vol. II din lucrarea D-lui Sârbu).

(1) Doc., Vol. III, p. 295.

(2) Unverzagt către Maximilian, Doc. XII, p. 438.

Executarea expediției începând, d-l Iorga admite că «corturile fură așezate la Ploești la 17 Oct.».

Trupele ne fiind tăbăruite la Târgoviște și cunoscând planul încă din lujie conceput de Mihai, prin care își propusese «a intra în Transilvania pe la Brașov», oare unde le-ar fi așezat el mai potrivit decât la Ploești, de al cărui nume e legată așa de strâns această expediție, aci la Ploești răspunzând și drumul urmat pentru trecerea munților?

E de crezut că oastea nu a fost «răspândită prin Țară», — momentul priincios trebuind așteptat având forțele concentrate, — ci dela început a fost strânsă în tabăra dela Ploești, această tabără îndeplinind pe lângă condițiile unei potrivite așezări în raport cu direcția operațiunilor în perspectivă și ale unei ușoare aprovizionări, și condițiunile unui loc retras și ascuns spionărilor.

D-l Sârbu admite, că încă din luna Septemvrie «cele mai multe forțe» erau adunate «în jurul Ploeștilor», unde însuși Mihai se găsea în aceste timpuri.

În zilele de 2, 4 și 11 Sept., se trimit prin îngrijirea Brașovenilor oameni de prin Săcele «la Teleajen» și «prin v. Teleajenului» pentru spionare. Un spionagiu îndreptat «la Teleajen și «prin v. Teleajenului», ne îndreptățește a crede că aceste locuri erau, sau știute de altă dată, sau bănuite acum, după svonuri ce vor fi umblat, că sunt locuri de adunare de oști.

D-l Sârbu dă Teleajenul ca sat lângă graniță; cu acest nume e întradevăr un sat la obârșia Teleajenului lângă graniță, dar acest sat se numește mai ales Bratocea. Inclina a înțelege că nu e vorba de acest sat, căci ce ar fi căutat acolo Mihai cu oștirea și prin urmare spionii ce ar fi avut de spionat acolo?

Socotesc că trebuie înțeles prin expresia «la Teleajen» însăși locul de lângă Teleajen, tabăra, unde am presupus că Mihai obișnuit își adună oștile, loc ce se va fi fost numit «la Teleajen» și îi va fi mers faima că aci Mihai își adună și își întocmește armatele. — (Aceste 4 alineate s'au adăugat lucrării după apariția Vol. II din lucrarea d-lui Sârbu).

Tot pentru susținerea acestei ipoteze, a așezării taberei la Ploești, s'ar putea aduce și o tâlmăcire a legendei fondării orașului Ploești

de către Mihai-Vodă (1); tălmăcirea, deși cam forțată, are în mare parte șansa de adevăr.

După această legendă, întărită aproape întru totul prin documente, Mihai voind a înființa un oraș la ășirea Prahovei din munți, (2) în tocmiala pentru exproprierea moșnenilor locali, și față de rezistența acestora, chiamă pe pârčălab și i-se adresă astfel: „pârčălabe, mie totuși imi trebuie locul acesta“. Ținând seamă de elasticitatea înțelesului și de limitele încrederii ce putem acordă aserțiunilor legendare, dacă într'adevăr a voit să clădească oraș în aceste locuri nu înseamnă că eră numai decât obligat pentru un anumit loc; putea chiar să facă a înflori unul dintre centrele existente de prin împrejurimi.

Aci însă e vorba de un loc anume, care îi trebuia lui, pe care nu-l putea schimba cu un altul și la care nu poate renunța; din care cauză insistă pe lângă moșneni și îi răsplătește dându-le pământuri îndoite la Băicoi.

De altfel documentul, un act prin care se întărește în 1615 cumpărătoarea făcută de Mihai, — care confirmă legenda, spune că locul moșnenilor a fost „o moșie pe care au avut-o ei la Ploești“ nu însăși locul pe care eră așezat satul (3).

Ori locul taberii fiind tocmai un loc de lângă Ploești (3 klm distanță), aceasta e un cuvânt mai mult a crede că despre vânzarea locului de tabără e vorba.

Satul (Ploești) existând, și prin poziția lui fiind propriu unei dezvoltări, însăși așezarea unei tabere permanente și mari lângă el ar fi contribuit și mai mult la înflorirea târgului, și deci la mărirea lui, îndeplinindu-se astfel dorința lui Mihai, transmisă în legendă, de a face „târg în calea Ardealului“.

Să nu fie oare vorba de cumpărătoarea locului de tabără, care deși s'ar fi putut construi ori și unde, dar pentru o bună așezare și pentru un avantaj defensiv se impun orice sacrificii.

(1) *Legende*, V. A. Ureche.

(2) Nu știm dacă se poate păstra în legendă asemenea aprecieri și socoteli; eu nu am putut-o verifica, deoarece nu ni se împărtășește nici isvorul, nici locul de unde a fost culeasă legenda.

(3) Când se vorbește că se dă din cuprinsul satului (partea de schimbat la Băicoi) se specifică: «jumătate de sat».

Am văzut cum Zamoyski, după lupta dela Bucovel, vizitând câmpul de bătaie și „considerând locul unde Mihai își avusese tabăra“, — și am probat că Zamoyski nu a putut vedeă cu aceea ocazie decât locul numit „Cetățui“, — deduceă, după întinderea acestui loc, și sigur și după lucrările de tabără cu care eră acoperit, că Mihai trebuie că a avut o armată cu mult mai mare ca cea polonă (adică 40—50.000).

Această apreciere ne arată nu numai că Mihai a făcut uz de această tabără în acea zi, ceea ce de altfel ar reeși și din scrisoarea sa dată „*ex castris ad fluvium Telesin positis*“, ci că această tabără eră mult mai întinsă decât necesită numărul armatei lui în lupta dela Bucovel, putând primi cel puțin 40.000 de oameni, sumă de care în nici un caz nu a dispus Mihai în acea luptă.

Aceasta e proba cea mai evidentă că tabăra ce a întrebuințat Mihai în lupta dela Bucovel eră de construcție anterioară acestei lupte, și că eră pregătită a încăpea mai mult de 40.000 de oameni, iar scopul construirii nu putea corespunde unei utilizări incidentale, ci spre a servi și susține planuri și intențiuni precise și urmărite în mod continuu; însăși folosirea în lupta dela Bucovel nu a fost întâmplătoare ci se încadrează în marginile aprecierii lui Mihai în privința așezării strategice a dealurilor Bucovelului și a valorii tactice a gurii bazinului format de acest deal, pentru susținerea planurilor lui.

Tot din descrierea luptei dela Bucovel știm că Polonezii, după luptă, nu au trecut spre Ploești, ci au rămas cel puțin până la 26 Octomvrie (6 zile) «*in castris ad Bukobyl*». Bănuesc că Polonezii și-au așezat castralele tot pe locul în chestiune, tabără largă și cu instalațiuni, cred, temeinice și permanente; căci cum ar fi rămas ei în afara Ploeștilor și înapoia lui, dacă nu ar fi găsit aci un loc prin excelență potrivit tăbăririi, destul de spațios, cu amenajamentele trebuincioase și în siguranță de o lovire prin surprindere.

Cunoașterea și numirea de către locuitori a acestor locuri cu numele de «Cetățui», fără vre-o aluzie legendară că aci s'ar fi

luptat (1), sau și-ar fi avut tabăra Mihai, ne arată că ele au servit sau au fost destinate să servească și pentru apărare. Această considerație și calificare, întemeiată dacă s'ar fi păstrat din generație în generație dela construirea lor, îndoelnică, dar product al geniului militar popular, dacă e a noilor așezați și dictată de observarea distinctelor rectificări artificiale, totuși ea merită crezare, având în vedere felul construirii care întrevește lucrări nu numai pentru mijlocirea tăbăririi, ci și pentru mijlocirea apărării.

Am spus că lucrările constau în amenajarea traseului, talusului și nivelului ultimelor două terase diluviale ce îmbracă cursul Teleajenului.

Privind presupusele lucrări, la prima vedere s'ar părea, și aceasta este și credința unora, că n'ar fi, sau în tot cazul ar fi rezultatul unei mici aplicări artificiale, fapt care explică și de ce au trecut aproape neobservate de oamenii științei.

Cercetând însă caracterul sub care se prezintă aceleași terase în împrejurimi constatăm nu numai că există o mare diferență, efect al aplicării de modificări, dar că modificările sunt radicale și foarte întinse, atât asupra nivelului cât și asupra traseului și talusului malului terasei și necesitând un lucru imens.

Lucrul în unele părți fiind neisprăvit, pedeparte se disting trăsurile după care a fost proiectat, iar pe dealta având în același loc elementul natural alături de modificări, avem constituită proba cea mai palpabilă a intervenirii mânei omenești.

Intre luncile ce se desfășoară pe stânga Teleajenului între Bucov și satul Măgurele se distinge, în afară de prundul actual, o primă terasă, înaltă de 1—1½ m., îngustă și discontinuă, ce constituie lunca propriu zisă a Teleajenului. Asupra acesteia, și între ea și d. Gâlmeia, se suprapun, până la satul Balaca, două terase, care la sud de acest sat se confundă treptat într'una singură, înaltă de 4—5 m., ce servește de așezământ Iazului Morilor, și satelor. La gura basinului Bucovelului, și la sudul dealului Gâlmeia, se rânduește e ultimă terasă, platoul Scăeni-Bucov. Pe

(1) Eu nu am găsit legenda dată de *Dicționarul Geografic*, cum că Cetățuia «se zice a fi fost făcută de Mihai-V.», deși am căutat în toate satele vecine.

dreapta, curentul Teleajen bătând în această direcție, terasele nu se mai păstrează decât la sud de satul Ploești, reprezentate prin patru trepte terasice având o înălțime totală de 6—7 m.

Malurile acestor terase, în afară de porțiunea numită «Cetățui», sunt neregulat trasate atât în liniile cele mari cât și în cele mici, iar taluzul păstrează caracterul numai cât permite *continuitatea naturală*, având pe lângă o ușoară înclinare și formele rotunjite. Lucrările de amenajare sânt aplicate numai asupra celei de a doua terase (cea de 4—5 m.) și încep a fi observate din punctul unde malul începe a nu mai fi surpat de apă, părând a se prelungi până în atingerea terasei superioare a Bucovelului.

Terasa amenajată izolează în aceste locuri în chip natural, printr'un mic canal diluvial, un ochiu, «Cetățuia-Rotundă», iar printr'o ramificație a albiei, sub formă de meandru, «Cetățuia mare».

Drept modificare a *nivelului* se observă înălțarea treptată a terasei pe măsură ce înaintează spre sud și anume în cuprinsul și jurul Cetățuilor Rotundă, Mică și Mare; astfel malul terasei, înalt de 3 m. în spre Nord de acestea, atinge 5¹/₂ m. în jos de Cet. Rotundă și mai ales în cuprinsul și la Vest de Cet. Mare.

Obișnuit, în natură terasele nu numai că nu se înalță pe măsură ce descind cu râul, dar nici măcar nu-și păstrează aceiași înălțime peste tot, ci treptat cu scoborârea râului își micșorează înălțimea. În special în țara noastră toate râurile ce trec din munte în câmpie și își au cursul îmbrăcat cu terase diluviale, acestea din urmă se atrofiază și se perd cu încetul la înaintarea în câmpie.

După cum vedem, în punctul acesta cu terasa lucrul stă tocmai din contră, fapt care ne îndreptățește a bănui o înălțare artificială a nivelului.

Talusul. Malul terasei, pe lângă modificarea generală ce îi este adusă pantei, mai poartă urme vechi de creștături pentru petrecerea talusului de către drumuri în săpătură (rampă). Se observă de asemenea, dar cu oarecare îndoială de verosimilitate a afirmării, urme de rampe de mică dimensiune, și aproape atrofiate, presupuse scări pentru coborârea malului. Păstrarea întru câtva a unei măsurii în intervalele dintre acestea ne întărește presupunerea.

Panta e talusată dându-i-se iuțea între $\frac{1}{1}$ și $\frac{1}{3}$, și departe de a se pierde treptat atât în planul terasei superioare cât și în planul luncei, ea se încheie cu acestea în unghiuri rectiline și în linii clare și precise.

Ramele cele mari, deși s'ar putea bănuși că au fost făcute în timpul din urmă, pentru deservirea circulației ordinare, totuși mulțimea lor față de interesele minime de deservit, săpătura lor adâncă comparativ cu săpătura drumurilor ce actual ridică malul terasei, și care din cauza unei frecvențări reduse nu posedă săpături, absoluta lor nefrecvențare față de dimensiunile lor, care nu s'ar fi executat decât pentru servicii precise și de valoare, conchid a crede că numai pentru a deservi o activitate febrilă și trebuințele complexe ale unei tabere au fost construite.

Traseul s'a modificat, întâi, făcându-se uz de conformațiile de izolare naturale și creindu-se noi izolări artificiale, și, al doilea, îndreptând malul pare-se în mici alinieri curbe. Proiectarea marilor sânnuri (I, II, III), e fără îndoială naturală. Micile concavități, pe lângă că sunt aproape peste tot arce de circumferință exacte, de cele mai multe ori sunt și de o egalitate surprinzătoare.

Din ciselarea întregului traseu prin micile concavități, și din combinarea acestora cu marile sânnuri, rezultă îndreptarea traseului într'un sistem intermediar sistemelor poligonal și bastionar.

Conformațiile de izolare a traseului sunt :

Celățuia Rotundă, constituită prin izolarea naturală a unui ochi din terasa superioară, prezintă și lucrări, neterminate însă, pentru izolarea complectă prin tăerea terasei inferioare (lunca).

Localnicii spun că era mult mai mare și de formă rotundă, dar că a fost roasă de apă, — astăzi nu se mai păstrează decât un segment de vre-o 20 m. p.

Legenda, foarte semnificativă și întărind aproape formal presupunerea că lucrările sunt de tabără, spune că «aci era locul căpeteniilor». Nu se poate presupune că în lupta pentru apărarea unei fortificații șefii să lupte de-a bașca de apărători; o stabilire deosebită a locuințelor șefilor e de admis numai într'o așezare.

Celățuia Mare, constituită tot prin izolare, dar a unei porțiuni cu mult mai mari din terasa superioară.

Lucrările de modificare a traseului și a talusului se prezintă neterminate; canalul de izolare aliniat în cea mai mare parte, e

lăsat în formă naturală neregulată în punctele B și C, unde se poate observa satisfăcător diferența dintre forma naturală și cea artificială; tot aici privind și partea lucrată a canalului se constată măsura și chipul în care se executau lucrările.

Legenda spune că această Cetățue, numită și «în funii», se izolă pentru apărare «dându-se apa pe după ea».

Dealungul și pe amândouă părțile canalului de izolare se găsește plantat măcriș (specie arbust, de fâneață, sălbatec), plantă ce nu se găsește de loc prin împrejurimi.

Proectat din canalul de izolare se găsește un mic crâmpei de șanț, A, lung de 50 m., cu fundul săpat neregulat, semănând a fi o instalație accesorie a așezământului, dar mai ales părând a fi începutul unui șanț proectat pentru izolarea cetățuei mici, însă nedus la sfârșit, precum găsim și lucrările pentru izolarea Cetățuei Rotunde și a celei Mari.

Cetățuia mică, intermediară, și, după cum am văzut, în proecție de a fi și ea izolată artificial.

Legenda pune pe Tătari ca statornicitori ai tuturilor acestor Cetățui.

Bătrânii spun că au apucat timpul când tot cuprinsul Cetățueilor eră presărat cu nuci foarte groși, numiți «Nucii Tătarilor».

Cu amenajarea malului pare a se fi mers până în atingerea terasei Bucovului, de oarece găsim la Nord de șoseaua națională și la intrarea în Bucov un crâmpei de mal, îndreptat și talusat în acelaș fel și despărțit de corpul Cetățueilor prin fabrica de cărămidă.

Lunca inferioară, căreia de asemenea pare a i se fi dat oarecare aliniere spre Sud de Cet. Rot., deși n'ar putea concura pentru apărare, poate servi ca excelent loc pentru instrucție.

Reconstituirea părților din traseu distruse, fie de ape, fie de oameni (fabrica de cărămidă) nu o putem face decât prin închipuire după urma generală de aliniere a traseului în ființă și după spusele locuitorilor; harta topografică $\frac{1}{40000}$ din 1857, anterioară tuturilor distrugerilor, reprezentând în mod sumar (și numai printr'o singură hașurare) malurile celor două terase, nu ne poate servi la reconstituire.

Am spus că tabăra pe lângă că avea caracterul de permanență

mai eră și întărită sau mai bine zis asigurată în contra unui atac forțat dat pe neașteptate. Pentru aceasta, în afară de siguranța ce reeșea din așezarea în apropiere a dealului Bucovelului, care ar fi primit trupa tăbăruită în caz de înrângere, și ar fi prezerat-o de o zdrobire definitivă, tabăra avea și ea o tărie a ei particulară; în cazul unui atac, sectorul nord-estic fiind acoperit prin d. Bucovelului, lovitura nu putea fi dată decât dinspre Teleajen. În această parte apărarea ar fi fost susținută fie prin malul talusat, fie prin conformațiile de izolare; acestea din urmă servind și ca puncte de rezim a liniei malului, se constituia astfel un puternic front întărit.

Apărarea malului mai eră organizată și prin întocmirea lui poligonală și bastionată, și foarte probabil și prin aducerea cursului Teleajenului în prelingerea frontului și împrejurul Cetățuilor izolate, după cum mărturisește și legenda.

Flancul cel mai periclitat fiind stângul, se supraveghea potrivit după terasa Bucovelului; *aceasta ar fi și o îndreptățire a purtării lui Mihai în lupta dela Bucovel.*

Tabăra constituită în front de luptă, și așezată deacurmezișul văii Bucovelului, formă prima linie de rezistență, oprind intrarea în această vale, «locul favorit lui Mihai», «înconjurat de trei părți de munți», «poziție prin natura ei puternică, unde el eră obișnuit a se retrage din fața forțelor turcești și tătărești și unde nu numai că se apăra dar și păgubia notabil pe atacator» (funcție de câmp retranșat). Retragerile de acest fel, foarte frecvente din cauza deselor și neașteptatelor irupțiuni tătărești, eră încă o ocazie prețugetată de a face uz de tabăra de aci.

Întărirea ce această tabăra aducea câmpului retranșat al Bucovelului, închizându-i perimetrul spre Teleajen, și oferind bune condițiuni de tăbăruire trupelor, se răsfrângea asupra sa însăși, mărindu-i propria siguranță.

În acest fel tabăra și dealul își complineau și își susțineau reciproc funcțiile respective.

Considerând alegerea acelu loc de către Mihai pentru tabăra, alegere întemeiată pe considerațiunea unei «aprovizionări eftine și ușoare» și pe avantajul defensiv ce prezintă, și ținând seamă în acelaș timp și de cerințele strategice ale planurilor ce el își

propuse a îndeplini, ne putem ușor da socoteala de condițiile în care el înțelegea o stabilire de lagăr, o staționare îndelungată a trupelor.

Marii nuci tătarești adăpostiau tabăra de vedere și reprezentau în scelaș timp plantația necesară pentru temperarea căldurilor și domolirea violenței vânturilor.

Felul lucrărilor necorespunzând și neîncadrându-se în nici un sistem de fortificație cunoscut, îl socotesc ca cea mai simplă și mai naturală aplicație a fortificației, în înțelesul strict al corectării formelor accidentației și al întrebuițării elementelor terestre pentru augmentarea puterii omenești în luptă. Prin aceste lucrări scopul fortificației, adică punerea adversarului atacator în inferioritate de luptă, este ajuns, în ceea ce privește lupta de aproape, corp la corp, prin iuțeala și înălțimea talusului și eventual prin aducerea apei Teleajenului în prelingerea traseului și în jurul Cetățuilor izolate.

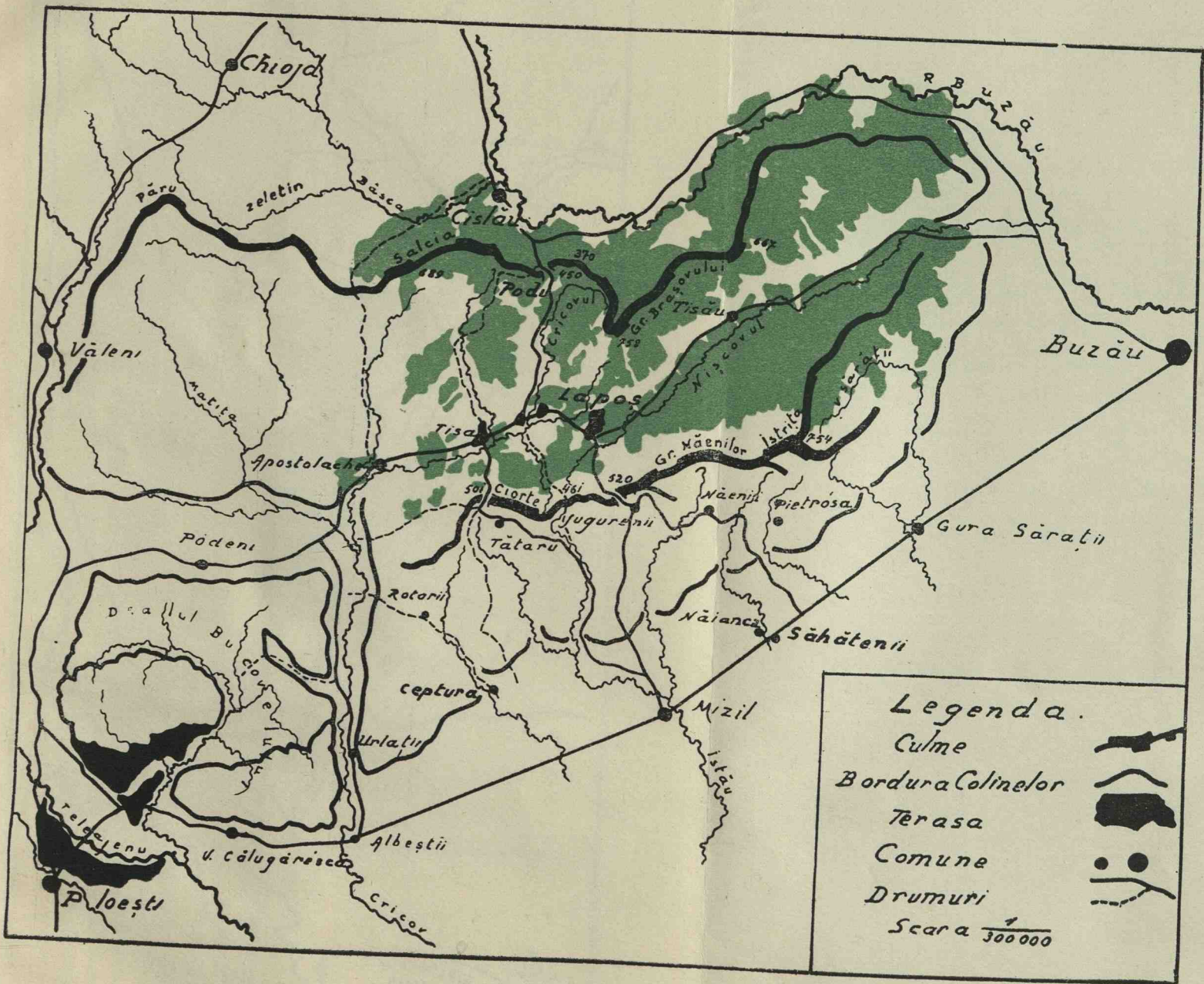
Față de presupunerea expusă și față de motivele înșirate mai sus, «Cetățuile» dela Bucov, chiar dacă ar fi de fundațiune anterioară lui Mihai,—și această posibilitate nu este de loc exclusă,(1)—totuși adăogarea lucrărilor speciale de tabără, și întrebuițarea lor de către Mihai, rămâne neîndoioasă. Deasemenea neîndoios rămâind faptul că aceste lucrări speciale de tabăra, de care s'a folosit Mihai în ziua Bucovelului, erau cu mult mai întinse decât necesită tăbăruirea armatei ce el a avut în această luptă, se deduce că aceste lucrări erau făcute de el mai dinainte. Dacă ne întrebăm acum când a făcut el aceste lucrări, răspunsul cel mai prudent este că le-a făcut cel puțin înaintea campaniei transilvănene, ultima dată când el a fost în țară înaintea luptei dela Bucovel. Iar scopul pentru care au fost făcute, privind întinderca

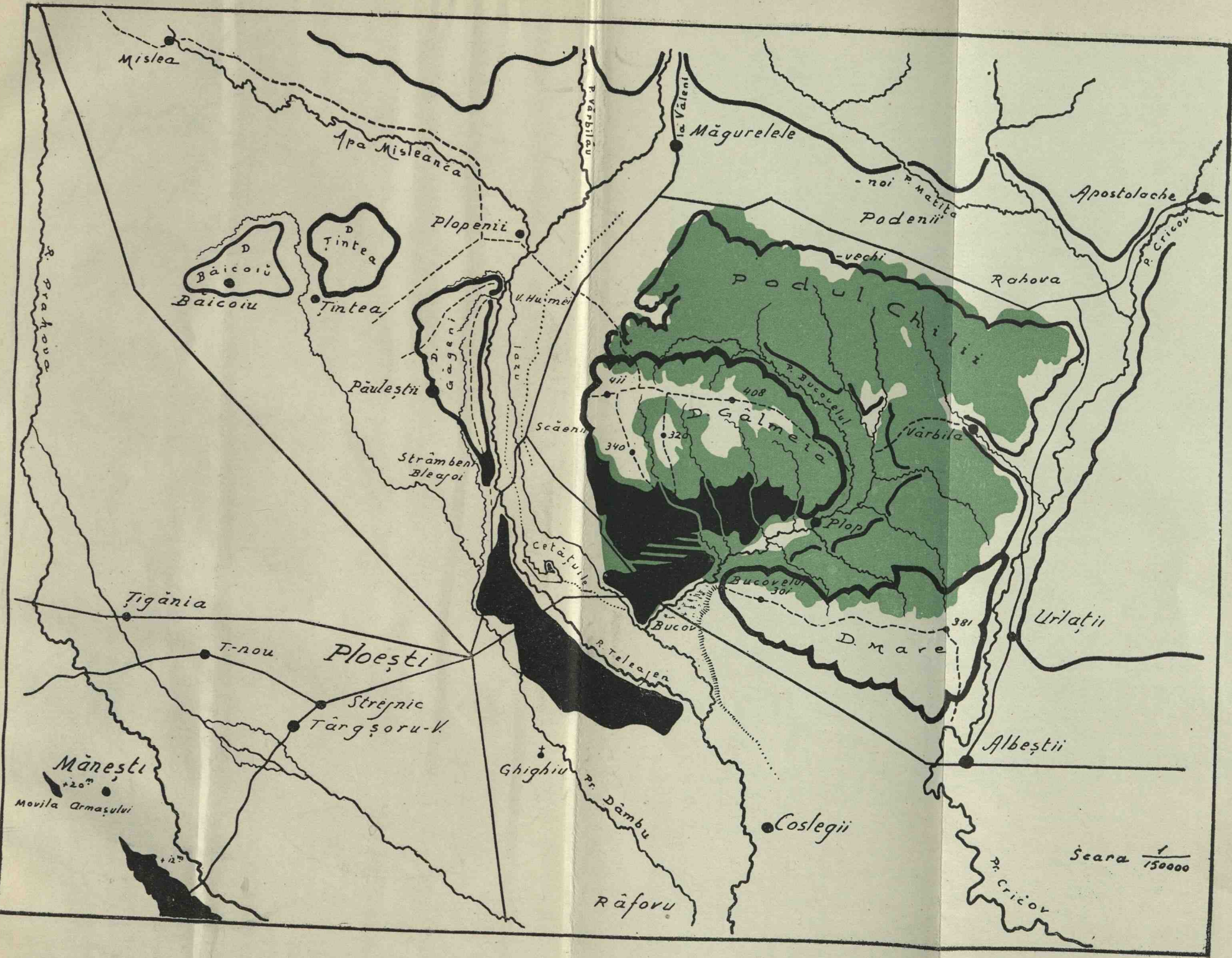
(1) Ceva oarecum analog cu Cetățuia Mare a descoperit răposatul Boliac la Vodastra în Romanați, stațiune incontestabil ante-romană. Nu avem însă pentru aceasta nici un motiv serios de a exclude posibilitatea contrară, aceea care ar acorda lui Mihai întreaga paternitate a acestor cetățui.

taberei și așezarea ei potrivit, întrevede fie o frecvență deasă a câmpului de bătaie dela Bucovel (retrageri), potrivit cu intențiunile ce nutreă sau potrivit cu primejdiile ce-l amenințau, fie *întrebuințarea permanentă pentru adunarea, instruirea și întocmirea oștilor.*

Acestea le cred definitiv stabilite acum.

Mislea

Apa Mănească

Măgurelele

Apostolache

Plopenii

Podenii

D. Băicoiu
Băicoiu

D. Tintea
Tintea

Rahova

Păulești

Podul Chiliz

U. Humei

Scăeni

D. Gălmăia

Vărbila

Strâmbeni
Bleajoi

Plop

Țigănia

Cetățuia

Bucovului
30'

Urlății

T-nou

Ploești

D. mare

Albeștii

Mănești

Strănic
Târgșoru-V.

Ghigiu

Coslegii

Râfovu

Șcara 1/15000

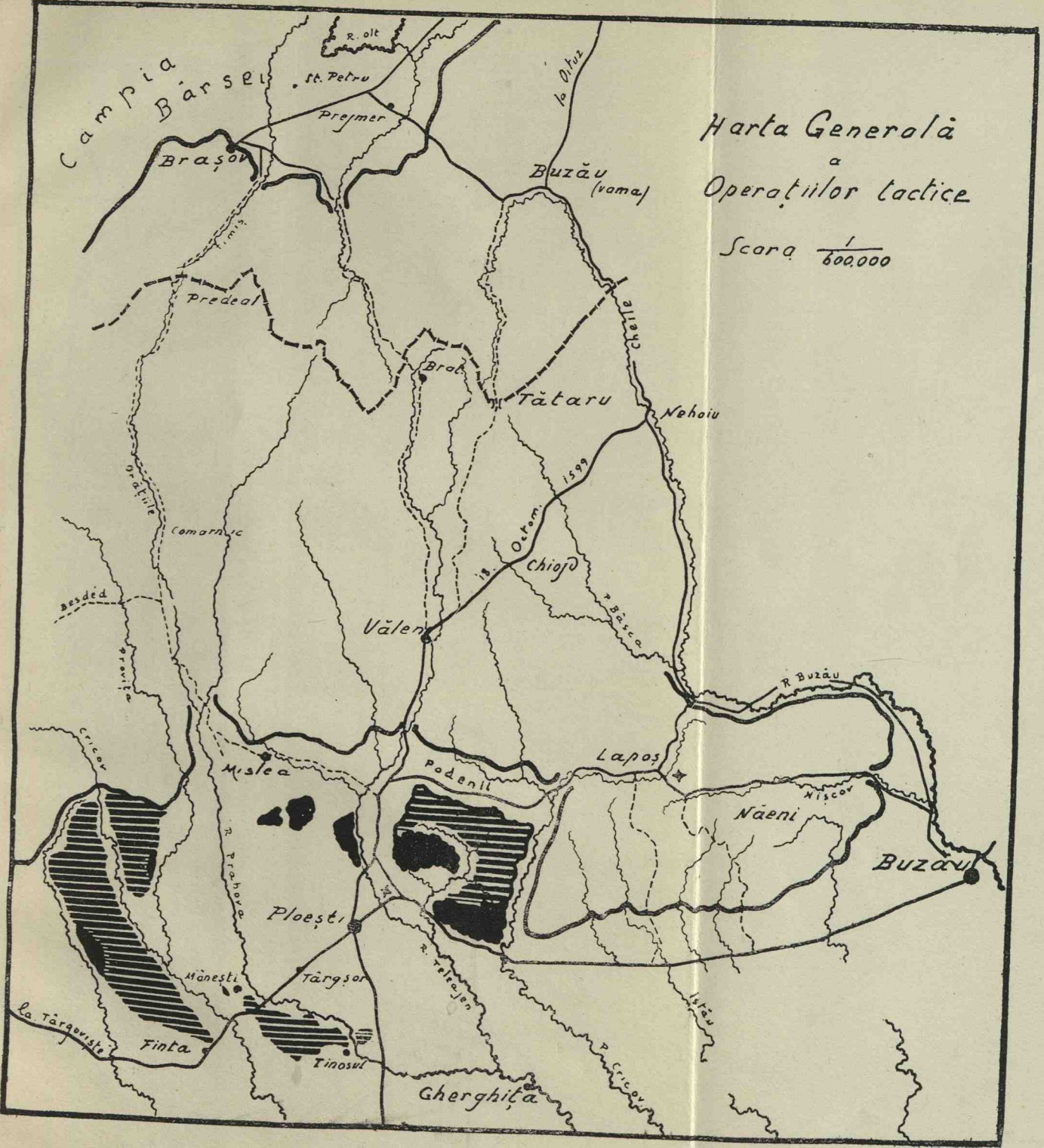
Movila Armașului

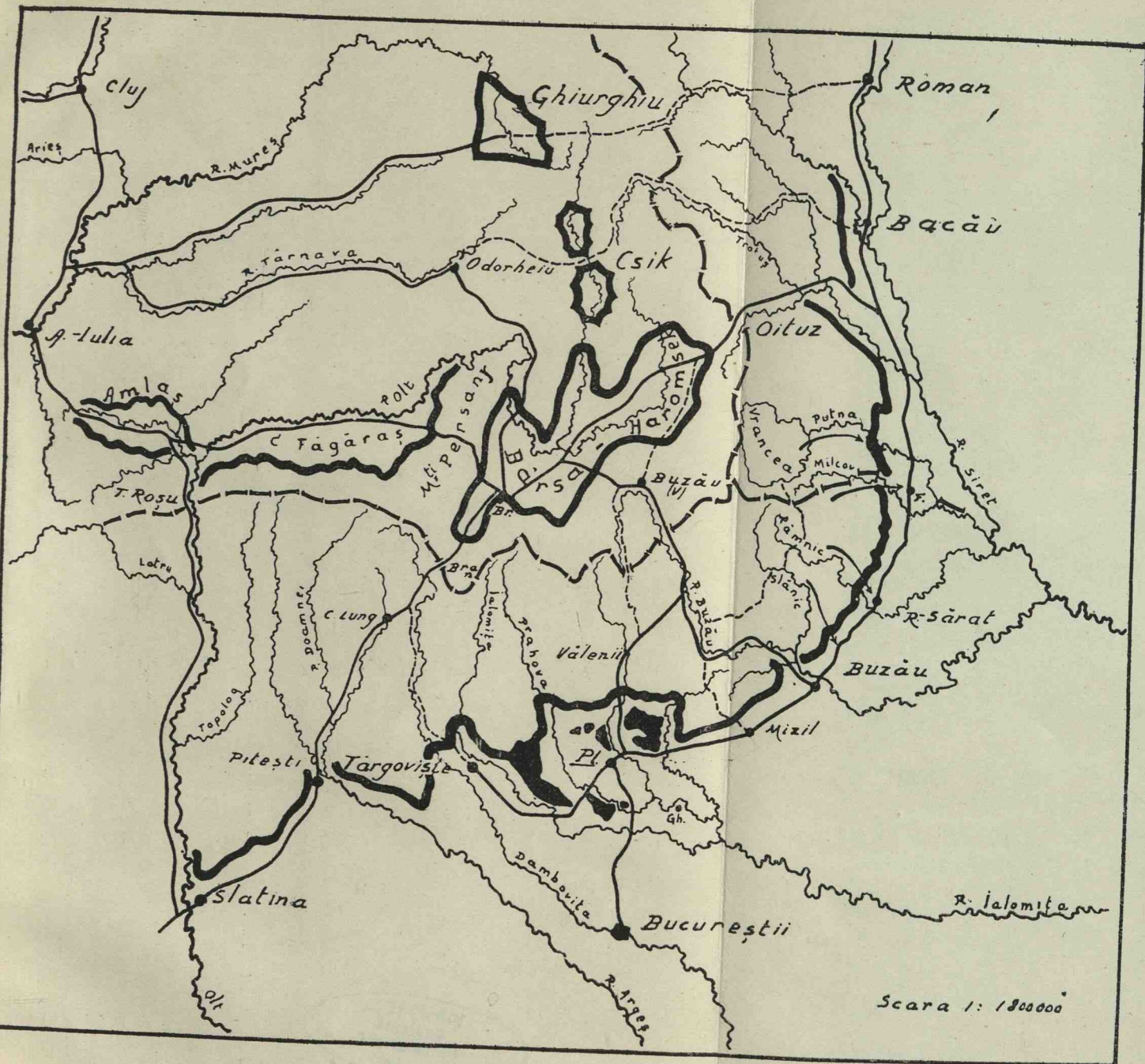
P. Dâmbu

P. Cricov

Harta Generală
a
Operațiilor tactice

Scara $\frac{1}{600,000}$

- Mal amenajat —————
- Amenajare incipientă - - - - -
- Mal natural (dotted line)
- Măncătură de ape ~~~~~ (wavy line)
- Rampă ———+———
- Căpătâiul de șanț

Scara $\frac{1}{76666}$
 6 centim. = 1 Km.

